

EDUARD BORNHÖHE

TASVJA

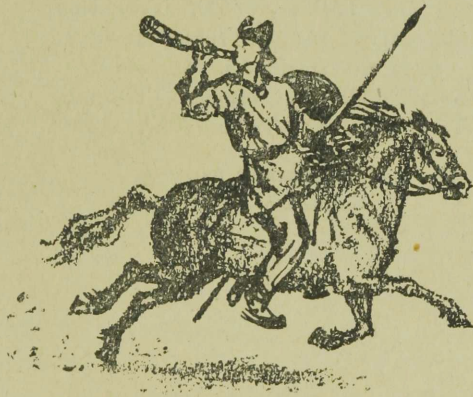
EDUARD BORNHÖHE
TASUJA

EDUARD BORNHÖHE

TASUJA

JUTUSTUS
EESTIMAA VANAST AJAST

RK

„ILUKIRJANDUS JA KUNST“
TALLINN 1948

A-17377

IX trükk.

Autolitodega illustreerinud
E v a l d O k a s.

Kunstiline toimetaja
A l e k s a n d e r K o e m e t s.

Vastutav toimetaja
P a u l R u m m o.

Ladumisele antud 29. X 1948. Trükkimisele antud 25. XI 1948. Paber 72:103 sm $\frac{1}{16}$. Trükiarv 5000. Trükitähti trükipoognas 35 200. Trükipoognaid 8. Arvutuspoognaid 6,5. MB-08599.

Graafikatööstus „Oktoober“, Tallinn, Tartu mnt. 49. Tellimise nr. 1889.

На эстонском языке.
Э. Борвхэхе. Мститель.

EDUARD BORNHÖHE JA „TASUJA“

Käesoleva aasta 17. novembril möödus kaksikümne viis aastat ajast, mil suri eesti ajaloolise jutustuse rajaja, „Tasuja“ looja — kirjanik Eduard Bornhöhe. Ta töötas sel ajal 61-aastase rahukohtunikuna Tallinnas ja ootas kodanliku Eesti valitsuselt asjatult väljateenitud pensioni, et asuda siis oma vaheldus- ja seiklusrikka elu mälestusi kirjutama.

Eduard Brunberg, kirjanikunimega Bornhöhe, sündis 17. veebruaril 1862 Rakvere lähedal väikeses Kullaaru mõisas, kus ta isa sel ajal oli aidamees. Tema ema oli kirjanik Eduard Vilde tütar. Kui Eduard oli kolme-aastane, kolisid vanemad samasse Rakvere lähedale Inju mõisa, kus ta isa oli samuti ühe aasta aidamees.

Et E. Bornhöhe kujunemise aegseist ühiskondlikest olukordadest ja klassivastuoludest õiget pilti saada, selleks tuletame meelde, et kuigi 1856. aasta Eestimaa talurahvaseaduse järgi pidi teoorjust asendama raharendi tarvituselevõtmine, püsis teoorjus Eestimaal siiski edasi.

Seda olukorda ei suutnud likvideerida ka Mahtra, Vaivara, Kose, Hageri, Anija, Kurisoo jt. talupoegade ülestõusude mõjul keisri poolt 23. jaan. 1859. a. kinnitatud uue seaduse „Täiendavad määrused“, mille järgi talu- ja mõisamaa lahutamine pidi veel sama aasta sügiseks lõpule viidama. Mõisnikud hoidsid visalt kinni vanadest feodaalsetest tavadest ning talupoegade kurnamisest ega tahtnud kuidagi loobuda sissejuurdunud majapidamisviisidest.

Kuigi seaduslikult oli pärisorjuse kaotamisega antud talupojale inimõigus, jäi ta ometi kogu teoorjuse kestel täielikult nii majanduslikult kui isiklikult mõisniku meelevalle alla. See oligi põhjus, mis sundis Eduard

Bornhöhe isa mõisa teenistusest lahkuma. Ta alustas, niipalju kui sel ajal oli üldse võimalik, mõisnikust vähemolenevat elu, rentis tuuleveski ja oli ühtlasi Injus viis aastat õpetaja ning vallakirjutaja.

Kuid Jaan Brunberg ei pääsenud ka veskirentnikuna, õpetajana ega vallakirjutajana mõisniku ülemvõimu alt. Tema väike, terane ja tähelepanelik poeg Eduard jättis mällu mõisnikkude toored võimutsemised ja ebainimliku käitumise mõisatöölise ning talupoegadega. Need lapse- ja poisikesepõlve tähelepanekud said aluseks tema maailmavaate kujunemisele ja suhtumisele ühiskondlikku ellu.

Möödunud sajandi keskpaiku teostatud agraarreformid vähendasid siiski järk-järgult mõisniku omavoli, andsid talupojale liikumisvabadust ja tõstsid maa üldist jõukust. 1863. aastal antud passikorralduse seadus võimaldas talupoegadele seaduslikult täieliku liikumisvabaduse. Selle tagajärjel suurenes rahva rändamine ja hakkasid kasvama linnad. Palju mõisaorjusest vabanenud kehviktalupoegi ja sulaseid hakkas valguma linnadesse, et otsida sealt endale inimväärsemaid elamisvõimalusi. 1866. aastal maksmapandud käsitöövabadus kõrvaldas linnades tsunftide monopoli, elustas kaubandust ning lõi vabama olukorra. Linna siirdunud talupoeg oli enam-vähem mõisniku mõjupiirkonnast väljas. Seda võimalust otsustas kasutada ka Eduard Bornhöhe isa. Jüripäevast 1870 asus Brunbergi perekond elama Tallinna, kus Jaan Brunberg katsetas mitme ametiga, kuni lõpuks hakkas sadulsepaks. Sel ajal oli juba enamik Tallinna elanikke eestlased, maalt linna siirdunud talupojad. Nad moodustasid aga kodanikkude alamkihi, kes ei omanud mingeid õigusi linna omavalitsuses.

Eduard Bornhöhe alustas oma õpinguid Tallinnas, saksakeelses Kentmanni algkoolis ja jätkas neid kreiskoolis, mille kursuse ta lõpetas 1877. a., olles viieteistkümne-aastane. Koolis oli Eduard Bornhöhe hea õpilane. Ta omas suurepärast mälu, paistis silma kirjatööde, joonistamis- ande ning laulmisega. Samuti oli ta ka tubli sportlane, matkas meeleldi, uisutas ja harrastas rattasõitu. Koolipõlves algasid ka ta kirjanduslikud katsetused.

Pärast kreiskooli lõpetamist pidi ta kohe mõtlema leivateenistusele. Tema noorpõlve väga vaheldusrikas töökaik algas Eestimaa kubermangu maamõõtja joonestussaal, kuhu ta aga ei jäänud kuigi kauaks.

Seejärel katsus tulevane kirjanik teenida ülalpidamist arhitektidele ja ajalehtedele jooniste valmistamisega, kuid toogi tegevus ei kõitnud teda

kauaks. Ta töötas paar kuud Peterburis ühes kaubanduskontoris ja siirdus sealt Kovnosse raudteekontorisse ametnikuks.

Kovnos tegeles Bornhöhe palju joonistamise ja maalimisega. Ta tegi looduse järgi hulga visandeid ja saatis need sõbraga Düsseldorfis kunstiakadeemiale, et nende põhjal taotleda akadeemia õpilaseks vastuvõtmist. Sõber kadus aga koos joonistustega ja Bornhöhe jäi akadeemiasse vastu võtmata. See masendas noormehe meeli mõneks ajaks.

29. detsembril 1878 suri kirjaniku ema, mis noormehesse väga sügavalt mõjus. Ta lahkus Kovnost ja tuli Tallinna, kus 1878. aastal ilmus ka tema esikteos „R ö ö v e l j a m õ i s n i k e h k k a k s v a e n l a s t“, vähenõudlik seiklusjutt, mille ta juba koolipõlves oli kirjutanud. Sama aasta teisel poolel ilmus tal „Meelejahutajas“ ka jutustus „Ü k s l e h t v a n a p a g a n a t ä h t r a a m a t u s t“, lõbus looke sulasest, keda autor pere-mehe tütre kosimisel abistab.

1879. a. augustis asus Bornhöhe Põltsamaale kihelkonnakooli õpetaja abiliseks. Seal valmis ka tõenäoliselt jutustus „T a s u j a“, mille ta lõpetas siiski Tallinnas ja mis ilmus 1880. aasta lõpul.

Pärast lühiajalist peatust Tallinnas haaras noort kirjanikku võimas rändamiskirg. Ta matkas Kaukaasiasse ja töötas Stavropolis lühikest aega köster-kooliõpetajana. Stavropolist siirdus ta armastusloo tagajärjel Tifliisi, kus tegutses gümnaasiumi-õpetajana.

Järgnes koduõpetaja teenistus Läänemaal Matsalus. Seal õppis ta põhjalikult tundma maa võimukandjate mõisnikkude, balti sakslaste elajalikkude iseloomu, upsakust, toorust ja tühist elu. See ajajärk õpetas teda balti mõisnikke täielikult vihkama.

Matsalust siirdus Bornhöhe Kuuda seminari õpetajaks. Selles ametis püsis ta kaks aastat, 1883—1885. Kuudast lahkumise järel töötas ta mõnda aega vabakutselise ajakirjanikuna ja rändas siis Lääne-Euroopasse tutvuma sealse eluga.

Paigast paika rännates oli ta ennast pidevalt ette valmistanud gümnaasiumi lõppeksamile. 1888. a. sooritas ta Tallinnas Nikolai gümnaasiumis abituriumi ning astus Tartu ülikooli keeleteadust õppima. Aasta pärast pidi ta aga majanduslikel põhjustel õpingud ülikoolis katkestama.

1890. a. avaldas Bornhöhe oma teise tähtsama ajaloolise jutustuse „V i l l u v õ i t l u s e d“. Selles käsitleb ta 1343. aasta ülestõusu Viljandis. Jutustuse ajalooliseks taustaks on sakalaste katse 1343. a. toomapäeval Viljandi loss kavalusega vallutada, toimetades relvastatud mehed

maksuvõtjatena viljakottides hommikul vara lossi, et need joobnud lossikaitsjaid ootamatult tabaksid. Katse ebaõnnestub reetmise tõttu. Jutustuse peategelaseks ja kohaliku ülestõusu juhiks on vahva, haritud, tugev ja julge sepp Villu. Ka Tasuja esineb selles kõrvaltegelasena. Allikmaterjalina on autor kasutanud Kelchi ja võib-olla ka teisi kroonikuid, kes jutustavad Viljandi lossi kavalusega vallutamise katsest.

1890. aasta algul rändas Bornhöhe abiköstrina ringi Novgorodi kubermangus. Sealt siirdus ta repetiitoriks-koduõpetajaks Peterhofi ja töötas koduõpetajana Speranski ja vürst Obolenski perekonnas, kus puutus kokku ka vene kirjaniku L. N. Tolstoiga. Sellel ajajärgul sai ta põhjalikult tutvuda vene lihtrahva, aadlikeude ning suurnikkude eluga. Need rännakud ja kokkupuuted väga paljude ning mitmetesse eri klassidesse kuuluvate inimestega andsid talle rohkesti uusi kogemusi ja mõtteid.

1892. aastal avaldas ta humoristliku novellikogu „Tallinna narrid ja narrikesed“, mis koosneb neljast osast: „Kuulsuse narrid“, „Rahanarrid“, „Armastusnarrid“ ja „Narride narr“. Autor annab nendes rohkesti karakterpilte ja piitsutab oma terava satiiriga väikekodanliku seltskonna suurusi. Ta naeruvääristab kuulsusejanu põdevat kirjaoskamatut „kirjanikku“ ja niisama rumalat „leidurit“, rahaahnust, mis muudab rikka inimese kerjuseks, jt.

Peale seda rändas Bornhöhe veel lühikest aega ajakirjanikuna Lääne-Euroopas ja asus siis 1893. aastal Tallinna, kus ta töötas esialgu kohtu tõlgina, siis arhivaarina. Samal aastal ilmus ka ta kolmas ajalooline jutustus „Vürst Gabriel ehk Pirita kloostri viimsed päevad“. See on ajalooline jutustus suurest Vene-Liivi sõjast (1558—1583). Ehkki omal ajal palju loetud, ei ole selle teose ühiskondlik ja kasvatuslik mõju olnud kuigi suur.

1898. a. märtsis ja aprillis tegi Bornhöhe pikema reisi Peterburi ja Odessa kaudu Palestiinasse, külastas Türgimaad, Kreekat, Egiptust ja Itaaliat. Sama aasta suvel abiellus ta ja määrati varsti pärast seda ülemtalurahvakohtu esimeheks Jõhvi elukohaga Narvas. Sealt siirdus ta 1918. aastal Tallinna rahukohtunikuks. Selles ametis suri ta 17. novembril 1923. aastal.

1903. a. avaldas ta oma viimse pikema jutustuse „Kollid“. See on kerge kriminaalse lõimega veste autori kaasaegse Tallinna elust.

Aastal 1905—1906 ilmus E. Bornhöhe „Kirjatööde kogu“, milles peale eelmärgitud ajalooliste romaanide ja jutustuste esitatakse

veel mitmed autori varasema aja kergesisulised vested, nagu „Orelimängija“, „Adam ja Eeva“, „Anni neitsipõlv“ jt., milles ta kirjeldab armastusseiklusi, koomilisi juhtumusi, kuid ka sügavat tõsielu.

Tuleb märkida, et E. Bornhöhe oli ka esimene, kes meie lugejaid tutvustas maailmakuulsa hispaanlase Miguel Cervantes de Saavedra surematu teosega „Don Quijote“ lühikese rahvaliku väljaande kaudu, mis ilmus aastal 1900.

Kakskümmend viimast eluaastat vaikis Bornhöhe kirjanikuna ning elas vaikselt, enesesetõmbunult.

*

Nähtavasti juba noore poisikesena Inju mõisas, kus talupoegi koheldi väga toorelt ja kus teomeeste ning vaimutüdrukute peksmised olid harilikuks asjaks, tekkis Bornhöhes viha mõisnikkude vastu. Kui ta vanemaks sai ning teadlikumaks muutus, suurenes see viha. „Tasujas“ väljendas ta seda juba kirjanduslikult võimsalt ja haaravalt.

Kuigi E. Bornhöhe sai ametlikult saksa hariduse ja liikus saksameelses seltskonnas, on ta juba koolipoisina katsunud selle hariduse ja meelsuse negatiivsetest mõjudest vabaneda. Selleks on ta nähtavasti tuge otsinud vene hariduselt, vene kirjanduselt ja suure vene rahva positiivsetest omadustest. Alust selleks oletuseks annab tema suur huvi vene rahva ajaloo, elu-olu ja kommete vastu, mida tõendab tema pikem kirjutis „Vene rahvas“ „Meelejahutaja“ I raamatus 1879. aastal lk. 309—329 ja 409—425. Selle alguses kinnitab ta: „Slavia sugu rahvas on üks kõige tähtsamatest rahvastest maailma peal.“ On selge, et selle töö omaks võtnud nooruk nii julgelt ja järsult suhtub ülbelt üleolevatesse seisus- ja rahvusuhketesse sakslastesse. On selge, et ainult autor, kes juba oma loomingu algusest kuni lõpuni oli niivõrd veendunud ja järjekindel saksa soost aadlike ning mõisnikkude ja nende seisuslike eesõiguste vihkaja, võis luua sellised rahvuslikult äratavad ning kasvatavad teosed nagu „Tasuja“ ja „Villu võitlused“.

„Tasuja“ on romantiline ajalooline jutustus, mille ainealaks on vabatalu elu XIV sajandi alguses, samaaegse linnus-mõisa elu ja sõjaelu. Selle peamotiiviks on isamaa-armastus, rahva raske saatuse, kahe eri seisusest noore armastuse, mõisnikkude ülekohtu, talupoegade kättemaksuiha ja võitluse kujutus.

Jutustuse peategelaseks on vabatalupoja poeg, kõrget kasvu ja keha- jõult haruldaselt tugev Jaanus, kes hiljem rahvajuhina võtab endale nimeks Tasuja. Jaanus on oma aja kohta haritum eestlane-talupoeg, ta tunneb kirja ja oskab vabalt lugeda ladinakeelseid raamatuid. Kuid ta on osav ka vehklemiskunstis ja ratsutamises. Jaanus on vääramatu patrioot, kelle hüüdsõnaks on: Isamaa üle kõige! Vanaisa Vahuri surma-eelsed sõnad: „Varja vabadust!“ helisevad alati tal kõrvus, kui ta vabadust ähvardab hädaoht. Silmatorkav on ka Jaanuse mehisus, julgus, vaprus ja suurmeelsus. Ta on tark ja arukas mees, kes omab suurt organiseerimisvõimet ja osava väejuhi annet. Seejuures on autor andnud talle unistava, õrna, kaastundliku hinge ja pehme, osavõtliku südame, nagu nähtub ta mõtisklustest, ta vahekorrast lossipreili Emiiliaga ja talupoisi Maanuse eest hoolitsemisest. Maanuse lugu näitab ühtlasi ka, kuivõrd südamelähedane on Jaanusele talurahva vilets olukord.

Kuid nende positiivsete ja tänapäeval hinnatavate iseloomujoonte kõrval omab Tasuja ka meile vastuvõtmatuid omadusi. Ta on veendunud patrioot, kuid eelistab otsustaval momendil siiski isiklikke armuvahekordi rüütlipreiliga isamaa huvidele. Isiklikel motiividel teeb ta meelega sõjataktilise vea ega asu otsekohe jüriööl Lodijärve lossi vallutamisele, vaid laseb lossivägedel tugevneda ja kaitsele ette valmistuda. Samuti laseb ta Lodijärve lossi võitmise järel ennast mõjutada jällegi armastusest lossipreili vastu ja lahkub sealt võidutööd lõpetamata. Ta on kaaluka ja nii otsustava võitluse jaoks liiga äge. Sellisena näitab autor teda kakluse puhul metsas, võitluses Metsa talus, Lodijärve lossi vallutamisel ja lõpplahingus Tallinna all.

Autor on Jaanus-Tasuja kuju idealiseerinud, kuid andnud talle ka ebasümpaatseid ja rahvajuhile mittesobivaid iseloomujooni. Lõppkokkuvõttes on ta siiski positiivne, väärtuslik ja meile sümpaatne kuju, kelle negatiivsetestki iseloomujoontest, neisse kriitiliselt suhtudes, võime palju õppida.

Tasuja suurima vastase Oodo von Raupeni kuju on autor andnud täiesti negatiivsena. See on toores, ülekohtune, vägivaldne, hoolimatu, süd ametu, upsakas, kergats, hoopleja, ebaaus, äkiline, seisusuhke ja übe rüütliseisuse esindaja, kes oma jõhkruses kiusab taga Jaanust ning talupoegade elu muutub täiesti talumatuks. Tema käsilaseks on äärmiselt vastik, reetlikult-valelik, silmakirjalik ja rüütlite ees lõmitav Lodijärve

lossi kubjas. Sellesse kujusse on autor koondanud kõik inetuse ja alatuse, mis avaldus neis eestlastes, kes tumedal orjaajal (nagu hiljem ka hitlerlaste võimutsemisel) oma ihu ja hingega seisid sakslaste teenistuses, saades nii oma rahva äraandjateks ning roimariteks.

Hoogsus ja kirglikkus, millega autor esitab teose pea- ja kõrvaltegelasi, jagab oma sageli küll liialdatud, kuid põhiliselt siiski õigeid sümpaatiid ja antipaatiid ning kirjeldab olustikku, ongi see, mis teosele annab tema püsiva aktuaalsuse. „Tasuja“ sündmustik, ideestik, probleemistik ja meeleolustik on üldiselt patriootiliselt võitluslik, kuigi seejuures küllalt sünye ja traagiline. Autor on vaatamata reale puudustele teose kogumeeleolus tabanud just seda, mida kaasajale oli vaja. Ta on andnud ühiskondlik-poliitiliselt tähtsa teose, mis nagu teisedki selleaegsed ilukirjanduslikud teosed seisis eesti rahvuse kujunemisaja ideoloogia teenistuses, olles selle mõjukaks populariseerijaks. „Tasuja“ ja teisedki selleaegsed teosed olid seetõttu elulähedased ja andsid enne kõike rahvale hädavajalikkude poliitilist kasvatust ja sakslaste-vaenulikkude meelsust. Nende suureeriv jõud oli meie rahva äratamiseks, võitluseks saksa soost mõisnikkude-orjastajatega küllalt suur.

Eesti ajaloolise jutustuse tekkimise põhjused on alles lõplikult selgitamata. Tõhusa eeltöö selle tekkimiseks oli teinud tärvav eesti ajalooline kirjandus — C. R. Jakobsoni „K o l m i s a m a a k ö n e t“, mis ilmus aastal 1870, J. Hurda „Pildid isamaa sündinud asjust“, mis ilmus ajalehes 1871 ja eriraamatuna 1879, J. Jungi „K o d u m a a l t“, mille esimene anne ilmus 1874. aastal. 1879. a. ilmus M. J. Eisenilt ka esimene Läti Hendriku kroonika tutvustusartikkel Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamatus.

On põhjust arvata, et see vähene eesti ajalooline kirjandus polnud tulihingelisele noorele Bornhöhele tundmata. Põltsamaa kihelkonnakoolis abiõpetajana töötades pidi ta sellega kindlasti tutvuma. Tõenäoliselt on tal varakult huvi tärganud ka vene- ja saksakeelse ajalookirjanduse ning kroonikate vastu, mis talle lõpliku tõuke on andnud „Tasuja“ kirjutamiseks. Kindlasti on ta „Tasuja“ loomisel kasutanud vähemalt Kelchi kroonikat, sest ta tsiteerib sealt esimese peatüki lõpul lause: „Eesti- ja Liivimaal oli mõisnikkude taevast, pappide paradiis, võeraste raha-auk, aga talupoegade põrgu.“ Kelchi kroonikast on võetud ka jutustuse üldine raamistik, sest ajaloolisi andmeid esitab ta ainult jutustuse alguses ja lõpus, kuna kõik muu on ta oma vaba fantaasia vili.

Väga tõenäoline tõukejõu andja „Tasuja“ kirjutamiseks on ka C. R. Jakobsoni „Sakala“ ilmumahakkamine Viljandis 11. märtsil 1878. a. Oli ju C. R. Jakobson see, kes oma ajalehes esimesena avalikult ning julgelt välja astus mõisnikkude vastu, kärevalt arvustades nende kõrkust, laialdasi eesõigusi ja nendest tulenevaid väärnähtusi eesti ühiskondlikus elus. Samade pahede näitamine ja hukkamõistmine on ka E. Bornhöhe „Tasujas“ tähtsal kohal.

Pole ka võimatu, et E. Bornhöhe Põltsamaal abiõpetajana töötades isiklikult C. R. Jakobsoniga kokku puutus ja temalt õhutust sai, sest viimane esines sageli õpetajate konverentsidel ning koosolekutel ja lõi oma poliitika aktiivseks teostamiseks tihedad sidemed õpetajaskonnaga.

Kui Eduard Bornhöhe „Tasuja“ 1880. aasta lõpul Tallinnas A. E. Brandt'i kirjastusel (ilmumisluba tsensori poolt on „Tasujale“ antud 6. detsembril 1880) ilmus, oli see suureks üllatuseks. Kõigepealt ei lubanud sellise teose ilmumist oletada autori noorus ega senine tagasihoidlik ning vähene kirjanduslik tegevus.

„Tasuja“ oli esimene eestikeelne jutustus, mille sisu oli nii avalikult mõisnikke hukkamõistev ning saksavaenulik ja mille sündmustik oli võetud eestlaste kaugest minevikust. Bornhöhe oli sellega uue aineala avastajaks ning viljaka koolkonna loojaks. „Tasuja“ ilmumine tegi Bornhöhe nime kiiresti üle Eesti tuttavaks. Teos ise muutus kohe üheks loetavaks ja otsitavaks raamatuks, mis käis käest kätte, millest vaimustusi nii noored kui vanad.

Kuigi autor ise esimese trüki eessõnas tagasihoidlikult ütleb: „Meie tahame tema sees tükikest Eestlaste õnnetusrikkast ajaloost nüüdse Eestlaste silma ette panna, ilma mingisuguse nõuta nüüdseid asju kaugeltki puudutada“, mõjus see ometi sütitava sädemena, mis pani rahva hinges loitma vihaleegid orjastajate vastu. Vahuri ja Jaanuse vabadusetung tärkas kõigi „Tasuja“ lugejate südames. Igaüks tundis koos „Tasujaga“: „Raudne sund nõuab orjastajate viimast veretilka, et nende varjugi enam meie maal ei oleks, siis alles tuleb vabadus tagasi, rahu kosutab kurnatud rahvast, hirm kaub vaigistatud südamest...“ Igaüks tundis tõsist rõõmu, „et kõik kindlustamata mõisad ümberringi põlesid, ja mitte üksi mõisad, vaid iga hoone, mille katuse all daanlane või sakslane elas“. Iga lugeja tundis, et tema on seesama „kurnatud ja piinatud talupoeg“, kes enam kui viiesaja aasta eest „võtis oma viimase jõuu kokku ja müristas oma ärganud priiusehimu hirmsa valjusega isandatele kõrvu“.

Iga lugeja tõmbas käed rusikasse, pigistas hambad risti ja vandus mõisnikkudele hirmsat kättemaksu.

Teose esimene trükk, 3000 eksemplari, müüdi kiiresti läbi. Teine trükk tsenseeriti 16. juunil 1887. aastal, sai ilmumisloa 24. novembril samal aastal ja ilmus Tartus 1888. a. 1000 eksemplaris.

Kuid juba muutusid ka tsaarivõimu tsensorid tähelepanelikuks. Nad märkasid, et „Tasuja“ ja teised ajaloolised jutustused aitavad eestlastel purustada neid vanglamüüre, mida tsaarivalitsus oma rahvastele kogu aja innukalt ehitas. Ehkki „Tasuja“ ja teiste ajalooliste jutustuste terav ots oli sihitud ükspäinis sakslaste vastu, ei meeldinud see kirjandus siiski tsaari võimumeestele. Nad kartsid, et selle kirjanduse mõjul hakkab kasvama eestlaste rahvustunne üldse, mida nad aga väikerahvaste juures meeeldi näha ei tahtnud. Tallinnamaa kuberner S. V. Šahhovskoi esitas 1892. aastal siseministrile pika ning üksikasjalise aruande, milles suur osa oli pühendatud „Tasujale“ ja teistele eestikeelsetele ajaloolistele jutustustele. Aruande lõpul soovitas kuberner „Tasuja“ ja teised ajaloolised jutustused koguni ära korjata.

Asi siiski nii kaugele ei läinud. Nii kõlavad aruande kokkuvõtte 3. ja 4. punkt tõlkes järgmiselt:

„3. Võtta ette kõikide eesti ajalooliste teoste läbivaatamine, mis endise Tartu tsensori J(annseni) poolt on trükkimiseks lubatud, ja kui see mitte raskusi ei peaks tegema, siis mõned neist juba ära korjata, igatahes aga uusi väljaandeid ilma sellekohaste parandusteta mitte enam lubada.

4. Edaspidi ära keelata eesti keeles igasuguste kirjatööde trükkimine, mille sisuks endiste aegade eestlaste võitlused sakste vastu ja mis rahva kirgesid üles ässitavad.“

Need ettepanekud on küllalt tõhusad tunnistajad ajalooliste jutustuste mõjust eesti rahvale sel ajal. Mõju ulatuselt oli kõige suurem Bornhöhe „Tasuja“, mis oli esimene ja ühtlasi ka kõige suurema levikuga ajalooline jutustus.

Kui „Tasujast“ sajandi lõpul taheti aga kolmandat trükki välja anda, siis tehti selleks juba takistusi. Tartu tsensor J. Jõgever luges „Tasuja“ 1899. a. suvel läbi ja andis ilmumisloa, kuid võttis selle pisut hiljem tagasi ning keelas ilmumise ära. 19. juunil 1900 tsenseeris ta „Tasuja“ uuesti ja andis sellele 18. detsembril 1900 ilmumisloa ning „Tasuja“ kolmas trükk ilmus samal aastal Tartus Varese kirjastusel 1500 eksemplaris.

Sellest trükist ei piisanud kauaks. Sajandi algul puhkenud tööstuskriis, mille tagajärjel Venemaal heideti kapitalistide poolt tänavaile üle 100 000 töölise, ei suutnud arenevat töölisliikumist peatada ega nõrgendada. Vastuoksa: tööliste võitlus hakkas omandama üha revolutsioonilisemat iseloomu. Majanduslikelt streikidelt hakkasid töölised üle minema poliitilistele streikidele. 1901.—1904. aasta vahemikus kasvavad ja tugevnevad revolutsioonilise töölisliikumise tõusu alusel Venemaal marksistlikud sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid. Visas põhimõttelises võitluses „ökonomitidega“ võidab leninlik „Iskra“ revolutsiooniline suund; saadakse üle ideelisest segadusest ja „nokitsevast tegevusest“, nagu öeldakse ÜK(b)P ajaloo lühikursuses. Töölisliikumist Tallinnas hakkas sajandi algul organiseerima ja juhtima M. I. Kalinin. Kõik see mõjus soodustavalt ka progressiivse kirjanduse levikule.

Ühes Venemaa teiste linnade töölistega valmistusid ka Tallinna töölised M. I. Kalinini poolt loodud bolševistlike organisatsioonide juhtimisel ette 1905. aasta revolutsiooniks. Nende poliitiline võitlus tsaari režiimi murdmiseks ja majanduslik võitlus kapitalistide poolt teostatud kurnamise ning palgakärpimiste vastu oli ühine vene töölistega. Olenevalt aga lokaalsest ajalooliselt kujunenud eriolukorrast pöördus eesti tööliste ja talupoegade võitlus eriti balti saksa soost aadli ja mõisnike vastu. Nende sooviks oli revolutsiooni tagajärjel jõhkratest saksa soost mõisnikest ja aadlikest ning nende rõhumisest vabanemine.

Seda iha oli aidanud „Tasuja“ juba üle kahekümne aasta kasvatada. Uue hooga alustas ta nüüd jälle oma võidukäiku. „Tasuja“ neljas trükk, mis ilmus 1905. aasta algul, omandas enneolematu leviku ja mõju. See ilmus E. Bornhöhe „Kirjatööde kogu“ esimese palana lk. 5—124, kaunistatud T. Grenzsteini algupäraste joonistustega. E. Bornhöhe „Kirjatööde kogu“ ilmus „Uue Aja“ hinnata kaasandena. Kui suur oli selle trükk, pole täpselt teada. Et aga 1904. aastal sama „Uue Aja“ hinnata kaasandena ilmunud Juhan Liivi „Kirjatööde kogu“ üksikuid andeid trükiti 14 000—15 000 eksemplari, siis on põhjust arvata, et E. Bornhöhe „Kirjatööde kogu“ ei trükitud mitte vähem. On mitmeid põhjuseid arvata, et seda trükiti just rohkem, sest E. Bornhöhe kuulsus oli Tallinnas ja Põhja-Eestis, kus „Uus Aeg“ koos oma kaasandega peamiselt levis, Juhan Liivi omast palju suurem. Seda arvestas kindlasti „Uue Aja“ väljaandja ja E. Bornhöhe „Kirjatööde kogu“ kirjastaja.

Teiseks lubati „Uue Aja“ 1906. a. tellijaile preemiana kaasa anda ka 1905. a. jooksul ilmunud E. Bornhöhe „Kirjatööde kogu“ 13 annet, nii et need, kes tellisid teose lõpuosa, 14.—24. ande, oleksid saanud terve teose. Et „Uue Aja“ ilmumine sõjaseisukorra väljakuulutamise tagajärjel 10. detsembril 1905 järsku katkestati ja selle asemel 16. detsembril 1905 ilmuma hakkas „Päevaleht“ ja 28. jaanuaril 1906 „Aeg“, millele mõlemale hinnata kaasa anti E. Bornhöhe „Kirjatööde kogu“, siis suurendasid needki asjaolud selle teose levikut tunduvalt. Et E. Bornhöhe „Kirjatööde kogu“ ka eriraamatuna müügile tuli ja üle kümne aasta müügil püsis, sest 1916.—1917. a. oli seda veel raamatukauplustest saada, siis pidi selle trükk olema tõesti tohutu suur ning võis ulatuda 30 000—40 000 eksemplarini.

Et revolutsiooni tõttu olid kõikide meeled „Tasuja“ ideedele väga vastuvõtlikud, siis omandas selles trükis ilmunud „Tasuja“ väga suure mõju rahva poliitilise meelsuse kujunemisele ja saksa soost mõisnikkude vaenuliku mõtteviisi õhutamisele. „Tasuja“ lugemine sütitas rahvuslikku vaimustust ja tekitas põletavat viha maa vallutanud röövihimuliste ning ülekohtuste sakslaste vastu. T. Grenzsteini illustratsioonid süvendasid ja elustasid tunduvalt „Tasuja“ mõistmist.

Mitte asjata pole väidetud, et „Tasuja“ on avaldanud mõju 1905. aasta revolutsioonile ja sündmuste käigule eriti just maa osas. Olukord 1343. aasta jüriööst saadik polnud eesti talupoja ja saksa soost mõisnikkude vastastikusel suhtumises ega üksteise hindamises palju paremaks muutunud. Kui tollal sakslaste poolt looma olukorda alandatud inimesed tõusid üksmeelselt Tasuja juhatusel rahva rõhujate ja alandajate vastu, kui „loomadest alamaks arvatud talupojad ei hoolinud inimese halastusest, vaid hävitasid ilma viibimata ja valimata, mis vihatud sugust iganes nende kätte sattus“, miks ei võinud nad seda teha siis nüüdki, kui näis olevat saabunud kättemaksu tund.

Kirjanduses leidub rohkesti märkusi „Tasuja“ suure mõju kohta. Käesoleva sajandi alguses tekkis „Tasuja“ lugemiseks koolinoorte seas rohkesti „Tasuja“-nimelisi rühmi, kes seadsid oma sihiks sakslaste väljakihutamise meie maalt.

Koolinoored on „Tasujast“ olnud kogu aja vaimustuses ja vastuvõtlikud tema patriootlikule mõjule.

Nii poisid kui tüdrukud, nii mehed kui naised on aastate jooksul ammutanud „Tasujast“ viha balti-sakslaste ja mõisnikkude vastu.

„Tasuja“ viies trükk ilmus 1921. aastal Tallinnas „Kooli“ kirjastusel 3000 eksemplaris ja kuues, põhjalikult redigeeritud trükk Tartus k/ü. „Looduse“ kirjastusel 1935. aastal samuti 3000 eksemplaris. Kuid nende ulatus ja mõju oli väike võrreldes neljanda trüki ulatuse ja mõjuga, samuti ka selle ulatuse ja mõjuga, mida „Tasuja“ saavutas käesoleva sajandi kolmandal ja neljandal kümnendil koolilugemikkude kaudu, mida levis kümnetes tuhandetes eksemplarides.

„Tasuja“ seitsmes trükk ilmus Suure Isamaasõja lõpupäevil 1945. a. Tallinnas RK „Ilukirjanduse ja Kunsti“ väljaandel 10 200 eksemplaris ning müüdi raamatukauplustes väga lühikese ajaga läbi. Nõudmine selle teose järele aga püsib pidevalt.

Seitsmenda trüki aluseks oli põhjalikult redigeeritud kuues trükk, milles aga „Tasuja“ oli täielikult säilitanud oma sotsiaal-poliitilise, esteetilise ja psühholoogilise väärtustuuma. Kuuendas trükis tehtud lühikärped võeti enamikus uuesti sisse, ainult 5. peatükk, Prohveti-Pärdi elulugu, mis tundub liigkehana, on ka sealt välja jäetud kui segav ja hoogsast jutustuskäigust kõrvalepõrkav tarbetu vahelüli. Kuuenda trüki keelelised parandused olid ulatuslikud. Kus need tundusid liiga kaugeleminavad ning uuenduslikud, parandati need seitsmendas trükis tagasi ja taastati autori poolt läbivaadatud viimase, viienda trüki teksti põhjal endist sõnastust.

Kaheksas trükk ilmus RK „Ilukirjanduse ja Kunsti“ väljaandel 1947. aasta algul 10 200 eksemplaris ja müüdi raamatukauplustes samuti väga kiiresti läbi. See oli eelmise enam-vähem täpne äratrükk, samuti nagu on seda käesolev, üheksaski trükk. Tuleb märkida, et see trükk on esimene eriraamatuna ilmuv „Tasuja“ illustreeritud väljaanne.

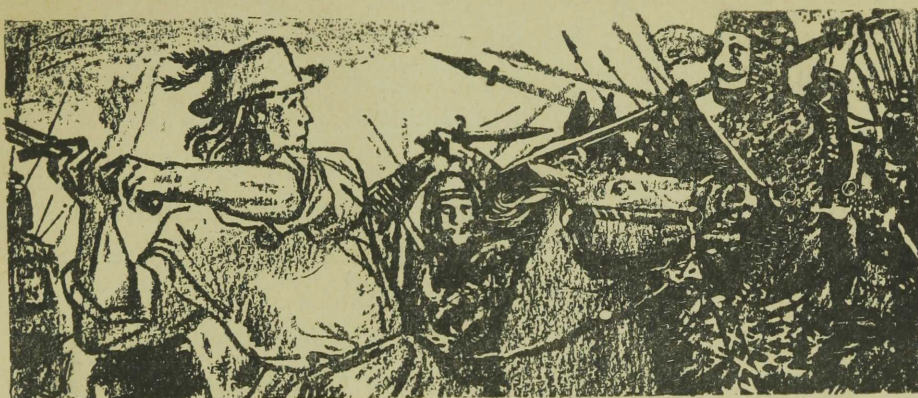
Pedagoogide kogemuste järgi on noorsoo huvi „Tasuja“ vastu niivõrd suur ja selle mõju niivõrd nakkav, et vaevalt ükski õpilane selle teose lugemata jätab. Juba neljandast õppeaastast alates loetakse „Tasujat“ meelevõrd.

Eks jätkunud meil ka Suures Isamaasõjas ja saksa rööv vallutajate poolt okupeeritud Eesti NSV-s seda „Tasujast“ ammutatud jõudu ning viha saksa okupantidele vastupanu organiseerimiseks, nende maalt väljapeksmiseks ja Eestimaa vabastamiseks sajandeid vihatud sakslasest. Üheks „Tasuja“ nime võimsaks populariseerijaks ja tema võitlusvõime väarikaks edasikandjaks Suures Isamaasõjas oli lennueskadrill „Tasuja“. „Tasuja“ on paljudel teistelgi kordadel olnud sümboolset

nende ürituste nimeks, mille sihiks on olnud meie maa vabastamine sakslastest-orjastajatest.

Nii võiksime öelda, et E. Bornhöhe „Tasuja“ on omandanud meil erakordse populaarsuse ja suure mõju, millega ei suuda võistelda ükski teine eesti raamat. 68 aasta jooksul on ta laiades rahvahulkades sütitanud vabadusiha, võitlustuld orjastajate vastu. Sellega on E. Bornhöhe „Tasuja“ kindlustanud endale püsiva aukoha Nõukogude Eesti kirjandusliku pärandi varasalves.

Toimet us.

Astasadade kuristik haigutab meie aja ja selle aja vahel, milles siin räägitavad juhtumused on sündinud. Selle pika aja sees on meie maal, niisama kui mujalgi maailmas, palju vanu asju igaviku rüppe vajunud, kust neid ühegi muinasaegade tagasisoovija õhkamine enam välja ei meelita; uusi olusid, kuigi mitte kõigiti paremaid, on loendamatul arvul tekkinud. Üldse on maailma muutlik nägu nooremaks, lahkemaks läinud; kuuesaja aasta eest oli ta, meie ajaga võrreldes, vana ja mõru. Iseäranis meie maal.

Kõlmeteistkümnenda sajandi algul sattus eestlane isevärki naabrite keskele. Oeldakse, et naabritega üldse olevat raske rahu ja sõpruses elada. Aga eestlase tolleaegsed naabrid olid päris hullud. Nad riisusid ta, vaese pagana, puupaljaks, peksid ta armetuks, et ta kristlikku armu saaks maitsta, tegid ta veo-

loomaks, et ta keskaja haridust suudaks kanda, ja saatsid ta tööle tema endisele pärispõllule, kus kupja piits temale uue peremehe õigust, haridust, katoliku usku ja ebajumalate vilude hiite põlgamist üheskoos kätte õpetas.

Niisugused õpetavad naabrid olid taanlased ja sakslased. Esimestes võitlustes usu ja hariduse eest kiskus Taani kuningas Harju ja Viru maakonna enese kätte. Muu eestlaste maa jäi Liivi ordu ja piiskoppide omaks.

Kui sõdade järel ajuti rahu tuli, voolasid sakslased ja taanlased võidetud maale, igaüks sai oma tüki kätte ja jäi nende talupoegade peremeheks, kes maatüki peal elasid. Esiotsa ei olnud eestlane mitte pärisori, vaid peaaegu vaba rentnik. Aga mida enam võõraste sisserändajate hulk ja ühes hulgaga võim kasvas, seda rohkem nõuti talupojalt, ja sada aastat pärast maa allaheitmist kinkis Taani kuningas Christoph II eesti soost talupojad oma vasallide, taani ja saksa soost isandate pärisomanduseks.

Tal poleks tarviski olnud seda teha, sest pärisorjus oli juba ammu enne täit hoogu võtnud. Hirmus oli veel meie valgustatud päevil pärisorja põli, palju hirksam oli ta toorel, sõjahädast kurnatud ning ebausust pimestatud keskajal. Ei olnud vaigistust ususki, sest usku ei õpetanud keegi. Ei tunginud ka raskesti rõhutatud talupoegade hädakisa kuninga-teni, kes, ise kaugel ja pealegi alati koduste tülidega kaelani töös, küll pealikuid Tallinnas pidasid, kellest aga mõisnikud nii vähe hoolisid, et isekeskis seadusi tegid ning mitu korda maad Liivi ordu valitsuse alla pakkusid.

Eestlane oli taevakarja lambaks saanud, kuid villu kasvas ta ainult võõrastele.

Sest ajast ütleb kroonikakirjutaja Kelch: „Eesti- ja Liivi-maal on mõisnikkude taevas, pappide paradiis, võõraste kullauk, aga talupoegade põrgu.“

II

Harjumaa põhjapoolses osas, Tallinna lähedal, põlise laane keskel, teedest kaugel, seisis üksik talu. Talu hüüti Metsa taluks, sest et ta oli metsa sees, ja imelikul viisil oli ta maa-mehe Tambeti päralt.

Kuidas see mees oli pärisperemeheks saanud, kuna pea-aegu kõik muud eestlased oli juba pärisorjad?

Seda näeme me kohe.

Tambeti isa oli olnud Tallinna piiskopi ori. Piiskopil oli palju maid ja metsi, kus ta, oma kehaküllusest hoolimata, käis sagedasti küttimas. Tambeti isa, nimega Vahur, oli pikk priske poiss, kelle määratuis liikmeis peitus niisama palju raudset jõudu kui tinast laiskust. Ta oli niisama tugev ja niisama laisk kui karu. Aga ta nahk oli õrnem kui karul, ja need loendamatud hoobid, mis ta laiskuse eest sai, tüütasid tema viimaks nõnda ära, et ta jalad selga võttis ja metsa pakku jooksis. Piiskopil oli tugevast sulasest kahju; ta vandus, maksku mis maksab, pagulast jälle kätte püüda. Ta saatiski sulased välja, ronis ise rammusa mära selga ja ratsutas metsa. Metsas eksis ta küll ära, kuid leidis truudusetu sulase tüvika tamme varjul rahukalt puhkamast.

„Küll ma su äratan,“ urises piiskop, ronis mära seljast maha, tõstis piitsa — tsiuh!

„Hellasti“ äratatud pahategija kargas kui nõelatult püsti ja nükkis aietades piitsaga puudutatud kohta.

„Sa pahareti sulane! Sa redu, kurjategija, mi-is? Sulased, siia, hallo! Vaat sulle, säh!“

Vaimulik isand tõstis jälle piitsa, mille õel vilistamine pahareti sulase hinge ärritas.

Aga sel silmapilgul kiskus mära end äkki lahti ja putkas tuhatnelja metsa. Lähedalt kostis tume urin. Suur metselajas

tuli nähtavale ja näis nõu pidavat, kas maksab kahejalgseid külalisi ligemalt vaatama minna.

„Karu!“ karjatas püha isand ja pillas piitsa maha.

„Määratu veis,“ pomises sulane.

„Püha jumal, mis nüüd teha?“

Sulane kehitas õlgu ja istus sõna lausumata maha.

„Jeesus ja Maria! Oled sa juhm? See on meie ots! Selle saadana küüsis surra! Rumal talupoeg, tõuse, mine ta kallale — sa oled ise kui karu . . . Pai Vahur, kägista teda, rebi ta lõhki . . . Näe, tuleb . . . oh jumala ema . . . Vahur, aita, päästa mind, oma hingepäästjat!“

Vahur raputas tõsiselt pead.

„Parem on kiskja küüsis kui nuhtlejate piitsa all kärvata.“

Karu tuli ligemale. Piiskop keksis ühelt jalalt teisele.

„Jää siis ometi siia, ma pistan jooksu.“

Ja piiskop tahtis punuma panna.

Aga Vahur tõusis püsti ja lausus rahulikult:

„Mul on pikemad koivad kui piiskopi-härral.“

„Ma ei lase sind nuhelda —“

Sulane naeris.

„Ma lasen su priiks —“

Sulane kuulatas terasemalt.

„Ma annan sulle maid päri — ai, ai, ai, — issand, halasta . . . näe!“

Karu ajas ennast kolm sammu eemal urisedes püsti.

„Kas härrad annavad pärismaad?“

„Annan, jumala eest annan.“

„Kas vannuvad selle peale?“

„Vannun, vannun, vannun!“

Nüüd haaras sulane jahinoa piiskopi vöölt ja astus karule vastu, teda teravasti silmitsedes. Mesikäpp urises vihaselt . . .

Vahur lipitses silmapilgu tema ümber. Korraga haaras ta oma raudsete sõrmedega elaja kõrist kinni ja tõukas talle jahinoa tera täiesti rindu. Aga surmavalt haavatud loom võttis vastase palavasti kaissu. Inimene ja kiskja veerlesid maás. Muratud raod ragisesid, peene liiva tolm keerles üles, kuuldus segane pool-lämbunud rõhin ja mõmin — siis kerkis võitja inimene, kriimustatult ja lõhkiste riietega, püsti ja võidurõõmuga vaatles ta võidetud vaenlase mürakalist, surmakrampides tuksuvat keha.

„Selle kiskja veri paneb minu vabaduse taime tärkama,“ pomises ta iseeneses.

Ta ei eksinud. Piiskop pidas sõna, laskis pagenuid sulase vabaks ja kinkis talle pärisomanduseks tüki metsa, mis hilisemates sõdades maapinnalt kadunud Lodijärve lossi maade serval seisis. Ainult sõjas pidi ta piiskoppi aitama.

Tugev Vahur ehitas enesele metsa sisse majakese, oli aga liiga laisk, et põldu harima hakata. Ta luusis mööda metsi ja toitis ennast jahisaagist. Tema kõige suurem lust oli kiskjaid elajaid hävitada. Tema haruldane kehajõud tegi teda kaugel ümberkaudu kuulsaks ja tema nimi ning teod elasid saja võrra suurendatud kujul kaua rahva suus. Temast räägiti, kuidas ta kord terve hundikarja, kes kibeda külma ajal ta kallale kippunud, palja käega ära kägistanud, nahad maha nülginud ja kered kui jõulukungitused kuuse okstesse riputanud, kust neid siis nälginud suguvennad halastades maha rebinud ja ausasti oma tühja kesta matnud; kuidas ta kord targema rahva suust kuulnud, et vanal ajal olnud üks väga rammukas mees, Simpson või Sampson, kes sada hunti või karu sabapidi kokku sidunud, mispeale tema, Vahur, ühe metshärja, ühe karu, ühe hundi, ühe metskuldi ja veel mõne muu tigeda eluka kinni püüdnud, imetaltsaks teinud ja selle põrgukutsikate karjaga läbi küla uitnud; kuidas ta kuused juurtega

maapõuest kiskunud, juured ja ladvad maha murdnud ja enesele tüvedest maja ehitanud. Neid ja muid muinasjutte rääkis rahva suurendav suu tugevast Vahurist, ja neid jutte kuulates särasid poiste silmad elavamalt, vajus meeste rõhutud selg veel enam küüru ja mahapööratud orjapilk pajatas: „See oli tema. Meie seda ei või . . . peame kannatama . . .“

Tugev Vahur luusis mõne aja üksipäini mööda metsi, tundis siis igavust, lunastas enesele Lodijärve lossihärra käest hundinahkade eest nägusa neiu naiseks ja naisevenna sulaseks, hellitas naist, laskis sulasel tüki maad põlluks muuta, oli kõigi metsaliste hirmuks ja suri raugana, andes oma pojale Tambetile, kes oli ise juba naisemees ja lapseisa, järgmisi õpetusi:

x „Sa tead, poeg, mina sain priiuse ja maa oma tugeva käsivarre läbi ja hoidsin neid oma käsivarre tugevusega. Sina oled küll ka sirge poiss, aga sul on pikk kael, kitsad õlad ja lahjad puusad. Noort puud maa seest juurida ja metsliga maha virutada sa ei jaksaks. Sul on aga terane pea, vahest teed sina kavalusega, mis mina kangusega. Vaata ette, varja kergelt saadud vabadust — ta on magusam kui mesi, aga ka sulavam kui mesi: enne kui sa märkad, võib ta ära aurata, ja sa imed orjahigi. Tee kõrge müür meie maja ümber, osta endale rohkem sulaseid, hari maad ja korja jõukust. Ära tee isandatega tegemist, põlga nende segast usku, palu taeva-taati . . .“

Siin jäi Vahuri hing rindu kinni; siis jõi ta suutäie mõdu ja lisas:

x „Ma tunnen orjapõlve, tunnen oma rahva häda, aga ma ei suutnud muud kui hambaid kiristada. Üks ei jõua midagi, teised sajatavad hammaste taga, aga ei julge hammustada . . . rahva hing on lämmatatud ja kiunub haledasti rõhujate põlvede ümber . . . Otsi neid, kes ei kaeba, aita tagant, kihuta

teisi aitama . . . ja kõlab siis ähvardav ulgumine üle maa, siis kõlistage sõjariistu ja tõstke mürinat, mis pilvi lõhub ja jumalaid äratab! . . .“

Vana Vahur ei rääkinud enam. Hing lahkus raugenud kehast.

Tema surivoodi ees seisid nuttes ta naine, poeg Tambet oma naisega ja nende poeg Jaanus, kes tol ajal oli kaheksa aastane. Vahuri lesk läks paar kuud hiljem oma armastatud mehe järel hauda. Ka Tambeti naine suri kahe aasta pärast.

Tambet oli agar ning väle mees, kes liikumist ja varakuhjamist armastas, kuid isamaa õnnetusest palju ei hoolinud. Ta ostis veel kolm noort sulast, ehitas kena ruumika elumaja kõrvaliste hoonetega, piiras õue palkseintega ja istutas aia väljapoole seinu. Parajal kohal, elumajast vähe eemal, raius ta metsa maha ja hakkas suuresti põldu harima. Sakstest ei hoidnud ta Vahuri käsu vastu ennast mitte eemale, vaid hakkas juba varakult nende keelt õppima, käis sagedasti Tallinnas ning Lodijärve lossis kauplemas ja endale tarvilikku kraami toomas. Oma poja Jaanuse pani ta kohe pärast Vahuri surma Tallinna Mustmunga kloostriisse õppima. Tema nõu oli poega täieks saksaks ja kirjatargaks kasvatada. Vahuri viimse manitsuse unustas ta hoopis.

Aga Jaanus pidas seda meeles. Sest üksikud juhtumused, mis lapse südant põhjani on pörutanud, helisevad läbi mehepõlve järele ja hõljuvad üksinduse tundidel rõõmsaid ja kurbi mälestusi äratades veel hallide juuste aegadelgi.

Kui Jaanus esimest korda läbi kitsa, pimedada Harjuvärava Tallinna sõitis, vahtis tema, roheliste metsade vaba poeg, poolkohkunult, pool-kurvvalt ilmatu kõrgeid kivist hooneid, mille võretatud akende taga võõrad, külmad näod vilksatasid. Jaanusel oli tundmus, nagu pigistaks keegi tal kõri kinni. —

„Varja vabadust!“ kajas ta kõrvus Vahuri viimne sõna. Aga ta harjus ja õppis talvel visalt ning virgalt munkade tarkust, mis tol ajal oli peaaegu ainus tarkus.

Suvel oli noor Jaanus aga jällegi kodus. Suure huviga uitis poiss siis mööda armastatud koduseid metsi.

III

Jaanus oli kümme aastat vana, kui ta isaga esimest korda Lodijärve mõisa ratsutas, mille maade serval, nagu juba öeldud, seisis Tambeti talu.

Tolleaegne lossihärra, rüütel Konrad Raupen oli mõistlik isand, kes targast ning osavast Tambetist meelega leidis ja teda sagedasti laskis nõuküsimise pärast lossi kutsuda. Kuna Tambet ise lossi läks, jäi Jaanus üksipäini hoovi peale hobuste juurde. Ta istus lauahunniku otsa, pani käed rinnale risti ja jäi uudishimulikult ringi vaatama. Madal paistis temale linna vallide kõrval olevat müür, mis lossihoovi piiras ja mille hall vahitorn nagu vanaeit parsil kükitas. Hoovi keskel sirutas peahoone ise hulga nurki, otsi, korstnaid ja tornikesi nagu ähvardavaid kivisõrmi sinise taeva poole. Kitsaste akende taga sõelused inimesed tegevalt sinna-tänna. Hoovis lomberdasid laisalt punaste nägude ja siniste ninadega sõjasulased ja tegid nalja tüdrukutega, kes kaevust vett vinnasid. Vahitorni august pistis väravavaht oma roostetanud vaskkübara ja niisama roostetanud nina välja, mis nagu kuu tema valge habemepilve keskel läikis. Jaanus hakkas temasuguste jõmpsikate jultumusega habeme, nina ja roostetanud kübara kaudu selle näo silmi otsima. Asjatu töö. Kõik valge habe, ninapuna ja kübararooste. Poiss otsis, vahtis vahel mujale ja hakkas jälle otsima.

Korraga tundis ta, et miski asi nagu Taara piksenool tema jalge vahele raksatas, ning üks hele hääl hüüdis: „Such', Taarapita, such'!“ ja kole must kogu müksas pea nii tormiliselt meie sõbra sülle, et see tagurpidi üle lauahunniku lendas.

Vali naerulagin kahest heledast kõrist tõusis seepeale seal-samas ligidal ja lossihärra lapsed, kümne-aastane poiss ja pisut noorem tüdruk, tõttasid õnnetuspaigale. Siin sirgus meie noor-mehe parajasti püsti ja märkas, mis temaga oli sündinud. Ta pilk langes esiti pahaselt suure koera „Taarapita“ peale, kes oma isanda käsul nii hoolimatult ratast oli püüdnud. Koer ei näinud oma koerustükki sugugi kahetsevat, sest ta kargas, ratas suus, ringi, aga tütarlapse nägu läks tõsiseks; ta astus Jaanuse ette ja küsis osavõtlikult, kas see vahest viga on saanud.

Jaanus kogeles ilusat tütarlast silmitsedes midagi nagu „pole viga ühti“.

„See oli tore,“ naeris väike noorsand ja patsutas Taarapita selga, mis nagu uss ta käte all keerles.

„Häbi sulle, Oodo!“ manitses tõsidusega väike preili. „Meie oleme temale häda teinud ja sina pilkad veel. Kas see on ilus?“

„Ilus ja mehine!“ kilkas Oodo. „Paras pimedale. Vupsti! Nagu puhutud üle lauahunniku. Oi Taarapita, küll see läks libedasti! Hohohoo!“

Nüüd läks Jaanusel kops üle maksa.

„See on kõlvatu temp, koeri vööra peale ässitada,“ pahvatas ta vihaselt. „Sina oled rumal poiss ja muud midagi.“

Nende sõnadega võttis ta jälle istet, pani käed rinnale risti ja vahtis kulmu kräsutades kõrvale. Tema väike kaitsja vaatles teda lahke naeratusega.

Oodo läks näost punaseks, põrutas jalga vastu maad ja tõmbas käed rusikasse.

„Kuidas sa tohid mulle „rumal poiss“ öelda?“ kärkis ta silmi välgutades.

„Sa tead ise, mispärast... see olgu su nimi. Sinu rusikaid ma ei karda, need on ka minul olemas.“

Ja Jaanus näitas, et temal ka rusikad olid.

„Ma ässitan Taarapita su peale, lasen su lõhki kiskuda!“

Aga kuigi Taarapita ennast urisedes isanda käskude täitjaks tunnistas, ei liigutanud Jaanus ennast sugugi, muudkui kostis külmalt: „Katsu!“

Kes teab, kas Oodo oma tötust oleks täitnud, sest enne katsumist astus jälle väike rahutooja verejanuliste vaenulikkude parteide vahele.

„Häbi sulle, Oodo!“ algas ta noomivalt, „kas sa sedaviisi kellegi rüütel oled?“ Sa tahad koera väeti võõra peale ässitada, kelle ees sa ise süüdlane oled. Ei isa seda oleks teinud. Mõtle ikka isa peale. Isa oleks ennemini andeks palunud ja Taarapita oleks oma rumaluse eest tapelda saanud. Häbene, Taarapita, häbene, sa pole parem sugugi kui päris koer! Kas see on mu kasvatamise vaeva palk? Mine, ma ei salli sind!“

See noomitus mõjus niipalju, et Taarapita oma urina jättis ja Oodo veel ikka vihaselt, aga rohkem rüütellikult ütles:

„Siis peab ta minuga võitlema. Minu au nõuab seda.“

„Minugi pärast,“ seletas Jaanus vahvalt ja tõusis püsti.

„Te olete hirmus kangekaelsed,“ kurtis preilike ja uuris haleda meelega vaenlaste nägusid, et sealt vähematki leppimismõtet leida. Aga sealt puhast tigidust ja kõrkust lugedes tõmbas ta mõlema käed oma kahte pihku ja ütles kurvalt:

„Siin ei või te võidelda, kõikide inimeste silma ees. Lähme aeda!“

Mindi aeda. Pehme liivane koht vaarikapõõsaste vahel valiti taplusepaigaks ja vaenlased seadsid end kibeda rusikavõitluse nõuga teineteise vastu. Aga enne kui taplus algas,

katsus väike lepitaja veel kord heaga asja ajada. Vastaste käsi soojalt surudes palus ta mahedasti ning magusasti:

„Pai poisid, mul on nutt varaks, — miks te mind nii kurvastate? („Pai poisid“ tundsid ühe kolmandiku oma vihast kaduvat.) Pai võõras poiss, mu vend on nii hea, nii armas, ainult veidi, üsna veidi äkiline. Tõesti, ta on hea vend, ma ei taha kedagi muud vennaks. (Oodo naeratas ilma tahtmata.) Pai vend, minu võõras sõber on ka hea ja armas. (Jaanus naeratas ilma tahtmata.) Teist mõlemast saavad head sõbrad (poisid luurasid altkulmu, aga mitte enam nii verejanuliselt kui enne), tõesti, teist saavad head ja mõnusad sõbrad, ja mina olen teie kummagi sõber. Ma armastan teid mõlemaid (siin surus ta jälle poiste käsi), siis armastame kõik kolmekesi üksteist — kuni surmani. Eks ole, jah?“

Siin pani tüdruk poiste käed oma kahe pihu vahel kokku ja piilus ara naeratusega mõlema silmi.

Peab tunnistama, et meesterahva süda on sulavam kui lumi, kui naisterahva mahe pilk teda päikesena soojendab. Ka meie kakelvennad raputasid mõni silmapilk hiljem kui sõbrad teineteise kätt, ja nüüd Emmi — nii oli nende lepitaja nimi — oli see, kes neid pilkas ja naeris nagu vallatu plika kunagi.

Häbenedes pean tunnistama, et nüüd mõistmatu elajas Taarapita see õnnelind oli, kes mõistlike inimeste patud oma koeranaha peale pidi võtma. Esiti pidi täisealine ja suursugune Taarapita ühe lapse (Emmi) käest halbade eluviiside pärast läbitungiva noomituse vastu võtma. Teiseks pandi Taarapita külalise auks ja seltskonna lõbusaks ajaviiteks kunsttükke tegema. Ta oli kõrgesti koolitatud koer ja mõistis säherdusi vigureid teha, et uued sõbrad endale pisted kõhtu naersid ja Taarapita loojat kiitsid, kes teda nii tähtsate annetega oli ehtinud.

Kuid tema nimi ei olnud sugugi Jaanusele meelepärane. Tema, kes veel Vahuri juttudest eestlaste vanade jumalate lugu mäletas, pidas seda nime õigusega taevataadi Taara teotamiseks ja päris aru, kes koera sedaviisi oli nimetanud.

„Taarapita nimi oli enne Tölp,“ seletas Oodo naerdes, „aga et ta nii osav ja tark oli, häbenesime teda nii hüüda ja tahtsime talle õige hiilgava nime panna. Et aga meie oma tarkus ei ulatunud, küsisime kupjalt nõu, ja tema ütles: „Ma tean, et talupojad endises ebaususes oma peajumalat „Taaraks“ kutsusid ja teda praegu veel salaja austavad. Pange Tölbile nüüd talupoegade hirmuks nimi „Taarapita“, sest saksa keeles öeldakse „Taara“ asemel „Taarapita“. „Ja septsaadik hüüame Tölpi „Taarapitaks“.“

„Kes see kubjas on?“ küsis Jaanus.

„Kes ta on? Eks ta ole meie kubjas.“

„Ei, ma küsin, mis mees ta on — maamees või saks?“

„Tont teda teab! Ta räägib veidrat keelt, ütleb „Paerunt“, kus peab olema „Bauerhund“, ja kirub: „Hah, tu teivel! Hah, tu teivel!“ “

Jaanus ei lausunud selle peale midagi, aga ta ei hüüdnud Taarapitat kordagi nimepidi ja tõmbas kulmu kortsu, kui teised teda nimetasid.

Oodo ei pannud seda tähelegi. Ta oli koera südamesõber ja mängis temaga nagu oma vennaga. Nad ajasid teineteist taga, võitlesid rind rinna vastu, veeretasid end kaisus maas, löid kukerkuuti ja tegid muid narritempe. Kord ajas Oodo enese pea peale püsti, sirutas jalad laiali ja hüüdis:

„Hüppa, Taarapita!“

Ja Taarapita sirge ning sitke keha lendas kui nool ta jalge vahelt läbi.

„Katsu sina sedasama,“ ütles Oodo Jaanusele.

Jaanus seadis enese pea peale, ajas jalad laiali ja hüüdis:

„Hüppa, Tölp!“

Aga Tölp-Taarapita pistis keele pikalt suust välja, otsa ussikeerdudel liigutades, pilgutas altkulmu kollaseid silmi pere-mehe poole ja läks põõsa taha.

Jaanus asetas oma keha jälle loomulikku seisu.

„Ahaa!“ naeris Oodo. „Taarapita pahandab „Tölbi“ üle. Miks sa „Taarapita“ ei hüüdnud? Tule siia, Taarapita!“

Taarapita ilmus saba liputades põõsa tagant. Poiss ja koer heitsid selili maha, Taarapita ajas neli jalga sirukile, pigistas silmad kinni ja näis sügavasti uinuvat. Korruga sosistas Oodo: „Kass tuleb!“ — ja koer pühkis kui tuisk ja tolm minema, noor rüütel tagant järele.

Kui Oodo ja koer olid läinud, ütles Jaanus tasakesi Emmile, kes kuskilt lehelt lepatriinu oli tabanud ja seda oma valgete sõrmekeste vahel patseerida laskis:

„Nüüd pean ma hoovi minema. Isa vahest otsib juba.“

Emmi pigistas õrnalt pihu kinni, nii et lepatriinu vangi jäi, vaatas kahetsedes Jaanusele otsa ja tahtis midagi öelda. Aga sel silmapilgul tormas Taarapita põõsa tagant välja ja tõukas nii tõlbilt tütarlapse käe külge, et pihk lahti läks ja lepatriinu rohu sisse kukkus.

„Oh sa rumal Tölp!“ hüüdis Emmi ja vaatas naeratades Jaanuse otsa. Laste silmad juhtusid vastastikku. Poisi süda ütles silmade kaudu umbes seda: „Pagana tark tüdruk! Ja kui hea, ja lahke, ja ilus, ja armas, ja . . .“

Aiavärav kriiksus ja kubjas, lossihärra laste nimesid hüüdes, tuli nähtavale. Oodo ja Taarapita pistsid võidu värava poole jooksu. Siin näitas Taarapita uuesti, palju ta Emmi noomimisest ja viisakuse-õpetamisest pidas. Oodol tuli hullus tujus mõttesse oma neljajalgset kupja peale ässitada, mispeale Taarapita paukuvalt haukudes ja edasi-tagasi hüpates hakkas vaest meest piirama. See tõrjus koera kätte ja jalgadega eemale,

pööras ning väenas oma kuivetanud keha naljakal viisil, kraaksus, kähvis mitu korda „uist! uist!“ — aga kas kuri vaenlane kuulab! Krauh! — ja ülbe looma hambais kõlgub hõlmatükk, millega ta uhkesti, nagu sõjamees võidu järel, peremehe poole traavib. See aga hoiab kõhtu naeru pärast, hoolimata Emmi noomimisest, kes Jaanusega oli ka sinna jõudnud.

Kubjas katsus haleda näoga oma katkenud kuuehõlma ja vingus: „Taarapitale oleks tõesti taplemist vaja, näe nüüd, mis ta tegi! Hõlm puru! Kanz fei jeresst! Miks noorhännad ei keelanud, ta oleks mu püksid peaaegu lõhki kiskunud, kanz fi heine alte Sack! Hah tu teivel! Hah tu-u teivel!“

„Oi Taarapita, kuldne Taarapita!“ karjus Oodo naeru vahel. „Omaenese ristiisa hõlma krapsti kinni — ha-ha-haa . . . hah tu teivel, hah tu teivel!“

Jaanus silmitses seda meest, keda ta esimest korda nägi, ja tundis, et mingi mõistmatu viha ta südant täitis. Talle tundus, nagu peaks ta käega selle inimese rinnust kinni hakama ja talle „lurjus“ näkku hüüdma. Kuid ka kubjas luuras altkulmu tema poole, ja kui nad läbi aiavärava hoovi astusid, küsis ta tasakesi Oodolt: „Kes see junkur on?“

„Jah, kes ta on?“ kordas Oodo ja imestas ise, et tal veel kordagi meelde ei olnud tulnud oma uue sõbra nime küsida.

„Kuule, mis su nimi on?“ küsis ta nüüd, kui nad üle hoovi lossitrepi poole sammusid.

„Minu nimi on Jaanus,“ oli vastus.

„Kelle poeg sa siis oled?“ küsis kubjas ootamatu julgusega.

Jaanus tegi, nagu poleks ta kupja küsimust kuulnudki. Kupja hääl oli talle ebameeldiv.

„Kas kuuled, ma küsin, kes sa oled ja mis sa siit otsid?“ kordas kubjas uuesti. Jaanuse talupoja laadi nimi ja see, et

noorhärä teda veel ei tundnudki, andis temale korruga julgust. Kes teab, kas ta seegi kord oleks vastust saanud, kuid lähemal silmapilgul vihises Oodo koerapiits õhus ja laksatas kupjale pihta.

„Kuidas julged sa minu sõbraga sedaviisi rääkida?“ käärtas Oodo näost lõkendades.

„Ai, ai, kust mina seda teadsin, et ta noorhärä sõber on,“ kogeles kubjas, „ma arvasin, mõni hulgu... hein Paerunt... ai, ai, noorhärä, ega ma nõnda ei öelnud, andke andeks, pai junkur!“

Kubjas vingerdas pai noorhärä piitsa all.

„Kasi minema, kelm!“ käskis Oodo ja andis minejale veel hoobi tagant järele.

„Oled sina ka rüütli poeg?“ küsis ta pärast seda Jaanuselt.

„Ma olen vaba mehe poeg,“ vastas Jaanus uhkusega.

„Kas sa elad ka niisuguses lossis kui meie?“ päris Emmi; „kas teil on ka aed ja hoov?“

„Meie ei ela niisuguses lossis kui teie, aga meil on oma maja.“

„Ja aed kah?“

„Aed on kah.“

„Kas teil hobuseid ja sulaseid ka on?“ päris Oodo.

„Jah on. Head hobused ja tublid sulased. Aga kubjast ei ole.“

Parajasti astusid rüütel Raupen ja Tambet lossiuksest välja trepile. Lapsi silmates hüüdis rüütel:

„Ae, kust te selle seltsimehe võtsite? Kes see on?“

„See on meie sõber Jaanus,“ vastasid Oodo ja Emmi ühest suust.

„Temal on ka loss ja hobused ja sulased,“ seletas Oodo.

„Ja aed ja hoov on tal ka,“ lisas Emiilia.

„Tohoo!“ naeris rüütel, „küll on rikas sõber! Kes ta siis on?“

„See on minu poeg Jaanus,“ seletas Tambet alandlikult. Lossihärra laste sõprus tema poja vastu meelitas teda väga.

„Nii? Või sinu poeg?“ Lossihärra armastas alama rahva viimaseid sõnu küsides korrata. „Pidage aga head sõprust, lapsed, kui kokku juhtute. Oskab ta midagi?“

„Ta on kaks talve kloostri õppimas käinud.“

„Ta on kaks talve kloostri õppimas käinud? Näe. Viks. Noh, olge head lapsed. Head päeva, Metsa Tambet, head päeva!“

Rüütel nokutas Tambeti sügava kummarduse peale kergesti pead. Jaanus pidi kahetsedes sõpradest lahkuma. Lubati varsti jälle näha ja palju koos mängida. Siis hüppasid isa ja poeg hobuste selga ja ratsutasid väravast välja.

Teel küsis Tambet pojalt:

„Kas sa soovid tuleval korral jälle minuga lossi tulla?“

„Jah.“

Kui natuke maad oli sõidetud, küsis Tambet uuesti:

„Kas lossihärra lapsed on ka lahked?“

„On küll. Kuid ei ole ikka nii, kui meie oleme.“

Kui nad kodu ligidale jõudsid, küsis Jaanus:

„Kas lubad mind kõrviga mõnikord ka üksinda välja?“

„Kuhu sa siis temaga tahad minna?“

„Metsa — muidu sõitma.“

„Vahel lossi kah?“

„Eks vahel sinna kah.“

„Noh, eks ma siis luba.“

IV

Jaanus sõitis sagedasti, viimaks peaaegu iga päev lossi lõbutsema ja õppima. Laste vahel kasvas suur sõprus — nooruse sõprus, mis kõige kauemini kestab, aga kord rikutud, harva jälle ka paraneb. Ja rikkumine on kerge.

Jaanus oli viieteistkümne aastaseks saanud. Ühel suvepäeval istus ta täku selga — ta oli endise kõrvi asemele viieteistkümnendaks sünnipäevaks kena halli täku saanud — ja ratsutas üksipäini lossi poole. Lossi lähedal tuli talle kaks teist ratsalist vastu — junkur Oodo ja preili Emiilia. Rüütli lastel olid sõiduloomadeks tasased, taltsad märakesed, Oodol must, Emmil valge.

Taarapita ratsutas oma neljal jalal.

„Kas näed, Jaanus!“ karjus Oodo juba kaugelt, „kas näed, missuguse saepaku otsas mina pean istuma. Piits ja nahk närutavad, aga rutemini ta raip ei liigu. Päriskane lehm! Säh, näe, vhuüt, nõõ! Nõõ! Nõõõ!“

Vilistades, keelt laksutades ja piitsa plaksutades hakkas junkur ergutama looma, kes kõigest jõust edasi püüdis, aga mättase maa peal palju edasi ei pääsenud. Emmi ei raatsinud oma hobust peksta, seepärast oli ta ka tüki maad taha jäänud.

„Kuhu te tahtsite sõita?“ küsis Jaanus, oma täkku osavasti seisma pannes.

„Oh Jaanus!“ kaebas Oodo peatudes, „peaksid sa teadma, missuguse rumala tembu mina täna hommikul ära tegin. Mina läksin Emmiga selle üle riidu, kes meist peaks paremini ratsa sõitma. Mõttele, Emmiga, kes oma hobust ei raatsi puudutada!“

„Sa kiitsid, et sa lehmas seljas rutemini edasi pääsed kui mina oma mära seljas,“ seletas Emmi, kes ka oli kohale jõudnud.

„Mis seal kahelda?“ naeris Oodo. „Hea küll, me läksime riidu ja kutsusime kupja kohtumõistjaks.“

„Ega teil paremat kohtumõistjat olnud!“ mõnitas Jaanus.

„Teised ei mõista kohut ega midagi. Nad ehmatavad, kui nendega rääkima hakkad. Täied lambatalled. „Kust mina seda tean, junkur?“ vastab üks, kui sa ta käest küsid, kas ta oinas või lammas on. „Eks noored saksad sõida mõlemad ilusti nagu inglid,“ kostab teine. Phäh! Mina pean sõitma nagu ingel! Ja küsi va halli väravavahi käest, see uriseb oma okashabemesse: „Mis te kargate kui täkud!“ Aga kubjas — vaat see on hakkaja mees, olgu muidu nii suur kelm kui tahes. Alati on tal nõu valmis. Tema ütles: „Võtke mõlemad ühesugused hobused, seadke endale teatud tükk maad ära sõita, pühkige korruga minema — eks siis näe, kumb enne sihile jõuab.“ Mina andsin kupjale rõõmu pärast plaksti mööda reisi, jooksin talli ja tahtsin kõige tulisemad täkud välja valida, aga kus Emmi seda teha laskis! Tema, jänespüksi, nõu peale istusime nende tukkurite selga, sest et Emmi muid sugugi ei tahtnud.“

„Ma kartsin sinu pärast peaaegu niisama kui enese pärast,“ ütles Emmi rahuga. „Sa pole ju veel täis ratsutaja, et tuliste hobustega ajama hakata.“

„Täis ratsutaja, täis ratsutaja,“ näägutas Oodo pahas tujus, „sina tead, mis on täis ratsutaja! Oleks mul praegu reite vahel tuline täkk, keda ma tahtsin, ükski lind ei saaks mind kätte! Ma lendan ise kui lind — vhuüt!“

Oodo andis vaimustuses oma märrale säherduse ootamatu hoobi, et vaene loom ehmatades hüppama hakkas. Jaanus ja Emmi vahetasid pilgu, mis tunnistas, et kumbki Oodo kõne ja teoga nõus ei olnud.

„Kas teie võidusõit nüüd juba otsas on, või olen mina segajaks vahele sattunud?“ küsis Jaanus.

„Sellest pole viga,“ ütles Emmi ruttu. „Meie võidusõit on küll alles pooleli, aga meie võime teda siit uuesti alata. Me tahtsime vana Prohveti-Pärdi koopani sõita.“

„Miks sa siis ei seganud?“ käratses Oodo vahele. „Mina olin tükk maad ees ja oleksin võitnud.“

„Aga enne oleksid sa mära lõhki ajanud ja oma kaela murdunud,“ mõnitas Jaanus tõsiselt.

„Selle raibe kärvamine poleks mind võitmast keelanud.“

„Kuidas nii?“

„Ma oleksin Taarapita selga istunud.“

„Ja siiski võitnud?“

„Seda ma arvan. Mis sa ütled, Taarapita?“

Taarapita hakkas hüplema, tunnistuseks, et isanda usaldus teda tõesti „liigutas“.

„Kuule, Oodo, meie võidusõit võib seekord parem pooleli jääda,“ algas Emmi, ja kui Oodo vahele tahtis karjuda, lisas ruttu: „ja ma jätan võiduau sinule. Aga meie võime nüüd kolmekesi muidugi Prohveti-Pärdi poole sõita. Eks, Jaanus, sa tuled kaasa?“

Jaanus tahtis rõõmuga oma rahulolemist avaldada, aga Oodo hüüdis vahele:

„Mina ei sõida enam sammugi, mitte ühte sammu selle imelooma seljas.“

„Aga, Oodo . . .“

„Ei sõida. Ennem lähen neljakäpukil koju tagasi.“

„Ega meil siis ole tarvis rutata,“ püüdis Jaanus vaigistada, „me sõidame samm-sammult üksteise kõrval ja puhume juttu.“

„Eks ma mõista,“ urises Oodo, „sinul on muidugi hea samm-sammult sõita. Sinu täkk astub ühe sammuga üle minu ja mu hobuse. Aga vaat, ma annan head nõu, kui kuulda tahad.“

„Anna.“

„Näed sa, mis nõu ma annan. Sina võta minu mära, mina istun sinu täku selga, ja siis sõidame samm-sammult, kui tahad.“

Jaanus tõmbas kulmu kortsu. Ta oli salamahti vahest lootnud oma kena täku ja osava sõiduga Emmi silma ees uhkustada ja võitles nüüd iseendaga, mis parem oleks, kas „häbe-matu poisi“ pealeajamist täita või mitte. Abi otsides piilus ta Emmi lahkeisse silmisse ja leidis sealt midagi nagu palumist. Sellest oli küllalt. Aga enne tahtis ta veel teisiti õnne katsuda.

„Kuule, Oodo, minu täkk on väga tuline ja ei kannata puutumist. Ma kardan . . .“

„Sa kardad, et ta mu maha viskab?“

„Istume kahekesi selga . . .“

„Nagu hakid kirikukatusel?“

„Me sõidame ju muidugi sammu.“

„Ja Jaanus ajab oma vanaisast juttu,“ ergutas Emmi omalt poolt.

„Ja sina hoiad lakast ja mina sabast kinni? Keda te narriks tahate pidada? Lase mina istun sinu täku selga, sina võta minu mära, muidu hakkab kohe koju traavima.“

Ja ähvarduse tõenduseks hakkas ta mära pead ümber kiskuma. Jälle otsis Jaanus silmadega tuttavast kohast nõu ja vaigistust — ja kangekaelne junkur sai oma tahtmise. Jaanus ronis õhates täku seljast maha ja upitas Oodo üles. Ise istus ta vagase mära selga. Ülekeevat pahameelt vaigistas sõbralik naeratus Emmi näol.

„Pai Oodo,“ palus viimane südamlikult, „jää meie juurde, sõidame ilusti ühes. Ja nüüd hakkad oma vanaisast jutustama, eks, Jaanus?“

„Räägi seda, kuidas ta karja hunte maha löi ja puu otsa riputas,“ nõudis Oodo, kuningliku toredusega kõrgelt alla vaadates.

Jaanus juhtis mära Emmi omaga joonde ja hakkas jutustama. Ta ei unustanud seejuures kord-korralt murega Oodo poole piiluda. Nad ratsutasid üle rohuga ja lilledega kaetud nurme, mis kaugemal aga muutus künklikuks ja auklikuks. Veel kaugemal algas mets, kus asenes vana üksiklase Prohveti-Pärdi koobas — meie noorte reisi lõppsiht.

Kui Jaanus oma jutuga sinnamaale oli jõudnud, kus tugev Vahur otsib huntide ülesriputamiseks parajat puud, jäi ta korraga vait ja tõmbas kulmud kokku. Oodo oli juba ammugi täku seljas kihelnud, nüüd andis ta uhkele loomale ootamatu hoobi ja vilistas; täkk hüppas õhku ja pühkis kui tuul minema, Taarapita rõõmukisaga tagant järele.

„Jumal!“ karjatas Emmi.

„Katsume nii ruttu järele, kui saame!“ ütles Jaanus ja hakkas mära ergutama. Aga enne, kui nad sada sammu jõudsid sõita, nägid nad, kuidas tuline täkk Oodoga üle laia augu hüpates õhku kerkis ja lähemal silmapilgul koormata edasi tormas, kuni kadus metsa.

Nad leidsid Oodo minestanult maas lamamas. Taarapita lakkus hingetu isanda silmi.

Jaanus kükitas junkru keha juurde, rebis ta riided lahti, surus kõrva südamekoha vastu ja ütles püsti tõustes: „Ta pole muud kui minestanud — vist peapõrutuse pärast.“

„Aga ta ärkab jälle ellu ja saab terveks?“ hädaldas Emmi.

„Kui ta ärkab, pole tal vist enam põrutusvalugi. Aga nüüd peame ta Prohveti-Pärdi juurde kandma. Istu sina jälle hobuse selga ja võta minu mära oheliku otsa. Ma võtan Oodo selga. Küll me ta ellu äratame.“

Siis tõstis ta hingetu keha maast ja hakkas vahvasti edasi sammuma, Emmi, märad ja Taarapita tema kannul. Ta oli kõikide usalduse võitnud.

Ahkides jõudis Jaanus oma koorma ja seltsiliste — Emmi, hobuste ja Taarapitaga metsäüksiklase koopa juurde, kus ta uimase Oodo asetaski pehmele murule. Vanale eremiidile ehk üksiklasele, keda ümberkaudne rahvas oli Prohveti-Pärdiks (tema pärisnimi oli Bartholomäus Löwenklau) kutsuma hakanud, seletas ta lühidalt, mis oli sündinud.

Vanamees katsus veidi junkru pead ja liikmeid, kadus siis koopasse ja tuli varsti tagasi, käes läbipaistva märjukesega täidetud klaasike. Selle klaasikese suud hoidis ta Oodo nina ees. Kui minestanud poisile märjukese hais ninasse oli tunginud, hakkas ta kohe liigutama, hingas korra sügavasti ja lõi silmad lahti.

„Ta ärkab elusse!“ karjatas Emmi ja haaras rõõmutuhtlinal kahe käega venna ümbert kinni.

„Oh sa, Oodokene!“

Oodo vahtis laiul silmil veel pooluimaselt kõiki neid, kes tema ümber seisis, ajas enese istukile ja näis mõtlevat.

„Ega sa palju viga saanud, kulla vennake?“ kuulas Emmi osavõtlikult ja silitas venna põske.

Junkur vahtis imestades õe otsa ja pomises:

„Mis viga, millal ma viga sain?“

„Kui... kui see rumal täkk su seljast maha viskas.“

„Eks ole häbi,“ pilkas Prohveti-Pärt, „noor rüütel laseb enese maha visata ja unustab teotuse nii ruttu! Õige rüütel leinaks säärase häbi pärast eluaja.“

Nüüd alles hakkasid junkru segamini raputatud ajud selgima, selgides vahtu peale korjates. See vaht oli kärsitu viha, mis nagu kasetoht äkisti põlema süttis. Junkur kargas jalule, tõukas õe vihaselt eemale ja käratas välkuvail silmil:

„Mis häbi mul peab olema? Kelle ees? Teie ees? Kui ma tahan, saate kõik piitsa nagu koerad: tulge siis häbistama! Ja kui mul see saadana täkk käes oleks, kes mu maha viskas, küll ma teda materdaksin! Pihuks ja puruks peksaksin, et ta mu jalge ees kärvaks. Siis ma naeraksin. Oota, kurjategija, oota, oota, küll ma su veel kätte saan!“

Junkur kiristas hambaid ja raputas ähvardavalt rusikat; siis sattus ta pilk Jaanusele, kes pahase ning veidi põlgava näoga teda silmitses, ja nüüd süttis ta viha selle vastu leegitsema. Sammu ette astudes, rusikaid ja pead ette sirutades seadis ta enese võitlusvalmilt Jaanuse ette ja karjus:

„Mis sa mind vahid? Talumats, koeranahk! Sinu see häbe-matu täkk oli, ja kui ma teda kätte ei saa, siis lasen sinule piitsa anda.“

Jaanus tõmbas otsaesise krässu ja vahtis, silmad põnevil laiali, teisele silmi.

„Vahi, vahi, koer! Armust ma sulle kord nahatäie kinkisin, aga nüüd pead sa ta kätte saama.“

Jaanus surus sõrmed pihku ja astus, näost kahvatu, ka sammu ligemale, rind rinna vastu.

„Katsu sa mind puudutada! Ja kui sa ennast veel kord lossihoovis näitad, siis lasen su koertel lõhki kiskuda, et sust muud järele ei jää kui su kerjuse kaltsud...“

Sellega lõppesid seks korraks junkru ähvardused, sest lähemal silmapilgul välgatas Jaanuse käsivars ta silmade ees, lak-satus pani ta põse punetama, keele tarduma ja jalad tuikuma. Emmi karjatas ehmatuse pärast ja eremiit tõmbas Jaanuse eemale, tasa temale öeldes: „Poiss, mõtle, mis sa teed! Tahad sa ennast meelega hukatusse saata?“

Jaanus seisis kui sammast, tummalt ja mahalöödud silmil.

Oodo aga tormas kiriseva ähvardusega: „Küll ma tasun!“ oma mära juurde, hüppas selga ja kihutas kodu poole. Emmi

jäi esmalt nõutult seisma ja vahtis hirmuga vennale järele; siis palus ta tasakesi eremiiti, et see aitaks teda sadulasse. Vanamees tõstis ta hobuse selga ning ütles:

„Nüüd ole hea laps, Emmi, katsu, et sa Oodoga ühel ajal lossi jõuad, ja räägi isale tõtt. Püüa ära pöörata õnnetust, mida tige poiss võib sünnitada.“

Emmi noogutas tummalt pead, pakkus jumalagajätmiseks vanamehele käekest ning ütles kartlikult Jaanuse poole piiludes:

„Jumalaga!“

„Jumalaga!“ vastas see järsult, silmi tõstmata.

Emmi ergutas hobust ja ruttas vennale järele.

Jaanus ei liikunud paigast, vaid vahtis kohkunult, üksisilmi kaugenevale kujukesele järele. Poisi südamesse tikkus salasammul kahetsus ja pahameel iseenese üle. Kahetsuse häälsosistas tungivalt: „Sa oled kergemeelselt suure varanduse raisanud. Parem järk su elust on otsas, sa ei näe sõpru enam iialgi...“

Prohveti-Pärt uuris natuke aega poisi näojooni, pani siis käe ta õlale ja ütles lahkelt:

„Noh, noor sõber, kas jääd mulle veel seltsiks või ruttad ka kodu poole?“

Jaanus äigas käega üle otsaesise ja kohmas: „Kuju, muidugi koju.“

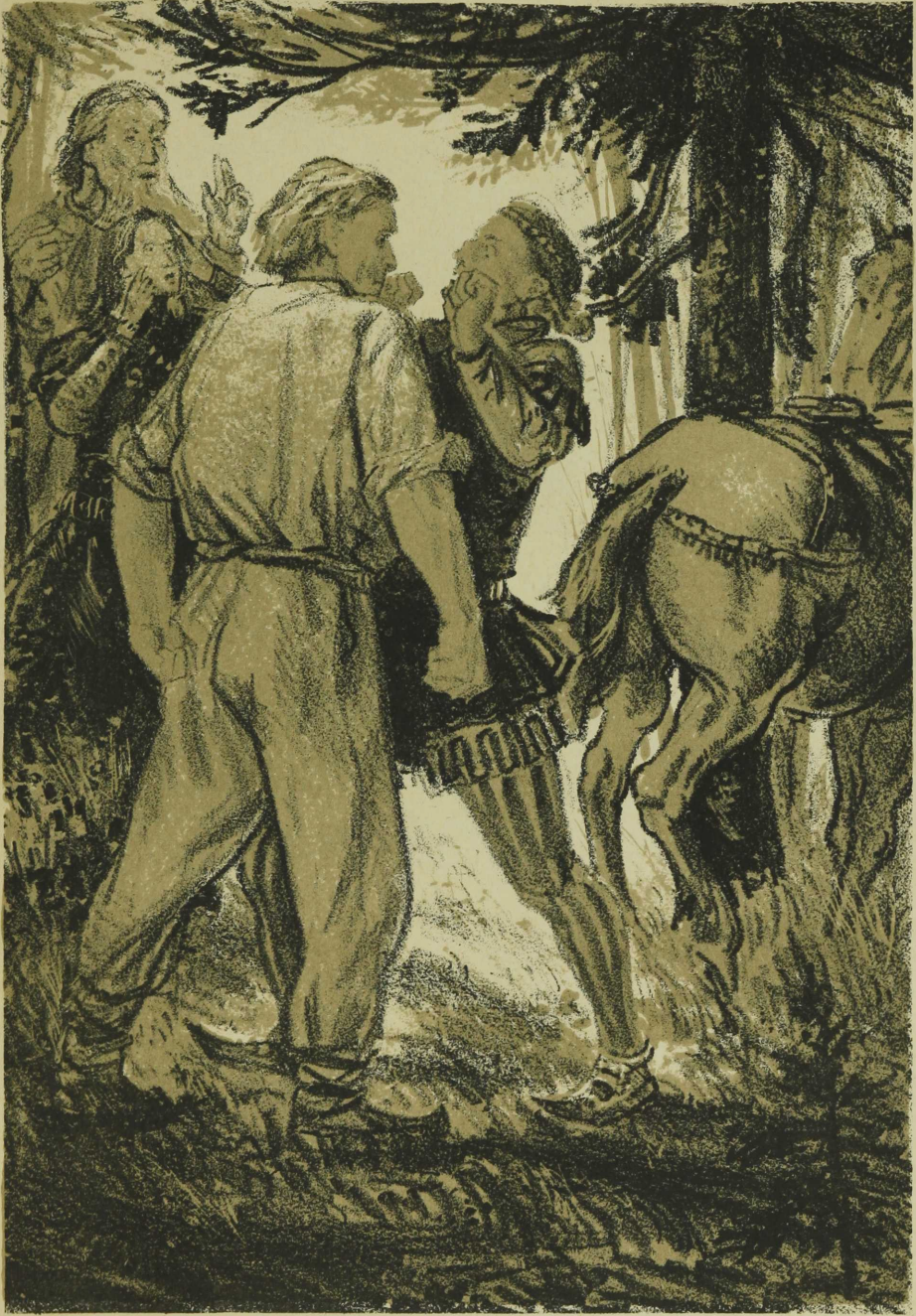
„Kuule, sul on nüüd muidugi vähem ajaviidet, sest et sa enam lossi juurde ei või minna, — või lähed ja palud andeks?“

„Ei lähe.“

„Ja sõbrad jätad maha?“

Jaanus kehitas õlgu.

„Noh, siis tule vahel minu juurde. Sa oled mu meelepärast. Ma õpetan sulle kõiksugu tarkust ja vehklemiskunsti. Kas tahad?“ Jaanus tänas lubamise eest ja tegi minekut.

Ta häbenes vanamehe ees oma äkilise teo pärast.

„Ütle mulle puhtast südamest,“ küsis vanake viimaks, „olid need sõbrad sulle tõesti armsad?“

Jaanus pühkis jälle käega üle otsaesise, vaatas siis selgel silmal vanamehe otsa ja vastas järsku: „Jah, olid, kuid mina ep olnud nende vääriline. Ei kõlba talurahval lossisakstega sõprust pidada.“

„Vaat see on targasti öeldud. Ega sa siis ka liiga ei kahetsegi?“

„Mis sest arutada? Mis läinud, see läinud. Jääge jumalaga! Pean minema hobust otsima.“

Eremiit, kellele otsekohese viisiga poiss tõesti meeldis, surus lahkesti tema kätt.

„Ja minu juurde tuled?“

„Tulen küll, kui lubate.“

„Ja varsti?“

„Niipea kui mahti saan. Head päeva.“

Jaanus läks. Üksiklane vaatas talle järele ja pomises ise- eneses: „Sellest poisist tahan ma veel midagi teha.“

Siis läks ta koopasse.

VI

Viis aastat hiljem ühel kenal hilissuve hommikul oli Lodi- järve lossis haruldast elu ja kära kuulda. Hulk võõraid mõisnikke oli kokku tulnud jahipidule, mille rüütel Konrad Raupen oma laste rõõmuks toime pani. Lossi saalis sõelusid noored mõisnikud, all hoovis luusisid nende kannupoisid ja sulased.

Noorte mõisnikkude jutud seisavad küll ajaraamatus, aga me ei hakka neid siin kordama. Kus noored inimesed rõõ-

mutsevad, sealt ei minda tarkust otsima. Lähme lossiõue, sobitame endid parem sulaste sekka, kuulame, mis need vestavad.

Nemad jutustavad vastastikku oma tegusid venelaste ja leedulaste vastu, kelle salgad tol ajal käisid Liivi- ja Eestimaad rüüstamas. Igaüks kiitis — mitte otsekohe iseennast, vaid seal kiitis igaüks oma peremeest, kes kui lõukoer ikka kõige ees vaenlaste kallale tunginud, kaks tosinat maha tapnud, kaks tosinat surmavalt haavanud, kaks tosinat hobuse seljast maha visanud ja mitu tosinat pakku ajanud. Aga... siiski... nüüd hakkas jutustaja enesest peale.

Mis oleks isand kõige oma rammu ja julgusega jõudnud teha, kui tema, jutustav sulane, kavalat nõu poleks andnud, mille tõttu vaenlased võrku langesid, või kui tema, jutustav sulane, isandat poleks vaenlaste keskelt surma suust välja raiunud, või vaenlase kõige karusemat meest poleks maha sirutanud, mispeale teistel ülejäänutega kerge töö olnud?

Nii kõnelesid ja valetasid sulased, et suu vahutas. Aga kõik ei rääkinud siiski puhast valet.

„Te tunnete ju kõik Kuuno Rainthali,“ alustas oma juttu tüvikas, punane mees, keda tema juuste ja habeme värvi pärast „Rebase-Reinuks“ kutsuti. „Vaata see on noormees, kelle pähe mõistuse poolest mahuks teisi päid tükki kümme. Ja missugune sõdija! Ma ütlen, et... et... minagi tema ees araks läheksin... see on, ma ei pistaks plehku, sest mina ei pista kellegi eest plehku... aga nagu veidi kutistav oleks niisugusele vastu hakata.“

„Hohohoo!“ kajas rõõm kunstliku kõnekäänu üle ümberingi, ja terve koor päris noore rüütli Kuuno von Rainthali tegudest ligemat teatust.

„Meil oli,“ algas jutustaja, punaseid kihvu keerutades, „meil oli mineval suvel ving ninas, et leedulased meid sel

aastal nokkimata ei jäta. Kui säherdusi asju on tulemas, siis on inimesel otsekui teravam silm ja teravam nina.“

„Ja-jah, jänese silm ja emahirve nina,“ pilkas keegi kuulaja.

„Ei, ma ütlen tõepoolest — teravam silm ja nina, nagu teaksid ette, mis tuleb. Ja ennäh, tuligi. Ühel kenal päeval sibavad kaks talupoega, kes lossist kaugel elasid, lossi ja kisivad: „Leedulased tulevad!“ Säh sulle! Nüüd oli lugu lahti. Kõigil hirm nahas, kõigil kisa taga. Mina üksi ajasin pea püsti...“

„Tahtsid vist vabisedes üle müüri vahtida,“ arvas keegi kuulajaist.

„Ei, ei, ma ütlen tõepoolest — mina üksi ajasin pea püsti ja ütlesin: „Tulgu! Küll me neid tervitame.“ Rüütel, kes mind tunneb ja teab, et ma sarvikutki ei karda, ütles: „Mine sina luurama!“ Mina mära selga ja kui tuul minema. Teel valgusid juba põgenevad talupojad naiste-lastega vastu, kraaksusid, ulgusid ja kirusid: „Kaitsku nüüd rüütel oma teoloomi!“ Ja ise vahtisid nii kadedalt mind, kes uhke täku seljas...“

„Mära seljas,“ õiendas hääl kuulajate hulgast.

„Ei, ma ütlen tõepoolest — vahtisid nii kadedalt mind, kes uhke täku seljas kartmata tormab...“

„Mis sa iseendast nii palju jahvatad,“ hüüti salgast vahele, „räägi, mis su isand tegi, ja torma ise, kuhu tahad.“

„Oodake, eks ma ikka räägi, eks ma räägi. Mina leidsin leedulased varsti üles, siis kihutasin kohe lossi tagasi ja panime väravad kinni. Peagi olid röövlid kohal ja hakkasid hukkama neid talupoegi, keda meie enam ei jõudnud sisse lasta. Need vaesed inimesed olid hirmu ja ahastuse pärast kui totrad, mõned jooksid surmahirmus peadega otsekohe vastu müüri...“

„Aitab, aitab!“ hüüdsid mõned vahele. „Räägi, kuidas te pääsesite!“

„Te olete kui hagijad. Andke aega, ma räägin. Rüütel Kuuno ei suutnud seda kannatada, hüüdis mehed kokku, hüppas hobuse selga ja tormas läbi avatud värava välja, leedulaste kallale. Oi, poisid, oleksite teie näinud, kuidas röövlitele tema mõõgast surma ja hukatust langes! Aga ta oli liiga julge, tikkus otsekohe tihedama salga keskele ja möllas vaenlastega seal nagu metskult koerte keskel. Minul tuli hirm, et vahest ei pääsegi enam välja, veri hakkas keema, ma karjusin: „Jeesus ja Maria appi!“ ja tuiskasin tema järele. Röövlite salk pani kui hanekari kaagutades minema. Saime võidu. Rüütel Kuuno aga laskis pääsenud talupoegadele süüa ja juua anda ja neid minema saates ütles ta veel:

„Teie näete nüüd, kui vähe teie oma jõud teid kaitsta suudab. Teie sõimasite meid, meie aga kaitsesime teid. Sellepärast ärge olge tänamatud ega nurisege isandate üle, vaid kartke neid ja teenige truusti.“

Nii umbes kõneles minu mehine, minu tubli isand, ja vana lossipreester lisas sügavas liigutuses:

„Jah, ja jätke oma näotu, kuri ebausku, austage jumala ema, kummardage püha Peetruse asemikku ja kuulake nende sõna, keda tema siin patuses ilmas oma sulasteks on seadnud. Kui te seda ei tee, mis nemad käsivad, siis sööb teid siin ilmas tuli, uputab vesi, hukkab raud, ja vihase vaenlase kius kukutab teid igavese hukatuse järve. Aamen. Minge rahuga.“

Seepeale läksid noomitud talupojad minema. Aga nüüd ütlege, kes teie hulgast ei tunnista, et rüütel Kuuno kõigi rüütelite au ja uhkus on.“

„Mina seda ei ütle.“ „Mina ka mitte.“ „Mis tõsi, see tõsi,“ kõlasid kiidusõnad kooris.

„Minule andis ta terve killingi, kui endi poolt temale sõnumi viisin, et meie rüütli jahikoer Taps pojad sünnitanud.“

„Minu eest ta kostis, kui peremees mind aami tühjendamise eest nuhelda tahtis.“

„Külalistele ja sulastele oskab ta tublisti ette panna.“

„Ratsa sõidab ta niisama kui mina.“

„On tubli rüütel.“

„Mehine mehike.“

Nii kõlasid kiidutunnistused sulaste suust, mis tunnistas, et kiidetud rüütel, kui tal olemas oli kümneski jagu neist omadustest, mis tal siin öeldi olevat, pidi tõesti kiiduväärt noormees olema.

„Ja sellest pole veel küllalt, et ta tugev ja vahva on,“ algas rüütli vaimustatud sulane uuesti, „ta on ka kõikide lossipreilide silmamuna. Eks ta ole läikiv, ja libe kui uus vaskkübar, maheda häälega, kõnerikas, viisakas ja helde südamega?“

„Mis tõsi, see tõsi,“ kinnitasid mehed kooris.

Lossikupja kuivetanud kaju lähenes sulaste salgale; nende elavat jututuju tähele pannes küsis ta:

„Kas tohib pärida, mida siin nii kibedasti jahvatatakse?“

„Näh, va kubjas,“ hõikas Rebase-Rein temale vastu.

„Tere ka, Koljat! Me räägime siin kõige tublimast mehest, kes iganes emapiima on imenud.“

„Ohoh, ega te mind taga räägi?“

„Hahahaha! Sa oled kitsepoeg ja kitsepiimaga kasvanud. Sellepärast me sinust ei võigi rääkida.“

„So-soh, või nii. Aga sina oled loputisega imetatud. Ma kuulsin eemalt sinu räpasest suust Kuuno Rainthali rüütli-nime, ja seal tulid mulle isevärki mõtted.“

„Noh, lase oma isevärki mõtted välja naerda.“

Ex bibl. univ. Ta

„Naerge, sest muud te ju ei mõista. Te naeraksite ka siis, kui püha Peetrus teile tõotaks, et ainult tõsise näoga taevasse pääsete. Aru teil peas ei ole. Kas teate, mis teil peas on?“

„Mis meil siis peas on?“

„Teil on teie laiskade mõõkade rooste ja õllekannude jäänused peas.“

„Kuule, kärbes,“ naeris üks jäme kõri, „kas sust piisake järele jääb, kui ma sind pöidla ja väikese Atsi vahel pisut pigistan?“

„Nii palju jääb järele, et selle kallal sinu pöial halvatud ja Ats vigaseks saab. Aga kas tahate teada, mis ma täna hommikul kuulsin?“

Ja sulaste nägudelt ärritatud uudishimu lugedes irvitas kubjas kavalasti, pani sõrme suule ja ütles tasemini:

„Aga te peate suu pidama. Siin on jutt rüütel Kuunost, ja ma kardan, see ei mõista nalja, kui tema saladused enne kui tarvis ilmsiks saavad.“

Kubjas hakkas sosinal jutustama.

Selle päeva hommikul, mil räägitud asjad sündisid, oleksime võinud kubjast lossihärra kambriukse tagant leida, kus ta luurates ja kuulatades pea silma, pea kõrva võtmeaugu külge pani.

Toas aga kõndis kaks meesterahvast kõrvuti edasi-tagasi.

Üks neist oli umbes viiskümmend aastat vana, kõrge kasvu ja lahke, aulise näoga.

Teine oli umbes kahekümneviie-aastane noormees, sirge, tugev ja painduv. Tema nägu oli valge, nina peen, silmad pruunid ja elavad, juuksed ja vurrud tõmmukad. Ta oli kena noor rüütel, kelle välimus iga silma pidi rõõmustama.

Vanem mees oli Lodijärve lossihärra, noorem mees oli rüütel Kuuno Rainthal.

„Ja nüüd on teie asjad jälle ilusas korras?“ küsis lossihärra, kui Kuuno midagi pikemalt oli jutustanud.

„Jumalale tänu, jah!“ vastas viimane kõlava häälega. „Leedulaste röövkäik tegi mulle mineval suvel kahju, kuid hirmutas ka mu talupoegi nii, et nad nüüd hoolikamalt tööd teevad. Tegin seda ka ise — sedaviisi jõudsin oma kahju pea-aegu tasa teha ja arvan, et ses asjas naabritest maha pole jäänud.“

Mõlemad vaikisid veidi aega.

„Aga,“ algas lossihärra uuesti, „kas teile, noorele ja tulisele mehele, igavus kallale ei tiku, kui te nii päev-päevalt üksipäini tooreste alamate hulgas peate töötama? Ma mõtlen, teie tööhimu ei võiks kahaneda, kui noor naisuke õhtul teie otsaesisel murejooned kaotaks.“

„See on küll meelitav kujutus, aga...“

„Kas usute, noor sõber, naisterahvas võib elu õitsvaks roosiaks muuta, kui tal südames mitte just põline talv ei ela, mis õied kaotab ning okastega ähvardab.“

„Seda viimast tuleb karta.“

„Selle vastu on minul hea rohi teada. Niipea kui naisuke okkaid näitab, muutub mehike jääpangaks. Küllap siis näete, kuidas okaste vahelt õiekessed välja tulevad, kartlikult küsides: „Kas see kuri jää ei mäleta, et ta varem sulav vesi on olnud?“ Aga jää jääb jääks, niikaua kui okkad okasteks jäävad. Niipea aga, kui kõik okkad õiteks on saanud, sulab ka mehe jääsüda jälle veeks, mille meelitavatel lainetel naisukese soovid täitmise poole ujuvad.“

„Oi, oi, rüütel, kui naisukesed teid kuuleksid!“

„Jumal hoidku, ei siis okkad kaoks iialgi.“

„Kas teie ise oma rohtu ka proovinud olete?“

„Mõistmatu noormees, rohtusid on külmavereliselt kerge tosinata kaupa välja mõelda, aga kelle veri on siis veel külm,

kui rohtu tarvis? Pealegi ei olnud minul, jumalale tänu, rohtu iialgi tarvis. Minu õnnis abikaasa oli ingel taevast, kuhu ta jälle läks.“

„Missugune õnnetus, niisugust abikaasat kaotada!“

„Minu kurvastus oli suur, mu lein lõputu. Aga ma olen vaigistust leidnud oma tütres, kes ema jälgedesse astus ja nüüd on mu vana ea valgus ja soojus.“

„Ma olen teie peale kade.“

„Teil on õigus kade olla. Niisugust südamlikku armastust on harva pruudil peiule pakkuda, kui minu Emiilia mulle pakub. Teate vist, missugune tundmus on rändajal, kes surmani väsinult ja palavusest piinatult rohtaia vilusse astub, viimse jõuga kirssidest punava oksa puust murrab ja siis rohu sisse vajub, pehme, lõhnava rohu sisse. Niisugune tundmus on minu vanal südamel, kui Emiilia pehme käega mind õhtul laia leentooli paigutab, ise mu põlvele istub ja põhjalikult pärima hakkab, kas mul päeval palju muret olnud, kas ma terve ja kas mul praegu hea või paha on. Sõber, siis on mu vanadel kontidel hea, siis olen ma õnnelik nagu poisike, kes peegli ees seistes esimesed karvakesed nina alt leiab, kuna ilus täditütar parajasti tuppa astub.“

„Ma näen, teie ise armastate oma tütart enam kui mõni peigmees pruuti.“ 27

„Teistviisi, aga truumalt.“ 24

„Kahju.“ 25

„Kuidas... kahju?“ 26

„Ma kardan, et te sedaviisi iialgi tütrest lahkuda ei raatsi.“ 27

„Lahkuda? Kuidas nii, lahkuda?“ 28

„Ma mõtlen, et kui noore neiu südames... Aga see ei olegi siin vist võimalik.“ 29

„Mis ei ole võimalik?“ 30

„Et... et säärase neiu südames isaarmastuse kõrval veel teine tundmus maad võiks leida. Andke andeks, see tuli mul mõtlematult keelele.“

„Ma näen, te olete eksituses,“ naeratas vanahärra. „Isa armastus ei ole pime, vaid valvab lahtiste silmadega armsa lapse õnne üle. Kui minu tütar oma südame sunnil mehe valib, kes on väärt tema kõrval teed elusse ette võtma, siis ei seisa mina selle vastu, vaid annan oma loa rõõmsal näol, kuigi haleda südamega.“

„Ma tänan teid südamest nende sõnade eest. Teie tunnete mind, te teate, kui palju mul on vara. Vastake mulle nüüd ausa sõnaga: kui mul iganes peaks korda minema preili Emiilia südames enda vastu lahket tundmust äratada, kas siis arvaksite mind väärt olevat tema kõrval teed elusse ette võtma?“

Vana rüütel jäi seisma, vahtis tükk aega nagu kohkunult noormehe otsa ja ütles siis vagusalt: „Te olete igapidi kena noormees ja teie silmist paistab aus mehemeel. Katsuge õnne. Ärge lootke minult abi, aga on õnn teiega, siis jumala nimel!“

„Ma tänan, tänan!“ hüüdis noormees rõõmutuhinal.

Kuulataja ukse taga jõudis hädavaevalt kõrvale hüpata, kui uks lahti läks ja rüütel Kuuno välja astus. Kui tema sammude kõmin oli kijas vaikinud, tõttas ka kubjas kassisammul välja, kuulnud uudist teistele kuulutama.

Vana rüütel aga kõndis toas paar korda edasi-tagasi, astus akna juurde, pühkis käega pikkamisi üle näo ja habeme ja vaatas mõttes välja.

„Pean ma rõõmustama, pean ma kurvastama?“ pomises ta iseeneses. „Esimene on mõistlikum... Noh, tulgu, mis tuleb! Kaua mul muidugi enam elada pole.“

Üle taeva venisid kerged hõbepilved, jahedast hommikutuulest aetud, kadudes sinavasse kaugusse. Vana mees tundis igatsust neile järele minna.

Tundi kaks hiljem liikus jahirong lossiväravast välja. X

Kõige ees nähti rüütel Konradi kõrget kaju. Ta istus oma vanadusest hoolimata ikka veel sirgelt ja uhkelt ruuna seljas. Isa kõrval ratsutas Emiilia, puhkevas neiulilus õitsev preili, kelle sinistes silmades praegu rõõm läikis, puhas rõõm kullaga segatud rohelises särava looduse ja imeselge, karastava õhu üle.

Kohe nende kannul ratsutasid rüütel Kuuno ja junkur Oodo juttu puhudes, kuid selle vahega, et Oodo kõigest südamest tänast jahiplaani arutas, kuna rüütel Kuuno kõiki Oodo arutusi tingimata õigeks kiites, salamahti teist jahiplaani haudus — jahiks ilusa Emiilia südamele.

Peale nende tuli veel palju suuremaid ja vähemaidsaksu, kõik rikkalikult riides ja uhkete hobuste seljas.

Kõige viimaks tulid kannupoisid ja sulased jahikoerte ja jahikullidega, jämedamas riides, jämedamate hobuste ja jämedama kõnega kui eelsõitjad.

Lühikese aja pärast jõudis jahirong lagedale platsile, kust jaht pidi algama. Talupojad, kes metsloomade peidukohti olid otsinud, andsid oma leidudest aru, rüütel Konrad manitses jahisõpru võimalikult kokku hoidma, koerad lasti lahti ja seltskond pudenes salgakaupa laiali. Niisuguste jahtide juures oli saagipüüdmine kõrvaline, kihutamislust aga peamine asi.

Salk, kelle hulgas Emiilia ja rüütel Kuuno olid, peletas varsti rebase üles ja kihutas kisaga põgenejale järele. Emiilia, kes suur ratsutaja ei olnud, jäi teistest maha ja laskis hobuse sammu sõita. Seda tähele pannes peatus ka rüütel Kuuno ja ootas, kuni Emiilia tema kõrvale jõudis.

„Ma pole vist õige rüütlipreili: see hobuste lõhkiajamine ei tee mulle nalja,“ ütles neiu naeratades. „Kõige selle kaela-

murdmise ja riidelõhkumise tasuks ei jää muud kui kahtlane rõõm — vaese surnuks aetud looma hingeitmist näha. Tuhat korda parem on tänasel kenal päeval rohelises metsas lusti sõita.“

Neiu andis siiski oma hobusele kerge hoobi, mispeale tuline loom ennast raputas ja kiiresti traavima hakkas.

„Kas teie armastate jahti?“ küsis Emiilia.

„Armastan küll, auline preili,“ vastas rüütel Kuuno, „kuigi ma kõike asjatut ja halastamatut kihutamist heaks ei kiida. Siiski — seltsis peab inimene seltsi tahtmist tegema.“

„Aga mispärast teie praegu terve seltsiga koos ei sõitnud?“

„Mina sõidan praegu kõige paremas seltsis ja teen selle tahtmist kõige parema meelega.“

Preili ei osanud selle peale midagi vastata.

Rüütel Kuuno aga läks julgemaks, hakkas jutustama oma elust ja lootustest, rõõmust ja kurvastusest, häist ja kurjadest inimestest. Ta rääkis elavalt, pehme, maheda häälega, osavasti iga sõna, iga silpi õieti rõhutades, sorinal, ilma vastust nõudmata. Seejuures hiilgasid tema tumedad silmad, põsed punetasid ja jutu lisaks liikuvasid käed puutusid sagedasti, nagu kogemata, neiu käsivarre külge.

Niisugustest noormeestest öeldakse, et tütarlaste südamed neile kaua vastu panna ei suutvat.

Emiilia silmitses puhuti järsku, nagu kartes, oma naabri nägu. Nii sooja, sulavat ja tungivat kõnet kuulis ta esimest korda, kuid — kas ta ka kõiki neid ilusaid sõnu kuulis?

Korraga tõstis ta pea.

Üsna ligidal kostis põõsaste vahelt pragin; suur metsloom tuli nähtavale, vahtis silmapilgu aralt tulijate poole ja pages siis noole kiirusega.

„Hirv!“ hüüdis Emiilia.

„Kena loom,“ kinnitas Kuuno, „niisugust maksab taga ajada.“

„Ruttu, kihutage talle järele! Mis te ootate?“

„Aga minu seltsiline?“

„Teie seltsiline nõuab, et teie teiste jahiliste silmis häbisse ei jääks.“

„Aga meil pole koeri.“

„Sellest pole viga. Järele, järele!“

Nende sõnadega andis preili oma hobusele hoobi, nii et see lendu läks. Silmapilk oli Kuuno kui osav ratsutaja jälle tema kõrval. Hirve sale keha vilksatas puude vahel ja kadus.

„Ta on ligidalolevasse jõkke hüpanud!“ hüüdis Emiilia edasi kihutades. „Siin kohas on jõgi sügav ja lai, aga ülemal ja alamal pääseme kergesti läbi. Minge teie pahemat, mina lähen paremat kätt, teisel pool jõge püüame ta kahelt poolt kinni.“

Kiiresti tõmbas ta hobuse pea paremale poole. Rüütel Kuuno kihutas jahioda tõstes teisele poole.

Mõni silmapilk hiljem läikis jõgi Emiilia ees. Vesi vulises siin üle madala, kivise põhja. See oli seesama vesi, mis vana eremiidi Põhveti-Pärdi koopa esist kastis. Neiu peatas jõe kaldal hobuse. See koht oli temale hästi tuttav. Veest paistsid kivid, mida mööda jalakäijad jõest kuivalt läbi võisid minna. Hirv ununes neiu meelest.

„Need kivid on veel minu pärast pandud,“ mõtles ta meelde tuletades. „Ja-jah, me tahtsime Oodoga kord Jaanuse juurde minna ja ei pääsenud üle jõe, kuni Jaanus meie hüüdmise peale tuli ja kivid jõkke kandis... Jaanust ei ole ma viiel aastal näinud, lossis pole ta kordagi käinud. Mis nägu peaks ta nüüd olema? Tema kodu on siin ligidal... kas lähen vaatama või pöördun tagasi?“

Aga juba solistas hobune jalgadega vees. Neiu ratsutas jõest läbi ja siis pool-tahtmatult, kartes ja viivitades, laskis ratsul sa amuda mööda kitsast jalgteed, mis puude vahel eemalt valendava palkaia poole viis.

„Küll võib Jaanus nüüd suur ja tark olla,“ mõtles Emiilia, hobust omapead sammuda lastes, „ta oli nii mõnus, mõistlik poiss...“

Neiu peatas oma mälestuste voolu ja pidas hobuse, kes parajasti puude vahelt välja astus, järsult kinni. Eespool kerkis kõrge palkaed lagendiku keskel üles. Keset aeda pais-tis elumaja katus laia korstnaga, selle kõrval paar vähemat kõrvaliste hoonete katust. Kaks laialadvalist saarepuud kas-vas õuevärava ees. Palkaia külge liitus viljapuu- ning roht-aed. Seal meelitasid õuna- ja pirnipuud küpsva viljaga, puude jalal rohetasid marjapõõsad, kaugemal kirjendasid juurvilja-peenrad.

See üksik õitsev talu vaikiva laane keskel pidi iga rändaja imestust äratama, nagu üksik särav täht pilvisel ööl; see vaade pidi meelt rahuga täitma ja seal viibimisel meelitama.

Pool-teadmatult, nagu kuutõbine, tuli Emiilia rohtaia värava ees sadulast maha, sidus hobuse värava külge kinni ja sammus aeda. Ta kõndis mööda liivast jalgteed edasi, pea-tus ümmarguse lillepeenra juures, hakkas osavat lillede kokku-seadet imetlema, murdis enesele roosiõie . . .

Aga nüüd ehmatas ta:

„Mis ma teen? Ma olen võõras aias ja rikun võõrast vara!“

Ta piilus kartlikult ringi, kuid siin oli kõik nii vagane, nii kodune, et kartus kohe kadus ja täielikule rahutundmu-sele maad andis. Neiu sammus edasi, sinnapoole, kus jahe metsviinapuu-lehestik puhkamisele kutsus. Kuid siin kadus ta julgus, ta jäi kokkunult seisma.

Keegi meesterahvas istus seal punutud pingil laua ääres, toetas kõrget otsaesist peopesasse ja luges kirjutatud raamatut.

Emiilia kerge karjatuse peale tõstis meesterahvas pead ja kaks lahket, mõtterikast silma vaatas tulijale vastu.

„Lossipreili!“

„Jaanus!“

Noormees kargas püsti. Saamatu kohmetus, mis tema näost paistis, andis neiule julguse tagasi ja pani ta koguni naeratama.

„Anna andeks, Jaanus,“ ütles ta vanale sõbrale teretamiseks kätt vastu sirutades, „mina sattusin jahil hoopis kogemata siia. Me pole viiel aastal teineteist näinud, mõtle — viiel aastal! Sul on nii võõras nägu... Miks sa enam lossi ei tulnud?“

Selle peale ei mõistnud Jaanus mingisugust vastust anda. Neiu sai aru, et ta huisapäisa küsinud, ja lisas kähku juurde:

„Meil oli esiotsa väga igav... Aga küll sa oled suureks ja mehiseks läinud! Küll sa võid nüüd tark olla! Meie oleme mõlemad küll puruvanaks saanud, aga mis sest, eks me ole ikka endised head tuttavad — kui sa aga tahad?“

Lahke pilk, mis neil sõnadel kaaslaseks oli, käis Jaanusel nii luust ja lihast läbi, et ta muud ei saanud kogelda kui:

„Preili, teie tahtmine on mulle seaduseks.“

Jaanus oli nende sõnadega suure rumaluse öelnud.

Esiti jäi preili imestuse pärast tummaks, siis läks ta tõsi-seks ja ütles mahalöödud silmil:

„Andke, isand Jaanus, mulle häbistav eksitus andeks. Ma arvasin vana head sõpra leidvat ja jooksin kui juhm võõra meesterahva kallale. Palun andeks.“

Jaanusel oli nüüd kitsas käes. Ta ei saanud nii kähku toibuda oma imestusest selle kena neiu üle, kes talle kui ingel

teisest maailmast paistis ja ometi pahandas, et seda inglit ei julgetud sõbraks võtta!

Viimaks võttis Jaanus südame rindu.

„Emmi!“

See nimetus tegi endise rumaluse jälle heaks.

„Emmi,“ algas Jaanus tõusva julgusega, „Emmi, sa oled ju nii põhjatult muutunud, et ma sind peaaegu ei tundnudki...“

Emiilia naeris.

„Arvasid, et ma kasvada ei oskagi? Vaata, kui pikk ma olen.“

Emiilia ajas enese sirgeks, nii et ta Jaanusele õlani ulatus. Tema silmad naersid vallatult, kuid tema joontest õhkus siiski nii palju neitsilikku puhtust ja tõsidust, et Jaanus jällegi peaaegu kõik vennalikud lapsepõlve-mälestused oleks unustanud. Kõik selle laps-neitsi küljes oli nii nõiduslik ilus, nii meelt ja mõtteid vangistav, joobnustav, kuid siiski oli ta nii süütult lapselik! Ja need silmad, need suured, sügavad ning säravad silmad! — Jaanus ei näinud üksvahe ülepea muud midagi kui neid silmi.

„Sa oled tõesti kasvanud — suureks ja — nägusaks,“ kohmas noormees vastuseks.

„Vaata, vaata, sa hakkad noorte rüütelite viisil tütarlapsi meelitama. Aga nüüd istu ja jutusta mulle, mis sa oled teinud kõige selle aja, mil ma sind näinud pole.“

Nende sõnadega istus ta pingile; Jaanus võttis istet tema kõrval. Sealjuures langes neiu pilk raamatule, mida Jaanus oli lugenud. Ta võttis raamatu, mis pärgamendile oli kirjutatud, ja kirja silmates hüüdis ta inestades:

„Sa loed ladinakeelseid raamatuid? Kust sa õppisid ladina keelt?“

„Ma hakkasin juba kloostri ladina keelt õppima. Pärast

aitas mind eremiit, kes on sügavalt õpetatud mees, niikaugele, et kõik mõistan, mis ma loen.“

„Olid sa siis Prohveti-Pärdiga nii hea tuttav?“

„Olin küll. Ta õpetas mind ka kõiki sõjariistu tarvitama.“

„Mida sa praegu lugesid?“

„See koht räägib Messeenia sõdadest.“

„Messeenia sõdadest? Sa armastad ajalugu uurida?“

„Armastan küll. Kuid sügavamalt uurida ma kõike ei jõua, selleks on eremiidi ja ka kloostri kirjavara liiga vähene. Aga ma kosutan ennast suurte, tõsiste meeste eeskujul, olen rõõmus muinasaja rõõmsatega, leinan kurbadega. Mulle tundub siis, nagu elaksin nende keskel. — Ka vaimustust äratav ajalugu ja tiivustab tegudele.“

Jaanuse kõne oli selge ja kõlav, pisut veniv, isaisadelt päritud laadi. Rääkimise juures vaatas ta enese ette lauale, kus ta parem käsi puhkas. Emiilia kuulas osavõtlikult ja küsis, kui Jaanus vaikis:

„Vist liigutab sind messeenlaste õnnetu vabaduse püüe? Sa olid ju, kui ma sisse astusin, nii sügavas lugemises, et minu sammugi ei kuulnud.“

Jaanus viivitas vastusega.

„Kui inimene ise hädas on või ennast arvab hädas olevat,“ ütles ta siis tasakesi, „siis lõikab võõras appihüüdmine ta südant teistviisi kui muretul ajal. Kuidas võiks kannatava, hävineva rahva hädakisa mind liigutamata jätta, kui...“

Jaanus jäi vait ja pööras näo kõrvale.

„Miks sa kurvaks lähed?“ küsis Emiilia murelikult. „Mis sa tahtsid öelda?“

Jaanus tegi teist juttu:

„Vaata neil inimestel oli rõõmus elu, kes Periklese päevil kauni Ateena kodanikud olid. Jalge all paradiisarnane maa,

pea kohal lõpmatu sinine taevas, vabal merel tiivustatud laevad, terve linn kaunima kunsti ehtes, tänavail rõõmus, vaba rahvas üldise hariduse ilus ja tarkade seaduste kaitse all. Ma tahaksin, et ma tol ajal Ateenas, — või tuhande aasta pärast tulevikus oleksin elanud, kui vahest ka meie maal haridus ja vabadus halli taeva siniseks värvib ning kadakad roosipõõsasteks muudab.“

Jaanus püüdis silmanähtavalt ilusaid sõnu sepitseda, et sellega oma tõsiseid tundmusi varjata. Sellest sai ka Emiilia aru.

„Sa ei ole rahul oma isamaaga, Jaanus,“ ütles ta tõsiselt.

„Ma armastan seda pinda, kus ma sündinud olen,“ ütles

Jaanus, „ma armastan teda kuumalt ja truult. Aga mul on igav, ma olen üksi. Kui ma siin metsas üksipäini luusin, kuna sinine taevas mu pea kohal helgib, linnud laulavad, oja vuliseb ja puud saladuslikult kahisevad, siis paisub mu süda, ma hakkaksin sõprade kaela ümbert kinni ja hüüaksin emakeelele: „Tänage, vennad, taevataati, kes meile kena, armsa isamaa on kinkinud!“ Aga ma olen üksi, ei ühtegi hinge ligidal, kes mu rõõmust või kurvastusest osa võtaks või kellele mina oma osavõtmist vennalikult võiksin jagada.“

Emiilia ütles kahetsedes:

„Ma mõistan nüüd küll, kui igavad su päevad niisuguste mõtetega peavad olema. Aga mispärast ei otsi sa endale seltsi, mispärast matad sa oma mõistuse ning teadmised kõikide eest ära, kuna sa nendega au ja kiitust, sõpru ja lohutajaid küllalt võiksid leida?“

Jaanus raputas pead.

„See on võimatu. Oma kodumaad ei raatsi ma maha jätta, ja hakkaksin ma siin au ja kiitust otsima, siis peaksin tingimata oma rahva rõhujate hulka minema, nende mõtted omadeks mõteteks tegema ja nende püüete edendamises endale au ja tänu otsima.“

„Siis oled sa taanlaste ja sakslaste vaenlane? Oled ka minu vaenlane?“

„Kes nimetab ussikest tee peal vaenlaseks, kui ta tallaja jala all vingerdab?“

„Sina pole kellegi ussike.“

„Siiski, mis aitaks see mulle, mis aitaks see minu rahvale, kui mina, tundmatu noor inimene, ennast kahe suure ja vägeva rahva vaenlaseks tunnistaksin? Oleks ju ka rumalus mõnd tervet rahvast tema üksikute liikmete pärast vihkama hakata. Ma vihkan ainult oma isamaa üleannetuid rõhujaid, olgu nende rahva nimi mis tahes. Aga mis aitab seegi? Nende vastu ma ometi midagi ei jõua, nende kasuks ma midagi teha ei taha, niikaua kui nende kasu on minu vendade kahjuks. Nii olen ma kätest ja jalust seotud.“

„Aga kui sul suurem jõud oleks, kui näiteks sinu rahvas veel kord mässama... või oma vabaduse eest võitlema hakkaks, kas sa siis heidaksid minu vaenlaste hulka?“

See otsemeelne küsimus ei meeldinud Jaanusele. Ta vaikus.

„Ütle,“ algas Emiilia uuesti, „kas sa võiksid meid, minu isa, venda ja mind, vihaselt taga kiusata? Kas sa võiksid enne võitlust jumalat paluda, et ta meid kui sinu vaenlasi hävitaks?“

Siin pani Emiilia oma käe nagu vannutades Jaanuse õlale ja vaatas talle põnevalt silmi. Jaanus pööras näo kõrvale ja ei lausunud sõnagi.

„No ütle nüüd!“ palus neiu uuesti.

Jaanus katsus naljatada: „Anna mulle vähemalt aega!“

„Kui ma sulle aega annan, kas siis ütled?“

„Kui mul midagi on öelda...“

„Kui palju aega sa tahad?“

Jaanus oli kitsikuses. „Mõtlemisaega?“ küsis ta.

„Jah,“ kostis Emiilia.

„Nii palju, kui sa ise annad, Emmi.“

„Soo? Nii palju annan, kuni üks, kaks, kolm loen.“

„Säh nüüd . . .“

„Üks . . .“ luges Emiilia.

„Jäta see tühi nali, Emmi,“ takistas Jaanus.

„Kaks . . .“

„Ei ma ütle nii ruttu midagi.“

„Petis! Sa ei tahagi täna öelda. Aga kust ma su teinekord jälle kätte saan?“

Neiu näis viimase küsimuse juures pisut kohkuvat.

„Jah, kust?“ kordas Jaanus ja näis ka kohkuvat.

Tekkis vaikus. Emiilia vaatas enese ette maha. Jaanus silmitses oma keskmise sõrme nukki, mis oli teistest kõrgem ja punasem.

Seal kuuldus lähedal hobuse sammude müdin ja kaks pead tuli väljaspool aeda nähtavale. Need olid rüütel Kuuno ja tema hobuse pead.

Emiilia tõusis.

„Mind otsitakse,“ ütles ta kiirustades, „ma pean minema. See noor rüütel on keegi mu jahisõpradest. Rüütel Kuuno!“ hüüdis ta lehestikust välja astudes.

Rüütel Kuuno pööras pead ja tegi imestava näo, leides lossipreili siit talumehe aiast.

„Kuidas te, preili, siia pääsesite?“ hüüdis ta hobust peatades.

„Juhtusin kogemata . . . Siin elavad minu vanad tuttavad. See,“ ütles Emiilia Jaanusele näidates, „see on minu kõige armsam noorpõlve-sõber.“

Noormehed teretasid teineteist jahedalt.

„Aga nüüd pean ma minema, olen kaua viibinud. — Kohe tulen teiega, rüütel.“

Neiu tahtis Jaanust jumalaga jätta, aga see tuli kuni väravani kaasa ja aitas rüütli viisil Emiilia sadulasse. Neiu näis

Jaanusele veel midagi öelda tahtvat, aga rüütel Kuuno jõudis parajasti sinna.

„Jää jumalaga, Jaanus!“ ütles neiu ja surus kähku Jaanuse kätt. „Teinekord räägime asjast rohkem.“

„Head teed!“ vastas Jaanus välise rahuga.

Sõites vaatas Emiilia veel paar korda tagasi. Rüütel Kuuno ajas hobuse kiiremale jooksule. Mõlemad olid peagi Jaanuse silmist kadunud.

Jaanus jäi tükiks ajaks samale paigale seisma. Siis läks ta aeda tagasi, istus pingile ja võttis Messeenia sõjad jälle käsile. Aga kirjatähed hakkasid tema silme ees hüplema ja vehkema, nagu oleksid nad kõik need vahvad sõdurid, kelle tegudest nad jutustasid. Noormees viskas raamatu käest, toetas selja vastu seina, pani ühe jala teise üle, võttis ristis kätega põlve ümbert kinni ja vahtis üksisilmi põlve otsa. Aga põlve otsast tikkusid imelised vigurid, virvendasid, väänlesid ja koondusid naisterahva kujuks... Jaanus heitis selili pingile, pani käed pea alla ja vahtis lakke. Aga lagi kadus ja Emiilia pilt liikus üleval vahelduvas valguses... Jaanus pöördus pingil küljeli, nägu vastu seina, ja sulges silmad. Aga silmalaud vajusid vaate eest ja kaks teist silma läikis neile pimedusest vastu.

VIII

Jaanus kargas püsti, äigas käega üle otsaesise ja raputas pead.

„Mis see on?“ pomises ta enese ette. „Uus õnnetus tuleb igavusele lisaks.“ — Aga esiotsa oli ta siiski täis õnne — õnnetusest polnud pikemat juttu.

Ta keeras raamatu kokku, pistis rulli põue, läks aiast välja ja sammus metsa. Oma armastatud metsa ilu ei pannud

ta täna tähelegi. Ta oli täiesti oma mõtete orjaks saanud. Need tulid ja läksid nii kiiresti, et ta ühtegi ei jõudnud tabada ning arutama hakata. Kuid kurvad need mõtted ei olnud, seda võidi tema kõrgelhoitud peast ja kergetest liigutustest ära tunda. Jaanus sammus kiiresti ega pannud tähelegi, kuidas kuivad raod tema jalge all ragisesid ja siin-seal mõni madalasse rippuv oks ta nägu riivas. Mets harvenes, lõppes viimaks täiesti ja viljapõllud kollendasid rändaja silma ees, kes mõtiskledes seisatama jäi. Väljade vahel mustasid mõned viletsad hurtsikud. See oli küla. Jaanus seisis natuke aega mõttes. Siis pöördus ta paremat kätt, kõndis metsa ja põldude piiril paarsada sammu edasi kuni sõiduteeni, mis lossist külasse viis. Seda teed mööda hakkas Jaanus küla poole minema.

Küla oli peaaegu tühi. Mehed olid jahil aitamas, naised põllul. Esimese sauna ukse ees istusid kaks vanaeite ja maitseid lõunaks jahukörti. Jaanus teretas mööda minnes ja soovis leivale jätku. Üks eideke tõstis pead, seadis käe lusikaga silmade ette, et paremini näha, ja Jaanust ära tundes kähises:

„Ae, jumalime, Metsa oma.“

Seepeale tõstis ka teine eideke pead, hoidis ka käe lusikaga silmade ees ja ütles:

„Või Metsa oma.“

„Kuidas, eided, käsi käib?“

„Tänu taevale!“ kostis esimene eit. „Kus sa selle a'a olid?“

„Käisin linnast raamatuid toomas.“

„So-oh. Küllap vist ikka ogaraks lähed nende raamatutega.“

Eidekesed võtsid jälle jahukördi käsile.

Jaanus sammus külatänaval edasi. Koerad tundsid teda ja liputasid saba, kui ta mööda minnes neid nimepidi hüüdis. Poolalasti lapsed närustes, räpastes särkides tulid vastu,

lõid patsi ja soovisid sülle saada. Kõige vaesema, vildakile vajunud sauna ees peatus Jaanus ja astus madalast uksest sisse. Ta pidi sammu allapoole astuma, sest toapõrand oli sügavamal kui maapind. Valgusest tulles ei seletanud ta esiootsa midagi poolpimedas ruumis, millele põienahaga kaetud auk tagumises seinas pisut valguskuma andis. Ühest nurgast küsis lambatall uudishimulikult: „Mää-mää?“ ja paar ninakat kana pahandasid: „Kakaa-kakaa!“ Teisest nurgast kähises maa-alune hääl: „Kes see tuli?“

„Mina — Metsa Jaan,“ kostis Jaanus ja hakkas häälekõmina järgi edasi kobama. Ta silm oli pimedusega juba veidi harjunud, nii et ta enese ees märkas õlgedest aset, millel hall, kõdunenud vanamees poolküljeli lamas. Tema kõrval lamas veel riidenadiga kaetud poiss, kes nähtavasti uinus.

„Tasa, tasa!“ kähises vanamees, altkulmu magava poisi poole piiludes, ning näitas käega kolmejalgse järi peale, mis seina ääres seisis. Jaanus tõmbas järi aseme juurde ja võttis istet.

Aga vist oli kanade kaagutamine poisi siiski äratanud. Ta õhkas sügavasti ja lõi silmad lahti.

„Pagan võtku!“ urises vanamees. „Jälle ärkvel!“

Poiss, kes pealt-näha umbes viieteistkümne-aastane võis olla, tõstis Jaanuse häält kuuldes pead ja tahtis ennast põsekile upitada, kiskus aga korraga näo viltu ja langes vingudes tagasi asemele.

„Mis see on?“ küsis Jaanus ehmatades, „kas Maanus on haige?“

„Jah, kena haigus!“ pomises vanamees vihaselt ja lõi käega.

„Heldeke, mis tal siis viga on?“

„Küsi seda lossikupjalt.“

„Mis?“

„Ma ei teinud midagi, ei midagi!“ vingus poiss valusalt ja pöördus kummuli. „Oi valu, valu!“ ägas ta edasi.

Kahvatades nõtkus Jaanus põlvili poisi kõrvale maha. Kui ta kerge katte hellasti kõrvale lükkas, pörkas ta tagasi. Poisi katkine särk oli veretäppisid täis ja mitmest kohast keha küljes nagu liimiga kinni. Vanamees pööras näo ära ja pomises läbi hammaste:

„Nad on ta vaese-omaks peksnud.“

Jaanus, kes jälgist nähtusest nagu uimastatud oli, kohendas katte jälle õnnetu poisi keha üle ja küsis väriseval häälel, millal see õnnetus oli sündinud.

„Täna hommikul ta selle nahatäiega koju tuli,“ urises vanamees vastuseks.

„Aga mispärast?“

Vanamees kehtas õlgu. „Poiss ütles, ta olevat noorhärja koera „tigidaks hundiks“ nimetanud, ja noorhärja käsu peale olevat kubjas ta talli viinud ja uhtunud. Mis seal imet?“

Maanus pööras valusasti ohates pead. Tema silmad olid kinni, aga huuled sosistasid järk-järgult: „Ta sidus mu kinni... ja peksis... piitsaga... nagu koera... Oo! Ma ei teinud... muud... kui ütlesin... oo!... oo!...“

Haledus pani Jaanuse südame lõhkema.

„Kas külma vett on toas?“ küsis ta vanamehelt, kes tui-malt kui puupakk paigal lamas ja vastuse asemel ainult pead raputas. Jaanus tõusis ja vaatas otsides ringi. Ühest nurgast leidis ta ämbri, haaras selle kätte, käskis vanameest linaseid nartsusid otsida ja läks ise õue, kaevust vett tooma.

Kui ta veega tagasi tuli, oli vanamees üles tõusnud ja tuustis iseenese ette pomisedes kirstu kallal nurgas. Jaanus pani veeämbri aseme kõrvale maha, tõstis poisi pea pisut üles ja sosistas talle vaigistavaid sõnu kõrva sisse. Poiss õhkas, heitis siis kummuli ja jäi vagusalt ootama.

„Noh, kas leidsid?“ küsis Jaanus vanamehelt, kes ikka veel kirstu ees küürutas ja selle sisemust soris.

„Pagan võtku, mina'p siit leia hilpugi,“ urises vanamees.

Jaanus läks ise kirstu juurde, otsis ja leidis viimaks tüki peenemat linariiet.

„Küllap vanamoor nüüd jälle ragistab,“ nurises vanamees ja pesitas enese jälle põsekile asemele. Ta vahtis vagusalt, kuidas Jaanus Maanuse haavu pesi, kinni sidus, poisi õrnalt istukile aitas, märjad õled alt ära võttis ja aset uuesti kohendas. Maanuse näolt võidi selgesti lugeda, et kõik see talitus talle kibedat valu tekitas; aga aru saades, et see kõik headuse pärast sündis, pigistas ta hambad kokku ja vaatas haleda naeratusega oma heategija otsa.

„Nüüd ole siin nii kaua maas, kuni sind rahule jäetakse,“ ütles Jaanus tõustes. „Sa oled priske poiss ja saad varsti terveks. Ma pean nüüd koju minema, ja kui mahti saan, siis tulen õhtul tagasi ja toon sulle valuvaigistuseks midagi kaasa.“

Aga ta ei saanud oma lubamist täita. Kui ta sauna uksest välja astus, oli taevaäär kaetud sinimusta pilvega, mis kiiresti, äkisti tõusnud tuulest aetud, üle sinise võlvi laotus. Jaanus kiirendas sammu ja jõudis parajasti metsa varju, kui esimene välg pilvest pilvesse sähvis ja esimene kõuemürin raksatas. Ta jõudis koju, märg kui särk pesus.

Tervel päeval ja järgmisel ööl sadas vihma kui oavarrest.

IX

Kolmel päeval ei olnud Metsa talust keegi lossi ega külasse pääsenud. Pühapäeva õhtul võttis Jaanus nõuks Maanust vaatama minna. Ta kõndis läbi metsa, kuni harvemate

puude tagant väljad paistma hakkasid. Siin jäi ta seisatama ja — käänas korraga paremat kätt lossi poole.

Mispärast? — Seda ei hakanud ta arutama. Ta polnud vahepeal ju viiel aastal kordagi sinnapoole saanud.

Kui lossihooned eemalt valendama hakkasid, pöördus ta kõrvale, sinnapoole, kus temale noorest east väga tuntud lossiaed rohendas. Ta pani tähele, et lossikatusel lehvis must lipp. Mis see tähendas? Oli keegi lossihärra perest surnud? Kerge ehmatusevärin käis silmapilguks Jaanuse kehast läbi.

Ta hiilis piki aiamüüri edasi, kuni tuli koht, kus müür oli madalam. Seal t võis ta tervet lossi selgesti näha. Jaanus toetus müüri najale ja jäi kuulutama.

Lossist kuuldus tume kära.

„Seal näib jahiselts ikka veel koos olevat,“ mõtles Jaanus, „prassivad veel vahvasti. Aga see must lipp? Mis see tähendab?“

Siis kriiksus raudvärav, mis lossihoovist aeda viis, ja paljude häälte kõmin tuli kuuldavale.

„Külalised tulevad aeda jalutama,“ mõtles Jaanus ja astus sammu kolm, neli kõrvale, kus tihedad põõsad üle müüri ulatusid ja teda aias olijate silma eest varjasid. Salk noori isandaid tuli laial liivateel valju vadinaga ligemale. Kõigil näisid pead rasked ning jalad ja keeled nõrgad olevat. Mõned hoidsid üksteist käe alt kinni.

„Kuule, Oodo!“ kuuldi üht ütlevat, „ulgumiseks pole sul vähematki põhjust. Alles kakskümmend aastat vana ja ise juba peremees... tont võtku, seal ei saaks ma mädarõikagagi tilka silma.“

„Õige, õige,“ kinnitas teine, „mina saadaksin niisuguse päranduse eest kümme taati hauda ja maksaksin iga kord hauakaevajale kümnekordse palga! Tõepoolest, ma ütlen.“

„Tasa, tasa,“ kõlas Oodo hääl, „ära seda nii valjusti ütle, et su taadike kuuleks! — Näete nüüd, kui aralt ta ümber piilub. — Sa tunnistad ju jalapealt, kui sügavast südame põhjast su sõnad tulevad.“

Kogu salk naeris.

„Pagan võtku!“ turtsus kümne isa matja tasemini, „kas kõik tuleb siis südame põhjast? Mis seal irvitada? Kõik ei tule ju südamest.“

„Aga mina ütlen südamest,“ algas Oodo valjusti, „et mul ulgumistuju sugugi poleks tulnud, kui ka isa mulle vana mära sabagi poleks pärida jätnud. Mis surnud, see surnud. Mina pean ka omal ajal surema ega nõua kelleltki leinapisaraid. Ainult sest suurest ehmatuses pole ma veel toibunud. On surm kunagi nii äkki tulnud? Pikne sähvib mu silma ees puusse, isa hobune kargab kui küünal püsti ja sealsamas lendab isa vastu kändu ja — pea puru. Valmis!“

Salk kadus puude ning põõsaste vahele ja häältekömin läks kaugel segaseks. Jaanus, kes kõik oli kuulnud, arvas unes seda olevat kuulnud. Oli see siis võimalik? Hea lossihärra surnud — ja nii ootamatult, nii hirmsal viisil!

Aiatee liiv krõbises uute tulijate jalge all. Kaks inimest tuli pikkamisi lähemale — meesterahvas ja naisterahvas. Need olid — Jaanus tundis nad kohe — rüütel Kuuno ja preili Emiilia.

Emiilia oli mustas riides ja, niipalju kui ehavalgel oli näha, väga kahvatu. Ta toetus rüütli käsivarrele. Nähtavasti vajas ta lohutust, ja seda jagas Kuuno ohtrasti, nagu õige rüütli kohus.

„Kui te teaksite, auline preili,“ kõlas Kuuno pehme, paitav hääl, „kui suurt osa mina teie õnnetusest võtan, te kuulaksite suurema tähelepanuga minu trööstisõnu, mis südamest tulevad. Teaksite teie, missugune põlev valu kui odapiste mu

südamesse torkas, kui teie täna isa matmise juures südantlõhestava kiljatusega maha langesite! Ma oleksin kümme aastat oma elueast ohverdanud, kui sellega teie õndsat isa kümneks minutiks siia kurja maailma tagasi oleksin jõudnud meelitada, teile ütlema, et tal nüüd on hea, ja et ta teile tulevase jälleenägemiseni pikka, õnnelikku iga soovib.“

Emiilia vastas kurval, väsinud häälel:

„Ärge rääkige sellest, rüütel. Ma tean, te olete hea inimene ja tahate mind rahustada, aga teie vaev on raisatud.“

Rüütel vaikis. Vaikselt liikusid mõlemad mööda, Jaanus aga jäi veel tükiks ajaks müüri taha seisma. Ta oli sügavasti liigutatud.

„Missugune hirmus õnnetus!“ ütles ta iseeneses. „Emiilia armastas oma isa üle kõige maailmas, seda ma tean. Kuidas võib nüüd valu ta pehmet südant piinata! Kurbus ähvardab teda ennast hauda saata. Aga see mõte on hirmus. Emiilia hauas! Jumal hoidku!“

Jaanus vaatas haleda meelega veel kord lossi poole, mille üle must lipp õhtutuule käes lehvis. Lossis pandi tuled põlema, teenijad sõelusid sinna ja tänna, aiast kadus noorte isandate joobnud kära. Jaanus õhkas ja hakkas venival sammul kodu poole kõndima.

„See vaene, vaene neiu,“ mõtles ta pimedast metsast läbi minnes, „mispärast pidi see põrutav õnnetus just teda tabama? Ta on veel nii noor, nii nõder ja õrn... kuidas saab ta nüüd toore, äkilise Oodoga toime? Nüüd nutab ta iga päev üksipäini oma kambris, kuni ta silmad tuhmiks ja põsed lumivalgeks lähevad. Kes kaitseb teda nüüd? Kes lohutab teda? Oh, võiksin ma nüüd nii kui enne...“

Siin takistas mõni asi Jaanuse kahetsevat mõttekäiku. Meelde tuli noor, kena rüütel, kes Emiiliat aias nii ilusate sõnadega oli püüdnud rahustada, hoopis ilusamate sõnadega,

kui Jaanus neid arvas teha võivat. Ja nad olid teineteise käe alt kinni hoidnud . . .

Jaanuse puhtasse, kaastundlikku südamesse asus sügava haleduse kõrvale teine, võõras tundmus, ja see oli kibe. Ta hurjutas ja tõrjus seda tundmust tagasi, tahtis üksnes armsa sõbra õnnetust meeles pidada, aga ta ei pääsenud visast mõttest lahti. Enesearmastus ässitas: „Sa oled rumal, va Jaanus. Sinu arutused on albid. Emiilial ei peaks aitajaid ja lohutajaid olema! Tal on neid tosinate kaupa, iga mees tosin korda parem kui sina. Kas ta sinust ka veel midagi hooliks? Mäleta ta ka veel, et sina maailmas oled? Mine koju ja nuta ise selle üle, et sa nii väeti ja vilets oled.“

Niisuguste piinavate mõtetega jõudis Jaanus tunni aja pärast koju, enam vaimu kui keha poolest väsinud.

Kui ta tuppä astus, istus vana Tambet sulaste ja ümmardajatega õhtusöögil. Jaanusel ei olnud söögiisu ega jutuhimu, ta vabandas ennast peavaluga, soovis kõigile head ööd ja läks oma kambrisse.

See kamber seisis kitsa ja madala aknaga vastu jalgvärvavat, mis hoovist viis aeda. Kamber oli võrdlemisi suur ning kõrge, riistad seal ja säng tagaseinas olid lihtsad, kuid puhtad ja nägusamad kui muidu talumajades. Aken ja jalgvärv olid lahti, nii et aiast värske öölõhn sisse voolas.

Jaanus istus akna juurde ja mattis pea pihkudesse. Õues oli tuuleõhk vaikinud, tähed särasid taevast. Metsast huikas korra öökulli inetu hääl. Siis vältas jälle öövaikus.

Jaanuse südant täitis ääretu härm. Need tundmused olid talle võõrad, uued. Ta ei leidnud neile sõnu, ei seletust. Ta pea hakkas valutama. Ta tõusis ja puges täies riides sängi. Kuid uni ei tahtnud tulla. Viimaks vajusid ta silmad ometi kinni.

Aga mis see oli?

Jaanus nagu ei olnudki omas toas selili sängis, ta seisis ikka veel lossiaia müüri taga ja nägi kõik, mis aias sündis. Seal jalutasid noored isandad, toredate riiete ja uhkete nägudega, ja igäiks karjus ja kiitis iseennast. Ning siis tuli üksik paar, need olid rüütel ja keegi preili. Nad käisid sõbralikult käsikäes, vaatasid naeratades ühtepuhku teineteisele silmi, ja rüütel kummardus neiu kõrva poole ja rääkis mahedalt, meelitavalt, nii et neiu silmad hiilgasid ja õnnelik naeratus elustas ta nägu. Ja vaata, nüüd võttis rüütel kahe käega neiu ümbert kinni...

Jaanus tahtis karjuda, tahtis appi joosta, aga ta oli kiviks tardunud, nii et ta ei võinud häält teha, ei kätt ega jalga liigutada. Ja nüüd, oi imet! hakkas rüütel neiuiga maast tõusma, nad kerkisid, kerkisid... Viimaks kadusid mõlemad pilvedesse. Jaanus vahtis üksisilmi seda kohta, kuhu viirastus oli kadunud, vahtis nii kaua, kuni ta silmad tuhmiks läksid ja kaks suurt, rasket pisarat ta põskede üle veeresid. Ta sirutas käed välja hüüdis: „Emmi, Emmi!...“ Seal lõhkes pilv teist korda, vana lossihärra kahvatu kooljanägu vahtis põlevil silmil Jaanuse otsa, kuivanud käed sirgusid temale ähvardavalt vastu ja nagu kauge kõuemürin mägede tagant kõmises hääl närtsinud huultelt: „Vaata enese selja taha, talupoeg! Vaata enese selja taha, ori!“... Jaanus pööras pead ja nägi suurt, kollendavat välja, mille peal sajad orjad, meeste- ja naisterahvad, olid vilja lõikamas. Palavasti põletas päike tööliste selga, kuna paledelt voolas higi ojadena. Kurja näoga kubjas kõndis nende keskel edasi-tagasi, vandus ja peksis raske piitsaga neid, kes silmapilguks julgesid selga sirutada. Salajane oigamine, piitsa plaksumine ja äkilised valukiljatused kajasid üle välja. Kui Jaanus orjade nägudesse vaatas, arvas ta igäühes oma lihast venda, oma lihast õde ära tundvat. Ta sulges silmad... Korruga kuulis ta õige lähedalt oma

nime hüütavat. Ta avas silmad ja nägi, kuidas kubjas üht poissi, keda Jaanus väga hästi tundis, pingi külge sidus ja armutult peksma hakkas. Rasked piitsahoobid sadasid vuhi-sedes õnnetu poisi selga, kust suured verepiisad üles purskasid. Poiss vingerdas ja karjus koledasti... Jälle kuulis Jaanus oma nime hüüdmist, ta tahtis vihaselt halastamatu kupja kallale karata...

„Jaanus! Jaanus!“ kõlas hale hääl selgesti tema kõrva ja Jaanus ärkas.

Ta avas silmad. Külm higi kattis ta otsaesist. Tuba oli valge, kuu paistis heledalt sisse.

„Missugune hirmus unenägu!“ mõtles ta ja imestas isegi, et see oli unenägu olnud, nii selgesti oli ta kõike näinud. „Ma vannuksin, et tõesti oma nime kuulsin.“

„Jaanus! Jaanus!“ hüüti sealsamas selgesti.

See ei olnud enam unenägu.

Jaanus pööras silmad kähku akna poole ja kargas kerge karjatusega üles.

Aknast vahtis inimene tuppa.

„Maanus!“ hüüdis Jaanus poissi ära tundes, „kust sa süda-öösel siia said?“

„Pai Jaanus, lase mind sisse!“ palus poiss. Ta oli kahvatu kui kooljas ja värises kõigest kehast.

„Roni siitsamast sisse.“

Maanus ronis vaevaga kitsast aknast sisse.

Toas oleks ta nõrkuse pärast peaaegu kukkunud. Jaanus toetas teda ja talutas oma süngi juurde, kuhu poiss, selga vastu seina toetades ja pead rinnale lastes, jõuetult istuma jäi.

„Mis sul viga, Maanus?“ küsis Jaanus murelikult.

„Leiba... tükike leiba!... Ma olen nälginud,“ ütles poiss abitult.

Jaanus läks kikivarbail välja, kobas köögis, kobas sahvris, leidis tüki leiba, liha ja kannutäie hapupiima. Poiss kippus näljase hundi ägedusega toiduvara kallale.

„Kui kaua sa oled juba nälginud?“ küsis Jaanus, muretse-
sedes, et poiss enesele vorpides liiga võiks teha.

„Laupäevast saadik,“ pomises Maanus kibedas töös ja
hammustas sügava poolringi leivasse.

„Ei sa siis kõike tohi ära süüa.“

Maanus vahtis kohkunult keelaja otsa.

„Sa teed enesele kahju. Jäta nüüd järele.“

„Aga, pai Jaanus . . .“

„Anna siia. Pärast võid jälle süüa.“

Haleda meelega lahkus Maanus ülejäänud toiduvarest. Jaanus
tõstis ta jalule, kohendas sängi ja ütles:

„Nüüd võtame riidest lahti ja heidame magama. Seni
räägi mulle, kui jõuad, mis sulle on juhtunud.“

Ja kuna mõlemad endid riidest välja koorisid, jutustas
Maanus unise, aga endise vastu juba toibunud häälega, kui-
das kubjas teda laupäeva hommikul kodust leidnud ja kui
laisklejat nuhelda tahtnud. Tema putkanud tulise hirmuga
uksest välja, kubjas kirudes tagant järele. Poisi väledad jalad
olid teda seks korraks küll päästnud, aga ta ei julgenud enam
jalga koju tõsta, sest ta teadis, et kubjas teda oli lubanud
„vaese-omaks“ peksta. Ta hulkunud terve öö ja pühapäeva
metsas ümber, kuni viimaks nälg teda siia ajanud.

Seni olid mõlemad ühe vaiba alla pugunud. Maanus surus
ennast krutti tõmmates vastu Jaanuse rinda ja juba pool-
uinudes sosistas: „Tee minuga . . . mis tahad . . . ma . . . ma
olen hirmus . . . väs . . .“

Sellega sohises viimne jõud poisi rinnast, ta silmad vaju-
sid kinni ja sügav hingetõmbamine tunnistas, et Maanus oli
langenud une kaissu.

Jaanus aeles veel kaua unetult selili, käed ristis pea all. Ootamatu vahejuhtumine oli ta mõtteid pisut lahutanud, kuid eriline kurb tundmus, nagu suure õnnetuse etteaimamine, rõhus ta rinda. Viimaks, pisut enne päevatõusu, vajus ta sügavasse, surmasarnasesse unne.

X

Teisel hommikul ärkas Jaanus hilja. Maanus magas veel. Kui Jaanus ennast riidesse pani, tõusis õues vali sõnelemine. Ta tõttas õue. Seal seisis salk mehi, ühel pool vana Tambet oma sulastega, teisel pool lossikubjas kahe mõisasulasega. Tambet näis elavalt mõnd kupja ütlust valeks ajavat.

„Kust ta pidi siia saama?“ vaidles ta. „Läbi katuse ei võinud ta ometi sisse saada. Kuidas ma siis teda poleks näinud?“

Väike kubjas tantsis ühelt jalalt teisele, vangutas pead, irvitas ja kääksus: „Ei sa mind peta, vennike, ei sa mind peta. Ta on siin ja siia ta jääb. Jumala eest. Kui sina ei tea, siis teab sinu poeg.“

„Mis asja?“ küsis Jaanus ligemale astudes.

Kubjas pöördus järsku ümber, vahtis Jaanuse otsa, lakutas näppu ja kilkas: „Vaata, vaata, seal ta on. Seal ta ise on. Ähää, pojuke, kuhu sa jooksi ku panid? Kuhu sa peitsid redu? Mis? Mi-is?“

Jaanus pööras talle selja ja küsis, kuigi tõtt aimates, isalt: „Mis see tähendab?“

„Kurat teab, mis see tähendab,“ vastas Tambet tema kohta haruldase kärsitusega. „Niipalju kui ma aru sain, otsib ta Saare Maanust taga, kes pakku olevat jooksnud.“

„Seda ma ütlen, siin ta on!“ kriiskas kubjas uuesti. „Kes see alati Saarel istus ja poissi poputas? Kelle juurde ta nüüdki

jooksis kui oma kalli Metsa Jaanuse juurde? Ega ta ometi metsa võinud jääda. Ütelge, kellel aru peas, ütelge, kas ta võis metsa jääda?“

Jaanusele tuli tusk. Tema aus meel põlgas valet, kuid tõtt ei tohtinud ta seekord ometi rääkida. Ta vaikis nõutult. Kubjas uuris kui kull tema nägu.

„Olgu, kuidas on,“ tõendas Tambet, „aga seda ma tean, et teda siin ei ole.“

„Vale! Vale!“ kilkas kubjas kätega vehkides, „minu käest te ei pääse. Kuhu sa minu käest pääsed? Tooge ta välja, nüüd kohe tooge karvupidi välja, muidu otsin terve maja läbi. Jah-jah! Sa ei taha? Ei taha? Siis lähme otsima, poisid, tuustime viimse kui nurga läbi. Aga siis hoidke endid, oi, oi, hoidke oma nahka!“

Nende sõnadega kippus kubjas maja ukse poole. Aga Jaanus seadis enese ukse ette ja ütles üleskeeva vihaga:

„See maja on vaba mehe omandus, siia ei tohi keegi ilma loata sisse tungida.“

„So-oh?“ kriiskas kubjas pilkavalt, „või nii? Küllap näeme, kui kaua teie kiidetud vabadus kestab. Küllap uus härra teile priiust õpetab, narukaelad! Oot, oot, küll me näeme peagi uudist?“

Vana Tambet tuli imestades lähemale. „Uus härra? Mis-sugune uus härra?“

„Hähähää!“ naeris kubjas. „Sa ei teagi veel, et vana rüütel eile maha maeti. Tohoo pärdikud!“

„Jumala pärast!“ pomises Tambet kahvatades.

„Ja-jah, meil on nüüd teistmoodi härra. Ei see hellita. See mõistab härra olla.“

„Aga kuidaviisi . . . ?“

„Kuidaviisi? Hähähää! Küll ta ise teab, kuidaviisi. Küll näete varsti, kuidaviisi. Pole viga.“

Jaanuse meelest hakkas see jagelemine läilaks minema.

„Ma tean seda lugu isegi,“ ütles ta isale, „küll ma jutustan. Sinu ähvardusi, kubjas, meie ei karda. Mine oma teed!“ käskis ta, näpuga hoovivärava poole näidates.

„Näe, näe, kui tore,“ pilkas kubjas, „nagu kukk. Just nagu kukk. Ei veel lähe, pojuke, enne otsin maja läbi. Katsu mul kukke!“

Kubjas tahtis ukselingist kinni hakata, aga Jaanus seadis enese rinnuli tema ette, vaatas temale teravasti silmi ja küsis rahuga:

„Kas lähed kohe?“

Kupja meelest läks lugu kirjuks.

„Hoidke ta kinni!“ karjus ta kõikuval häälel mõisasulaste poole. Aga need ei julgenud kätt Jaanuse külge panna.

„Ma olen sind kaks korda heaga minna käskinud,“ ütles Jaanus hoiatavalt, „ära kaeba, kui kolmas kord on kurjem. Visake ta välja!“ andis ta oma sulastele käsu.

Kaheksa tugevat kätt tõstsid sipleva ja kääksuva kupja õhku, kandsid ta hoovivärava juurde ja viskasid sealt kukerkuuti välja. Tema järel lahkusid ka mõisasulased, salamahti naeru turtsudes. Hoovivärav pandi lukku. Jaanus tõmbas isa majja, et ta kupja sajatusi ei kuuleks. Ta oli veidi kahvatu, aga välispidi rahulik, kui ta isale rääkima hakkas, mis ta lossiaia müüril seistes oli kuulnud ja näinud. Tambet vangutas mitu korda murelikult pead ja pomises:

„Paha lugu. Väga paha lugu.“

Tervel teel kirudes, longates ja sulaseid ähvardades jõudis kubjas koju.

Parajasti astus noor lossihärra salga võõrastega lossitrepist alla. Nad olid pruukosti lõpetanud ja kõik heas tujus.

„Teid ma nii ruttu minema ei lase,“ hüüdis Oodo, kelle nägu lustist läikis, „te peate mind aitama leinapäevi lühen-

dada... Mis sina longid, vana karjakrants? Mis tõi sul on, et nii haige näo teed?"

Viimased sõnad olid öeldud kupjale, kes sulaste seltsis trepi ette astus. Ta lonkas viimastel sammudel nii raskesti, et näis, nagu lüheneks tal astudes kord parem, kord pahem jalg, sealjuures oigas ning ähkis ta südantlõhestavalt. Härra ette astudes pani ta käed risti, kummardus maani, longutas pea rinna ja hakkas liigutava nutuhäälega kaebama:

„Härral on hea naerda, härra on härra ja võib oma sulasega teha, mis tahab. Aga mind on härra teenistuses teotatud ja poolsurnuks pekstud.“

Nüüd hakkas kupja keskpaik suure oherdi taoliselt keerlema.

„Kes sind nõnda nuhtles, vaene talleke?“ naeris Oodo.

„Metsa Jaanus.“

„Kes?“

„Metsa Jaanus. Ja vana Tambet, tema isa. Peksid minu vaese-omaks ja sõimasid härrat. Oo-ooh!“

Noore lossihärra siiani lahkele näole kogunes tume pilv.

„Mis sa lorised?“ küsis ta järsku. „Nemad sõimasid mind? Mind?“

„Sõimasid ja teotasid, et hirmus kuulata. Ja peksid mind. Oo-ooh!“

„Sul pole aru peas. Mispärast... kuidas nad julgesid?“

Võõrad valgusid nende ümber kokku ja naersid õnnetu kupja väänlemise üle.

„Nad on vargad,“ hüüdis kubjas elavalt, „täied vargad ja röövlid. Kes teab, kui palju nad juba mõisa vara on rii sunud? Nüüd on nad veel jooksi külast enese juurde peitnud ega taha teda kätte anda. Täied röövlid. Ja kui mina läksin täna härra omandust taga pärima, siis hak-

kasid nad härrat teotama ning söimama ja peksid minul kõik kondid kehas puruks. Oo-ooh!“

Oodo läks näost punaseks ja kärkis: „Kuidas sina, koer, mulle seda julged rääkida? Mispärast sa neid kohe ei sidunud ja siia ei toonud?“

„Oh, helde härra, mis jõudsin mina väeti üksi hulga vastu? Mina käskisin neid seal“ — kubjas näitas sulaste poole, kellel põlved hirmu pärast nõrkema hakkasid — „appi tulla ja härra au mitte teotada lasta, aga nad naersid. Muudkui mina üksi...“

„Nad naersid?“

„Jah, mõlemad naersid, muudkui mina üksi...“

„Orjad siia!“ hüüdis Oodo valjusti ja plaksutas käsi. Mõned sulased jooksid kokku.

„Viige need lurjused talli!“ käskis noor lossihärra müri-sevalt. „Kummalegi sada hoop vitsu ja siis kõige sügavasse keldrisse!“

Värisevad pahategijad viidi ära.

Oodo pöördus jälle kupja poole, kelle näole silmapilguks õel irvitus ilmus. „On see kõik sõna-sõnalt tõsi?“

„Viimne kui sõna!“ tõendas kubjas rusikaga raksuvalt vastu rinda lüües.

„Kasi!“ Piitsahoop tänas ustavat sulast isanda kaitsemise eest. Kubjas lonkas minema.

„Mis lugu see oli?“ küsis üks uudishimuline võõras.

„Lugu, millel lõpp on veel tulemas,“ vastas Oodo ratsapiitsa vart väänates. „Talupojad on mind teotanud. Nad on minu orja peksnud — see on teotus! — Ja jumala eest, mina seda ei kingi.“

„Mis jutt see on? Kuidas võisid talupojad sind teotada? Sinu omad talupojad?“ küsisid külalised imestades.

„Jah, tõsi küll, seda teie ei tea,“ seletas Oodo. „Siin minu

maade piiril pesitseb ühe nõndanimetatud vaba talupoja pere, kes oma kentsakad õigused ei tea missuguse poole aruga piiskopi käest on saanud. Neil vördjail on minu isa helduse läbi hari nii kasvanud, et sugugi enam ei oska häbeneda. Nad on ühe jooksiku minu alamate seast eneste juurde peitnud, minu orja peksnud ja mind sellega ning häbematu sõimamisega teotanud. Nüüd ütlege, mis ma niisugustega pean tegema?“

Vihalõke põles noorte rüütlike põskedel.

„Jumala eest!“ karjus Klaus Korkenpropf, priske noor-sand, kellele esimesed punased karvakesed lõual meheiga ning meheau töotasid. „Säherdust juttu pole ma veel kuulnud. Prii talupoeg? Mis asi see on? Säärast seent meie maal ei kasvagi, ja kus ta kogemata juhtub ilmale tikkuma, peaks ta kohe puruks tallatama.“

„Mis me veel ootame!“ hüüdis kõrge kasvuga, kähara pea ja lühikese ninaga junkur Klopffleisch. „Lähme, poome kurjategijad oksa ja pistame nende pesa põlema.“

„See on õige! See on selge! Vii meid kohe sinna, Oodo,“ käratses kogu salk.

„Lähme peale!“ ütles Oodo, kelle ärevus järk-järgult kasvas. „Ma pean neid koeri karistama, enne ma tilka viina suhu ei võta.“

See nõu võeti hõiskamisega vastu. Sulased hüüti kokku, istuti hobuste selga ja kihutati metsa. Rüütel Kuuno ei olnud teiste hulgas, ei olnud ka nõupidamist kuulnud.

Tema istus rikkasti ehitud kambris ja lohutas ilusat neidu, kes vahel läbi pisarate naeratades tema kord tõsist, kord naljakat, kuid ikka mahedat ja sulavat kõnet kuulas.

Vaene Jaanus!

Metsal peeti nõu, mis nüüd Maanusega peale hakata. Maanus ise kui tuline poiss kippus minema, tahtis metsa joosta, ikka joosta, ei tea kuhu joosta, kui aga oma heategijaid saaks murest päästa. Vana Tambet, muidu oma vanadusest hoolimata elav ja hakkaja mees, oli viimaste kuulnud ja nähtud juhtumuste tõttu nagu uimastatud. Ta rääkis vähe, pomises palju ja raputas tihti murelikult pead. Ka Jaanusel oli süda raske, aga ta hoidis pea kõrgel, et teistele julgust teha. Tema nõu oli Maanust lahti osta.

Aga vana Tambet raputas pead:

„Lahtiostmisest ei või nüüd uue lossihärraga enam jutugi olla. Tema uhkus on riivatud, ja seda uhkust ma tunnen. Maanusega võiksime vahest ometi veel nõu leida, aga me oleme lossihärrat ennast pahandanud, ja seda ta ei kingi. Paha lugu. Väga paha lugu.“

Seepeale valitses nõupidajate keskel tükk aega vaikus.

Korraga kõlas õuest vali paugutamine hoovivärava pihta. Kõik kolm vaatasid kohkudes üksteise otsa. Tambet tõusis püsti.

„Jaanus, sina peida Maanus ära,“ ütles ta kärmemalt hingates; „mina lähen kuulama, mis nad tahavad.“

Vanamees ruttas välja. Jaanus juhatas poisi sahvrise, kust redel lakka viis, käskis teda üles ronida ja ennast hästi ära peita. Poiss ronis üles. Seni tõusis hoovis vali kära. Jaanus tõttas õnnetust aimates õue ning nägi, et hoov ratsalisi täis oli ning isa, raskest hoobist rabatud, maha tuikus. Äkiline, hirmus viha süttis noore mehe südames põlema, viha, mis muud ei tahtnud kui vihaalust sedamaid pihuks ja puruks lüüa.

„Sulased, appi!“ hüüdis ta valjusti ja langes nagu kalju, mis mäest alla veereb, selle ratsalise kallale, kes isa oli maha

löönud. Otsekui raudsete rusikatega haaras ta mehe käsi-varrest ja rinnust kinni, kiskus ta ühe raksuga sadulast välja ja sõtkus oma jalge alla. Teised jäid imestuse ja kohmetuse pärast kangeks, kui seda Kalevipoja tegu nägid.

Vana Vahuri jõud uinus pojapoja käsivartes ja ärkas alles nüüd ähvardavalt.

Enne kui poolsurnud junkru seltsimehed kohmetusest jõudsid toibuda, kiskus Jaanus junkru mõõga välja, astus paar sammu tagasi ja hüüdis müriseva häälega:

„Mis te tahate, inimesed, et te kui röövlid siia sisse tungite?“

Vihast punase näoga, piitsa käes vibutades ratsutas Oodo otse Jaanuse ette, kes põrmugi ei taganenud, ja kärkis: „Sa julged veel haukuda, koer?“

Teised kogunesid ka ligemale.

„Tagasi! Tagasi!“ hüüdis Jaanus ja laskis mõõgatera välkuda, nii et Oodo hobune kohkudes tagumistele jalgadele tõusis. „Mina olen vaba mees niisama kui teie ja mõistan teotust kätte tasuda. Ma tean, mispärast sa selle mõrtsukate salga siia oled vedanud, autu junkur. Sa tuled oma vihase pärisorja laimamise mõjul siia majasse rusikakohut mõistma. Ma põlgan sind, rüütliu roojastaja.“

Seni oli neli sulast, teravad kirved käes, Jaanuse selja taha kogunenud. Oodo kahvatas, siis sähvis tal puna jälle üle näo kuni juuste juurteni. Tema huuled värisesid ja hääel kõikus veidralt, kui ta käratas:

„Kuidas sa julged . . . ma võin su tükkideks raiuda lasta . . . Sa teotad mind teist korda . . .“

Jaanus vastas rahulikumalt: „Kui sa aru saad, et ma sind teist korda teotan, siis tule, maksa mehe viisil kätte! Aga sa ei julgenud üksi, sa tulid suure salgaga.“

„Koer, vait! . . .“

„Tule vaigista mind! Aga mees mehe vastu, nagu see vabadel ja ausatel inimestel viisiks on.“

„Kurat ja põrgu!“ röökis Oodo ja ronis hobuse seljast maha. „Jätke meid rahule, ärgu pistku keegi oma nina meie vahele!“ käskis ta seltsimehi ja rebis mõõga välja.

„Enne kui me võitlust algame, veel üks sõna,“ ütles Jaanus. „Langen mina, siis võid sa minu kehaga teha, mida tahad. Aga ma palun, jätka mu isa elusse. Kas lubad?“

„Soo? Palud sa nüüd, koer!“

„Mitte enese eest, vaid oma ilmsüütu isa eest, kes seal haavatult maas oigab.“

„Hea küll, ta peab elama, aga ta mädaneb kõige sügavamas keldris, kuni surm tema päästab. Kuid sina sured. Sure, koer, sure!“

Mõõgad kõlisesid kokku. Võitlus algas.

Oodo oli julge, osav ja tuline. Jaanus oli vahva, osav ja külm. Jaanusel oli esmalt küllalt tegemist, et ennast varjata loendamatute hoopide ja pistete eest, mis ülikiiresti üksteisele järgnesid. Tükk aega välkusid mõõgad võitlejate vahel, otsekui puistaksid terad vastastikku tulesädemeid.

Pealtvaatajad vaikisid. Tambet oli enese põsekile ajanud ja vahtis, silmad põnevil, võitlejate poole. Hoovis vältas õudne vaikus. Ainult sõjariistad kõlisesid meeli ärritavalt.

Pikkamisi lõppes algul liiga ägeda Oodo jõud, tema hoo-
bid sadasid harvemalt, ta pidi juba iseennast kaitsema hak-
kama.

Vaheajal oli see mehike, kelle Jaanus hobuse seljast oli maha kiskunud, enese jälle jalule upitanud. Ta tuletas pahaks pannes meelde, mis temaga oli tehtud, ja veel suuremaks läks ta ärevus, kui ta nägi, kui hästi talupoeg tema rüütlimõõka tarvitas. Noorsand palus seltsimeestelt mõõka, et oma au vähendajat nuhelda, aga et kellelgi himu ei olnud oma sõja-

riista käest ära anda, tõstis ta suure kivi maast ja tuikus sellega võitlejate poole. Keegi ei keelanud teda, sest kõik nägid, et Oodo lugu kirjumaks hakkas minema, kui oli soovitav.

Selle uue vaenlase vaheletulek tegi Jaanuse vihaseks. Hirmsa hoobiga lõi ta vastase mõõga pooleks ja pöördus kui välk uue pealetungija poole. Mõõgata kangelane pillas ehmatuse pärast kivi maha ja näitas, et tal jalgade all tallad olid.

Aga nüüd tormasid teised suure kisaga ettepoole ja võtsid sõjariistata Oodo, kes kui keeletu oli seisma jäänud, endi keskele.

„Mis see tähendab?“ hüüdis Jaanus kahvatades.

„Vaata, mis see tähendab,“ pilkas junkur Klopffleisch, oma ratsahobust rüsinjal Jaanusele otsa ajades. See sai aru, et siin midagi päästa ei olnud, ja kiristas meelt heites: „Oh te petised, koerad!“

Ta lõhkus tugeva hoobiga pealetungija hobuse pea, kargas tagasi sulaste juurde, kes isegi juba töös olid, ja hüüdis:

„Me peame surema, mehed!“

„Kui sureme, siis sureme, mis parata,“ oli sulaste üldine vastus. Üks neist langes purustatud peaga maha, teised võitlesid mehiselt edasi. Nende mõjuvate hoopide all langes kohe kaks hobust; üks mattis peremehe enese alla, teine rüütel sai vaevalt jalule tõusta, kui ühe sulase kirves tal õlast sisse tungis. Õnnetu kukkus raskelt maha. Sulane kiskus kirve haavast niisuguse tuhinaga välja, et ise tagurpidi vastu seina tuikus. Sel silmapilgul tungis kellegi oda tema kaelast läbi ja naelutas ta seina külge kinni.

Pistja oli junkur Klopffleisch, kes langenud hobuse alt õnnega oli pääsenud. Ta puhkes oma osava teo üle suure häälega naerma. See oli tal viimne naer siin maailmas, sest juba vuhises Jaanuse mõök õhus ja naerja pea nuttis verd mullasse. Jaanus nägi, kuidas sulased viimse jõuga vastu

panid; silmanähtavalt nõrkes nende vastupanek, aga hädakisa ei tulnud nende suust. Nad ei otsinud pääseteed, nad püüdsid oma elunatukest kallilt müüa. Kaua ei saanud nad oodata. Üks neist surus peagi jälle käe vastu rinda, kuhu oda sisse oli tunginud, oigas korisedes hinge välja ja langes kummul. Tema surmaja hobune astus tuksuva keha peale, aga viimane elus sulane keerutas kirvest ja hobune ning ratsaline prantsatasid maha.

Rõõmuhelk läikis sulase näost. Ta silmad otsisid noort peremeest, kes praegu vägeva käega ühe piimanäolise noormehe hobuse seljast maha raius.

„Päästa ennast, peremees! Mina suren rõõmuga,“ hüüdis sulane, uue pealetungija mõõka osavasti kõrvale lüües.

„Meie ükski veel?“ hüüdis Jaanus, silmapilguks pead pöörates. „Sureme siis meiegi, aga ausasti!“

Jaanuse silmad otsisid võitluse ajal kõige õnnetuse alustajat, Oodot. Viimaks nägi ta teda kahvatult ja mahalöödud silmil üksipäini hoovivärava lähedal seisvat. Sinnapoole hakkas Jaanus enesele vaenlaste salgast läbi teed raiuma. Tema hoobid olid hirmsad ja löid sügavaid haavu, kus nad kehasse puutusid. Väsimatu kangelasjõud näis ta käsivarres elavat. Keegi ei julgenud enam otsekohe tema kallale tungida, selle asemel püüti lämmatavat raudvõru tema ümber tõmmata. Ta ei hoolinud vastaste katseist, vaid raius edasi.

Seal tungis valus karjatus viimase sulase suust tema kõrvu. Jaanus pöördus äkisti ümber. Kolm rüütlisulast oli tal taganemistee kinni pannud. Nende vahelt nägi ta majaukse pärani lahti olevat ja viimase sulase keha põigiti lävel lamavat. Õnnetu oli surmahirmus majja sisse püüdnud pääseda, kuid ust avades sai ta surmahoobi ja langes uksega ühes kotta.

Lahtine uks äratas Jaanuses uue mõtte. Ta oli nüüd üksipäini verejanulise salga vastu, igast küljest irvitas temale

vastu armutu surm — ja noores mehesüdames ärkas vägevasti elutahe.

Ta kargas äkilise tuhinaga teetakistajate kallale, lõi esimesel ühe hoobiga pea lõhki, ajas teisel mõõga kaelast läbi ja hüppas üle sulase surnukeha majja.

Isandad ja sulased jäid kohmetult seisma ja üks luges teise silmist: „Ei mina selle küüsi himusta langeda. See pole talupoeg ega inimene, see on püsti kurat!“

Viimaks tõstis keegi ägedam mees häält: „Rebane on ise lõksu läinud. Meil pole muud teha, kui pistame pesa põlema ja võtame rebase piikide otsa, kui ta kuskilt august välja hüppab.“

See nõu võeti kiiduga vastu. Terve salk lagunes mööda õue elumaja ümber laiali, et iga elusa hinge väljapääsemist võimatuks teha. Jaanuse kambri aknaauk leiti lahti olevat ja pandi kinni. Salakäikude peale, mis lossitaolisel talul vahest võisid olla, ei mõelnud keegi. Sulased kuhjasid õlgi ja kuivi raagusid seinte äärde ja pistsid need igast küljest korraga põlema. Tuleleek lippas kiiresti seinapalkide kaudu üles, torakas kõrgesse katusesse, pääses lahtisest kojauksest majja ja vuhises akendest jälle välja. Kõrbenud juuste ja hilpudega jooksis kaks poolsurnud ümmardajat leekide vahelt välja. Neid tervitati toore naeruga ja määrati sõjasaagiks. Tuli vingus, nagu oleks tal kahju seda kauaaegset õnnelikkude inimeste varjupaika hävitada. Igal silmapilgul ootasid põletajad õnnetu, tulest ja suitsust tagaaetud Jaanuse valukisa kuulvat, nagu laudas loomad kisendasid, ootasid teda põlevate riietega ja kõrbenud juustega välja hüppavat. Aga põlevas majas jäi kõik vait ja vakka, ainult tuli mühas edasi ja sädemed praksusid ning tantsisid taeva poole keerlevas suitsusambas.

Vana Tambet lamas ikka veel hoovivärava lähedal maas. Hoop mõõgaseljaga oli ta paljast pead raskesti põrutanud,

verekaotus teda nõrgestanud, hirmus õnnetus teda uimastanud. Poolpõsekil vahtis ta üksisilmi tulle, verised juuksed rippusid tal sassis üle otsaesise, suu seisis lahti, alumine lõug rippus lõdvalt rinna peale ja värises vahel kramplikult.

Sealsamas toetas Oodo ikka veel selga vastu palkaeda, käed vaheliti rinnal, ja vaatles vihase huulenärimisega, mis seltsimehed tegid. Ta teadis, et tema vihamees praegu põlevas majas koledat otsa leidis, ja ometi ei tundnud ta rõõmu! See ei olnud ausa mehe kättetasumine, see jättis uue, kustumatu täpi tema au külge.

„Jaanus, poeg, kus sa nüüd oled?“ sosistas vanamees enese ette. Oodo kuulis seda ja ta näost paistis inetu kahjurõõm, mis aga kohe kadus.

„Sinu poeg küpseb praegu seal majas,“ ütles ta tumedalt.

Vanamees kuulis küll, aga ei pööranud pead ega vastanud midagi. Ainult vaikselt, vaevalt märgatavalt raputas ta pead.

„Kas kuuled, vanamees,“ ütles Oodo uuesti, „sinu poega praetakse seal elusalt. Teeb see sulle rõõmu?“

Jälle ei vastanud Tambet midagi, aga seekord libises koguni kerge naeratus üle ta näo. See naeratus ütles: „Oleks mu Jaanus veel põlevas majas, ei see laseks ennast kui pörsast praadida. See pörsakene võtaks panni vartpidi ja ehiks kokkade päid.“

Korraga kuuldi tule vingumise ja praksumise läbi äkilist, läbitungivat kiljatust. Vaene Maanus oli leekide vahele sattunud. Üheks silmapilguks paistis tema kahvatu, valust viltukistud nägu pööningu luugi vahel. Siis langes tükk katust sisse, kitsad tuleleegid vuhisid sinna-tänna — ei muud häält enam, ainult tule pragin...

Kes karjatust olid kuulnud, jooksid kokku ja küsisid aralt, kas see „tema ise“ olnud? Aga need, kes õnnetu, tule-roaks saanud poisi nägu olid näinud, raputasid vaikselt pead.

Kahtlane imestus täitis kõiki. „On ta juba valmis, või laseb ta ennast häält tegemata tuhaks põletada?“ mõtlesid mehed.

Valju mürinaga kukkus katus sisse. Tulesädemed lendasid kaugele ümberringi, ait ja laut põlesid ka juba, hooviseinu lakkus leek. Hakati hoovist välja põgenema. Oodo ärkas oma tuimusest. Sulaste nõu oli vana Tambet tulle visata, aga Oodo käskis teda üles tõsta ja lossi kanda.

Kogu salk koondus põlevate hoonete ette metsa äärde. Endine ülemeelik lust oli kadunud. Tule eest pelgudes võeti surnud ja haavatud seltsimehed kaasa ja leiti, et kolm õitsvat rüütlivõsu, kes oma vanemate rõõm ja armukeste igatsus olnud, kergemeelse tembu eest eluga olid maksnud. Peale selle oli kolm sulast surma saanud ja mitmeil tunnistasid valusad haavad, et lõbus nali oli muutunud kurvaks tõsiduseks.

Pikkamisi lagunesid põlevad hooned, kuni viimaks suitsvateks tukkidehunnikuteks kokku langesid. Kõrge korsten üksi seisis veel ja sirutas oma suitsunud pead nagu tumedat ähvardust taeva poole. Kuni viimse silmapilguni oli pealtvaatajail segane tundmus, nagu peaks sootuks kadunud Jaanuse kehamürakas ometi kord auravate rusude vahelt üles kerkima. Kuid ainult sinakas suits keerles mustavaist tukkidest üles ja ühines kõrgel õhus ujuvaks hall-punakaks pilveks.

Viimaks roniti sadulasse ja hakati pikkamisi lossi poole sõitma. Jutuhäält ei olnud kuulda. Toored sulasedki ei julgenud kiitlema hakata. Võit oli vähe au toonud.

Metsa talu varemed aurasid kuni ööni. Siis tibas hõre vihm maha ja kustutas viimse sädeme sütehunnikust. Kõrge korsten seisis veel kaua püsti ja varesed, kes ammu tuttavaid hooneid enam ei leidnud, keerlesid imestavalt kraaksudes tema ümber. Talv tuli ja mattis riismed lume alla. Üks pesast aetud hunt pesitas enese tühja ahju. Korstna süsimust pea muutus lumivalgeks. Varesed siblisid vahel ta paruka maha,

aga ta sai jälle uue. Tükk tüki järel pudenesid kivid lahti ja viimaks lükkas vali tuulehoog ta vana kere niisuguse mürinaga ümber, et ahjus pesitsev hunt kohkunult välja putkas ja enam tagasi ei tulnud.

XII

Kevad tuli — 1343-nda aasta kevad.

Jürikuu näitas, nagu kõik jürikuud, ka sellel aastal oma tujukalt muutuvat nägu. Lõuna ajal paistis päike selgelt ja soojalt sinisest taevast, õhtul läks ta säravalt looja ja taevaäär ümberringi lõkendas veel kaua kullases, punases, roosas ja violetses värvis. Inimene rõõmustas ja lootis homseks ilusat ilma. Aga näe — vaevalt kustus viimane heledam kuma tumesinise võlvi äärelt, seal värvis see ennast teises kohas mustaks, käre kirdetuul külvas taevavõlvi pilvi täis, vihm, lumega segatud, kahises maha. Hommikul oli taevas hall, tuul külm, maa mudane, sopase vee sooned sirisesid kollasteks ojadeks kokku.

Ühel pilvisel ööl — see oli jüriöö — peatus üksik ratsamees kõrgel künkal, umbes poolteist penikoormat Tallinnast. Ratsanikul oli pikk talupojakuub õlgade ümber ja pehme kaabu sügavale silmile tõmmatud.

Öö oli, nagu öeldud, pilvine, taevas tume ja täpiline nagu mättane maa. Pilvetäppide vahel väänlesid risti-põigiti heledamad jooned, mille kaudu kuu kiired nõrka helki uinuva maa üle valasid. Kõle öötuul kohas tumedasti ümberkaudsetes metsades ja vingus ratsaniku pea kohal üksiku männi okstes.

Kaugel kiirgasid mõned Lodijärve lossi valgustatud aknad nagu kassisilmad metsa mustaval põhjal.

„Seal on külalisi koos,“ ümises ratsanik lossi poole vaadates, „nüüd oleks kerge kogu pesa hävitada. Aga tehku talupojad, mis tahavad. Mina selle perekonna õnnetust ei püüa. Jumal nendega!“

Ehk küll kõrgel seisupaigal, tuule käes, sugugi palav ei olnud, võttis ratsanik siiski kübara peast ja pühkis käega paar korda üle otsaesise. Pilvetombud kärisesid ühest kohast ja vahelduv valgus langes mehe näole. See nägu oli veel noor, ja ehkki kahvatu ning sissevajunud põskedega, siiski mehine ja väga tõsine.

Ratsanik pani kaabu jälle pähe, võttis siis kuue alt tõrvalongi, pistis londi põlema ja hoidis seda nagu küünalt püsti. Leek lõkendas tuule käes kõrgele.

Imelik oli, mis nüüd sündis.

Ümberringi, niikaugele kui silm ulatus, välkusid pimeduses tulisilmad, mis paar silmapilku põlesid ja jälle kustusid.

Mees männi all hoidis tulelonti ikka kõrgel, seda aeg-ajalt pea ümber keerutades. Selle aja sees vilkusid ja kadusid tulukesed ikka edasi. Siis jäi kõik mõneks ajaks jälle pimedaks; viimaks kustus ka tulelont mäekingul.

Kuid nüüd tõusis ühes kohas uus tuli, mis enam ei kustunud, vaid pilk-pilgult kasvas, kuni leegid torni kõrgusele lendasid ja ööpimedust ümberringi päevavalguseks muutsid. See ei olnud enam tuluke, see oli tulekahi. Üks mõis põles.

Ei kestnud kaua, ja juba purskas teises kohas veripunane leek otsekui maa seest välja, kasvas kiiresti ja paisus suuremaks kui esimene. Vaevalt oli see sündinud, kui kahes, kolmes, neljas uues kohas uued tulekahjud tekkisid. Näis, nagu oleks Eestimaa pind lõhkenud, nagu kipuks maakera tuline sisikond loendamatuist pragudest välja. Lähedal ei olnud enam ööd, pimeduse viirud tulede vahel kadusid kordamööda

täiesti, siis laienesid jälle kõikudes, nii kuidas leegid kõrgemalt või madalamalt lõkendasid. Otsatus kauguses, kus silm tuleleeki enam ei näinud, punetas verekarvaline kuma taeva veerel.

See ei võinud enam igapäevane õnnetus või üksikute kuritegude kokkujuhumine olla, see oli mäss ja sõda!

Ei olnud enam kahtlust, et kõik kindlustamata mõisad ümberringi põlesid, ja mitte üksi mõisad, vaid iga hoone, mille katuse all taanlane või sakslane elas. Armutult kurnatud ja piinatud talupoeg võttis viimse jõu kokku ja müristas oma ärganud priiusehimu hirmsa valjusega isandaile kõrvu. Sakste põlevate majade tuli pani taeva punetama, varsti värvis nende veri ka maapinda. Nüüd mõistsid isandad hirmuga, kui kardetav on inimest loomaks alandada, temale näitlikult looma toorust õpetada. Loomadest alamaks arvatud talupojad ei hoolinud inimlikust halastusest, vaid hävitasid viivitamata ja valimata, mis vihatud tõust iganes nende kätte sattus. Nad ajasid põgenejaid kui metselajaid taga, otsisid kõik urkad läbi ja tapsid armutult.

Tume mühin, koledam kui öövaimude möllamine, tõusis igast küljest üksiku künka ümbruses. Kui tasasem tuulehoog ühelt poolt puhus, kandis ta talupoegade rõõmuhõiskamist, oma vere sees pöörlevate ohvrite oigamist, hädakisa, sajatusi ja tule praginat koledas segadikus üksiku ratsaniku kõrvu, kes ikka veel endisel kohal seisatas.

Ta oli käed rinnale pannud ja vaatas mõttes kaugusse. Ta silmad läikisid, kahvatanud näkku tõusis kerge puna, ta liigutas huuli, iseenesega rääkides:

„Hakatus on tehtud, — hirmus, verine hakatus. Taevas punetab mässuleegist. Priiusepäike tõuseb veripunaselt. Aita, halastaja vaim, et ta niisamuti jälle looja ei läheks... Vahuri soov on täidetud. Mis poeg tegemata jättis, seda tegi poja-

poeg: ähvardav ulgumine kõlab üle maa, ja mina olen tema ärataja, mina tema kasvataja. See ulgumine ei pea vaikima, enne kui mina oma tasu kätte saan ja oma rahva vabaks teen. Lootus, sa oled magus! . . . Hea meelega oleksin ma neid väeteid päästnud, kes täna öösel süütult surevad, aga ma ei või. Raudne vajadus nõuab võõraste viimset veretilka, et nende varjugi enam meie maal ei oleks. Siis alles tuleb vabadus tagasi, rahu kosutab kurnatud rahvast, hirm kaob vaigistatud südamest, ja sina, jumalik haridus, laotad oma valgust röömurikaste paikade üle . . .“

Rääkija vaikis. Tema silmad hiilgasid, ta rind paisus, hele lõke valgustas silmapilguks ta vaimustatud nägu . . . Ta pilk langes selle koha poole, kus Lodijärve loss kaugel metsaserval oli enam aimatav kui nähtav. Seal oli kõik veel vaikne.

„Mu vaene isa!“ ohkas noormees, ja ta pea vajus rinnale.

Häälte ja kapjade kõmin kostis altpoolt ja ligines. Salk ratsamehi kogunes mäejalale ja jäme hääl hüüdis ülespoole:

„Kas oled veel üleval, Tasuja?“

„Olen küll. Tule ligemale!“ vastas mees mäekingul.

Lühikese ajaga jõudis salk mäele ja peatus üksiku ratsaniku ees. Need olid enamasti Lodijärve talupojad. Neil olid sõjariistadeks kirved, vikatid, nuiad, mõnel vanad roostetanud piigid ja mõõgad, mis vist veel esivanemate sõdu olid näinud, ja kõikide nägudelt paistis kindel tahe neid erisuguseid sõjariistu niipea kui võimalik tarvitusele võtta.

Noorepoolne väle mees, keda Karu Andreseks kutsuti, lõi mõõgaga korra läbi õhu, laksutas näppu ja ütles: „Kas peame algama?“

„Kust te need head hobused kätte saite?“ küsis Tasuja.

„Tühjendasime enne tulekut naabermõisa tallisid,“ irvitas Karu Andres.

„Miks teie kohe lossi kallale ei läinud?“

„Mehed ei julgenud ilma sinuta,“ seletas Karu Andres, kes teiste eest rääkija näis olevat.

Kes sel silmapilgul Tasuja silmi oleks uurinud, oleks sealt midagi nagu salarõõmu leidnud. — „Eks ma teile öelnud, kui mind oma pealikuks valisite, et ma teid selle asja juures ei või aidata,“ ütles ta tasaselt.

Salk vaikis, kuid oli märgata, et mehed pealikuga nõus ei olnud. Loss oli rasvane suutäis ja paljudel oli seal vanu arveid õiendada.

Kuid Tasuja seletas:

„Nüüd on lossis kõik juba ärevil, on kõigest juba aru saadud ja tormi vastu valmistatud. Meid aetakse häbiga tagasi ja meie raiskaksime asjatult oma verd.“

„Mina ei karda midagi, kui sina kaasas oled,“ vaidles Karu Andres ägedalt; „mina lähen läbi, olgu kümme kuradit ees. Ega teisedki maha jää.“

Salk tõstis tõendavat kära.

„Mõistke ometi, mis parem on,“ noomis Tasuja valjemalt. „Meil on praegu vähe mehi ja aega küllalt. Kui hiljem rohkem väge kogume, võime lossi igatahes piirama hakata. — Vahest pääseb tema seniks Tallinna,“ lisas ta enese ette oma salamõtte.

Mehed hakkasid nurisema. Ühed ütlesid, neil pidavat häbi olema teiste vendade ees, kes omad mõisad ausasti on ära põletanud ja peremehed teise ilma saatnud. Teised küsisid otsekohe, mispärast nad siis õieti välja on tulnud ja mis nüüd tegema hakata? Ega's nad ometi teiste tegusid laiseldes vahtida tahtvat.

Tasuja mõtles natuke aega.

„Mehed,“ hüüdis ta siis, ja tema vali hääl pani nurina korraga vaikima, „ma mõistan küll, et te midagi teha soovite.

Me võime peagi tubli töö ära teha. Mis te arvate, ega te munki ja säherdusi musti linde üleliia ei armasta?“

Meeste verejanuline vastus tunnistas kibeda selgusega, kui vähe tolleaegne ristiusu-õpetus ja munkade „armutöö“ nende piinatud poolpaganate südames maad oli võitnud.

„Ma lämmataksin kõige selle tõu tema mustade kuubedega,“ oli Karu Andrese kange sõna.

„Siin on töö meid ootamas,“ kõneles Tasuja edasi. „Siit ei ole rohkem kui mõni tund ratsasõitu Pae kloostriisse. See klooster on küll veel noor, aga meie vendade vaeva läbi juba tore ja rikas, kloostriivanemad pidavat oma talupoegi hullemini nülgima kui mõni mõisnik. Me võiksime neile, enne kui nad kaugemalt abi saavad, kerge vaevaga kristlikku alandust õpetada. Kas olete nõus?“

Mehed tõstsid rõõmukisa: „Lähme, näitame pappidele tuld põrguteele! Aitame hakkidel kloostri suitsus taevasse lennata, kuhu nad meid juhatavad.“

Lühikese ajaga oli terve salk edela poole kihutades metsa pimedusse kadunud. Mäekink jäi tühjaks ja vaikseks, muudkui tuul sosises ja vingus üksiku männi okstes, nagu otsiks ta peidupaika nende koleduste eest, mille kaja ta maailma laiali kandis.

Sel hirmsal jüriööl leidis Eestimaal mitu tuhat inimest, taanlasi ja sakslasi, mehi ja naisi, eestlaste kauakasvatatud viha läbi surma.

XIII

Mässavate talupoegade salgad kogunesid Tallinna alla pärast seda, kui lagedal maal viimne võõras oli surmatud või pagenud. Piirajate hulk kasvas kuni kümne tuhandeni, kellel kõigil oli üks tahtmine: vabaduse eest võideldes võita või surra. Senine elu oli nende meelest nii jälgiks läinud, et isegi

surm neile paremate aegade hakatust tähendas. Nad valisid endale vanemaid, nende seast neli ülemat vanemat, keda saksad pilgates nende „kuningateks“ nimetasid, ja saatsid saadikuid Soome abi paluma. Viiburi piiskop lubas neile mehi laevadega saata, mille eest Tallinn pärast langemist Rootsi kuninga valitsuse alla pidi jääma.

Linnas, kus rahvahulk maalt põgenejate läbi ülisuureks oli kasvanud, valitses hirm ja ahastus. Kardeti, et talupojad kohe tormi hakkavad jooksuma, ja siis oleks kõigil kuri ots oodata. Arvata oli, et vihale ärritatud talupojad linnarahvaga rohkem halastust ei saaks tundma kui maaisandatega. Salamahti saadeti käskjalad Liivi ordumeistri Burchard von Dreileben'i juurde abi paluma.

Aga eestlased ei hakanud tormi jooksuma, vaid piirasid linna ainult sisse. Nad ootasid veel üht suuremat salka, kes Tasuja käsu all Pae kloostri tühjaks oli riisunud, mungad maha nottinud, ümberkaudseid talupoegi nende isandate hävitamisel aidanud ja läänlasi mässule kihutanud. Läänemaalt tungis mässutuli üle väinade Saaremaale, mille käredate pojad ühe päevaga ligi tuhat sakslast surmasid, nende seas ka ordu maavalitseja ühes kõigi ametimeestega. Viimaks jõudis ühel päeval Tasuja salk talupoegade laagrisse Tallinna all, kus teda hõisates vastu võeti. Tasujat tundsid peaaegu kõik eestlased, aga tema minevik ja pärisnimi oli ainult mõnele ta oma mees- test teada, ja neile oli ta selle avaldamise kõvasti ära keelanud. Paljud kahetsesid, et teda nooruse pärast ei võidud valida peavanemaks, kelleks ta oma tulise kõne, sõjakunsti ja muu tarkuse tõttu oli kui loodud. Kõik tema ettevõtted olid seni õnnestunud.

Kui Tasuja laagrist läbi ruumika telgi poole ratsutas, mis vanemate nõukogu jaoks oli ehitatud, ei lõppenud rõõmukisa; noored ja vanad püüdsid tubli mehe kätt suruda, vähe-

malt teda lahke naeratuslega tervitada. Muidugi ei puudunud ka mõnitajaid — millal need Eestis on puudunud?

„Vaadake, nooremad!“ seletas keegi taat, „see on tubli maamees. Meie poleks iialgi mõtet pähe võtta julgenud, kui tema öösiti külast külla ei oleks rännanud, mehi kokku ajanud ja neile uut vaimu sisse valanud. Kas ta pole sada korda surmahädas olnud, kas ta pole aastate kaupa pidanud rahva tuimusega ja piitsahirmuga võitlema? Iga teine oleks ammu tüdinud, aga tema saatis võimatu asja korda.“

„Mina teda ei usu,“ vaidles keegi poolvaljult vastu. „Teeb enese mässumeheks, ise pool-saksa.“

„Mis ta minust parem on?“ kahtles teine.

„Räägitakse, saksad olevat teda kurjasti nülginud,“ tähendas üks noorem mees.

„Aga kas ta seda kunagi on kaevanud?“ tähendas esimene taat elavalt. „Kas ta ilmiski enesest räägib? Ei sõna. Kui küsid, teeb teist juttu. Ei see hooli enesest niipalju kui sääse piri-nast. Mis ta teeb, teeb ta teiste heaks.“

„Ma olen kuulnud,“ algas keegi teadja, „et ta koguni talupoeg ei pidavat olemagi. Olnud ise prii mees ja mõisnik, aga sellepärast, et ta talupoegade eest seisnud, olevat saksad ta mõisa põlema pistnud ja ta omaksed viimseni ära hukanud.“

„Ega ta talupoeg küll ei ole,“ tõendas teine teadja. „Ta loeb reekani, juudi ja munga keeli kirju ja peab nende saks-tega, keda meie mehed maha notivad, selget saksa keelt sort-sama. Kui ta ise saks ei ole, siis on ta nõid.“

„Temaga läheksin tulest läbi,“ sosistas keegi noor ja selle silmis leekis vaimustus.

Kui Tasuja vanemate telki astus, olid vanemad parajasti koos sõjanõu pidamas. Nad olid aastate poolest kõik aulise-mad kui Tasuja, mõned juba hallide peadega, aga kui tema sisse astus, tõusid kõik püsti ja teretasid teda iseäraliku lah-

kusega, peaaegu aupakkumisega. Siis võtsid kõik ringis istet. Kõrge kasvuga hallpea, keda teised kui peavanemat austasid, pööras silmad Tasuja poole ja ütles:

„Tasuja, poeg, sa tuled raskelt, vaevarikkalt töölt ja oled vist õige väsinud. Ütle, kui kaua sa puhata tahad?“

„Ma olen valmis kõige raskemat tööd sedamaid ette võtma, kui see meie asjale kasu toob,“ vastas Tasuja lihtsalt.

Peavanema pilk libises nähtava heameelega noormehe sirge, siiski tugeva keha ja tõsise, kahvatu näo üle.

„Sa oled meie rahva au ja ilu,“ ütles ta, „sinu kätte võiks ta julgesti oma õnne usaldada. Kuula, mis meil nõuks on, ja anna ise nõu — sa oled meist kõige targem. Me ootame iga päev Soomest abi ega taha enne tormi jooksmata hakata. Me peame linna kõvasti piirama, et keegi sisse ega välja ei pääseks. Kuid selleks peame ise oma seisukoha julgeks tegema. Meie selja taga seisab Lodijärve loss, kus hulk sulaseid kaitsjateks on ja kuhu palju põgenejaid maalt on pääsenud. Need võivad meile tuska teha, sest kui linnamehed välja juhtuvad kippuma, tuleksid lossikaitsjad meie selja kallale ja meie satuksime haamri ja alasi vahele. Seepärast peame oma seljaguse puhtaks tegema, see on — kas lossi hävitama või omad mehed sisse panema.“

Vanamees vaikis silmapilguks. Ka Tasuja ei lausunud sõnagi, vaid vahtis tõsiselt enese ette maha.

„Ma tean, et sina siitpoolt mees oled, — eks ole?“ küsis peavanem.

„Jah,“ vastas Tasuja lühidalt.

„Vaata, siis tunned sa ümberkaudseid kohti kõige paremini, tunned ka Lodijärve lossi ligemalt?“

„Jah, tunnen.“

„Siis on nõu leitud. Kas tahad oma meestega lossi kallale minna? See ei ole muud kui kindlustatud mõis, aga olgu ta

nii kindel kui tahes, ma mõtlen, ega sina oma karudega hirmu ei tunne. Kas tahad?“

Tasuja ei vastanud kohe. Ta vaatas jälle mõeldes enese ette maha. Viimaks tõstis ta pead, vaatas ringi ja küsis:

„Kas kedagi teie hulgas ei ole, kes seda tööd enda peale võtaks? Mina jääksin hea meelega siia ja aitaksin mehi sõjale harjutada.“

Kõik vanemad vaikisid. Nad ei saanud Tasujast aru. Mehi oli ju küllalt, kõik sõjariistus ja võitlusvalmis, — mis neist harjutada? Kui Tasuja nägi, et mingisugust vastust ei tulnud ja peavanem suud uueks seletuseks avada tahtis, ütles ta kindlasti:

„Minu mehed on täna väsinud, aga homme, enne kui päike tõuseb, oleme lossi ees.“

Seda nõu rõõmuga heaks kiites tõusid vanemad ja läksid välja, igaüks oma salga juurde.

Nõupidamine, mille tähtsust keegi ei aimanud, oli lõpetatud.

Ka Tasuja astus telgist välja. Õues tõmbas ta korra sügavasti hinge, vaatas ringi, kus loendamatute vendade silmad usaldades temale vastu naeratasid, ja ümises iseenese ette:

„Isamaa üle kõige!“

Ta kohendas sulgedega kübarat ja hakkas oma meeste poole sammuma. Ta ei olnud veel kaugele jõudnud, kui korraga laagri viimases otsas kära tõusis. Suur salk mehi oli ühe närus riiete ja sassis juustega inimese ümber koondunud, kes kätega vehkides midagi näis jutustavat, mis kuulajaid kangesti kihama pani.

„Lähme vanemate telgi juurde!“ karjusid mehed ja terve salk hakkas nagu veerev lumi ühtepuhku paisudes laagri keskpaiga poole liikuma.

„Mis seal on?“ küsis Tasuja, kui käratsejad lähedale jõudsid.

„Rüütliid tulevad! Liivi landmeister tuleb Paidest suure väega meie kaela!“ karjuti vastu. Rahvahulk vedas Tasuja enesega kaasa. Vanemad jooksid kära peale kokku. Hirmutavat sõnumit kuuldes taganesid nad telki ja kutsusid sõnumitooja sisse.

„Katsu rahvast vaigistada,“ ütles peavanem Tasujale, mispeale see kivi otsa astus ja oma võimsa häälega hüüdis, nii et see kõigest kärast üle kostis:

„Mehed, jääge rahule! Veel ei või rüütliid lähedal olla, ja kuni nad siia jõuavad, võime kõik veel heaks muuta. Laske vanemaid rahu nõu pidada. Ma palun.“

Seepeale jäi kära vaiksemaks, ainult segane pomin kohas kui mere lainetamine telgi ümber. Tasuja astus kivilt maha ja läks telki.

„Landmeister ise on suure sõjaväega üle Harjumaa piiri astunud,“ rääkis sõnumitooja. Ta kõneles järguti, raskelt hingates, luksudes ja kogeldes nagu inimene, kes palju oli jooksnud või kangesti ehmatanud. „Ma olen neid ise näinud... see oli hirmus... oi, see oli hirmus. Ma ei suuda rääkida. Kus nad meie mehi kätte said, seal raiusid nad neid... oh, mu keel kangub seda rääkides... nad raiusid neid mõõkadega tükkideks, poosid neid oksa ja uputasid kui kassipoegi. Kõik ümberkaudne maa on hirmu ja ahastust täis, ei kellelgi enam nõu ega abi. Me oleme kadunud... kadunud... kadunud...“

Rääkija kattis silmad kätega kinni ja hakkas valjusti nuuksuma. Vanemad vaatasid tummalt üksteise otsa. Vaikus, mis tükk aega telgis vältas, kõlas ainult sõnumitooja äge nutt otsekui halb ettekuulutus.

„Kui kaugel arvad sa rüütliid praegu olevat?“ küsis viimaks peavanem.

Nutja pühkis käeseljaga silmi, tõstis pead ja hakkas uuesti jutustama: „Kui mina neid nägin... see oli tunaile pärast

lõunat. Meid oli väike salk ja me materdasime põlenud mõisa-
hoovis opmanit, kelle keldri põhjast välja tõmbasime. Kor-
raga hakkab metsatuka tagant lõpmatu hulk ratsamehi välja
venima, kõik raudriides ja kiivrites, ja piigid välguvad päi-
kese paistel. Meid nähes tormasid ratsanikud kui tuulispea
meie kallale. Mina jõudsin vaevalt keldrisse tõrre alla pugeda.
Teised võeti piikide otsa nagu silgud vardasse. Mina vabise-
sin kui haavaleht ega julgenud hulgal ajal pead tõrre alt välja
pista. Kui viimaks ometi tõrre äärt tõstsin, oli öö käes ja
kõik kära vaikinud. Siis hakkasin kõigest jõust Tallinna poole
sibama, jooksin kaks ööd läbi, päeval hoidsin ennast metsa-
des ja rabades varjul. Ma oleksin kas või põlevasse ahju puge-
nud, et neid koledaid piigimehi mitte näha, aga ometi juh-
tusin neid veel korra nägema, kui nad parajasti küla põle-
tasid ja külarahvast tapsid. Ma pistsin nagu jänes koerte eest
punuma ega vaadanud enne tagasi, kui väsimuse pärast ninaga
mudalompi kukkusin.“

Vapra mehe halenaljakas, luksumisega segatud ja veidrate
kehaliigutustega soolatud reisijutustus kiskus vanemate mure-
likud näod vägisi naerule. Esimene ehmatus kadus, uus julgus
tuli lootusega ühes.

„Sa ei öelnud ikka veel, kui kaugel rüütleid praegu arvad
olevat,“ tähendas peavanem.

„Kui ma neid eile viimast korda nägin, olid nad umbes
poolel teel Paidest Tallinna,“ vastas jutustaja. „Ma arvan,
palju ligemale pole nad seni vist jõudnud, sest meie salgakesi
taga ajades ja külasid riisudes viidavad nad aega.“

„Hea küll,“ ütles peavanem lühikese mõtlemise järel.
„Sina, sõnumitooja, mine välja ja jutusta meestele oma põge-
nemise lugu niisama mõnusalt kui meile. See teeb neile vahest
enam nalja kui hirmu. Ja meie, vanad, peame nõu, mis nüüd
peale hakata.“

Sõnumitooja läks välja. Vanemad hakkasid sõjaväe ja rahva raskendatud seisukorda arutama. Mõtted olid mitmesugused, läksid laialt lahku. Ainult selles olid kõik üksmeelsed, et orjus pidi kaduma — või elu. Peavanema heaksarvamine kaalus nende poole, kes nõu andsid maad Liivi ordu kaitse alla pakkuda ja ordule aastamaksu anda.

Tasuja, kes kaua vaikselt oli kuulanud, tõusis nüüd püsti ja palus sõna.

„Peavanemal on õigus,“ rääkis ta, „meie mehed on sõjas harjumata, meie jõud ei ulatu veel kahe vaenlase vastu. Mina arvan, meie pakume end silmakirjaks ordu ülemvalitsuse alla ja katsume selle läbi nende sõjaväge niikaua eemal hoida, kuni mehi harjutame ja soomlased tulevad. Siis võtame Tallinna ära, ja kui see kord meie käes on, siis võime ka rüütlitega valjemalt rääkida.“

„Ma kardan aga,“ ütles üks vanem vahele, „et landmeister meie pakkumist vastu ei võta. Rüütlid on liiga uhked, et mässavate talupoegadega kauplema hakata.“

Tasuja kuulas tähele pannes, mis vanem ütles, ja rääkis edasi: „Siin on vanemal kahjuks küll õigus. Pealegi on rüütlitel veel teine põhjus meie vastaste hulka heita. Nad on Saaremaa sündmuste läbi ärritatud ja kardavad õige põhjusega, et talupojad kõigis nende maades sedasama võiksid teha, mida meie praegu teeme. Ja kui nad meid võidavad, siis kisuvad nad taanlaste käest kulude tasuks muidugi kõik selle maa ära. Nii jääb meil vähe lootust neid palja ülemvalitsuse ja maksuga jäädavalt lepitada.“

„Siis võitleme! Tulgu, mis tuleb!“ hüüdis üks vanem rusikaga laua peale lüües.

„See jääb vist viimaks ikka meie ainsaks nõuks,“ kinnitas Tasuja rahulikult. „Meie mehed on vahvad, kuid juhtige neid hästi! Nüüd on minu mõte see: meie saadame landmeistrile

vastu käskjalad, kes temale meie allaandmist vabadeks, maksuandjateks vasallideks pakuvad. Vahest viibib ta veel nädala, siis on soomlased laevadega siin ja teie jooksete maa poolt linna peale tormi. Mina lähen, nagu kästud, homme hommikul vara Lodijärve lossi ette ja katsun ta vähemalt kolme päevaga kätte saada. Teie õpetage mehi, valmistage neid tormile. Valmistust, valmistust on vaja, ja üks olgu ülem käskija! Juhtub siiski, et landmeister varemalt siia jõuab, kui arvatud, ja teie kallale kipub, enne kui linn teie käes on, siis langen mina oma meestega lossist rüütlitele selga ja me võtame nad kahest küljest nagu tangide vahele. Vahest saame neist sedaviisi jagu — kui nad aga meile vähegi aega annavad. Mõned päevad otsustavad meie asja. Oh, oleks meil aega!“

„Sinu nõu on mõistlik,“ ütles peavanem, „kuid üks asi on selle juures kahtlane. Kui sa tõesti lossi kätte saad, ja selles ma ei kahtle, siis on karta, et landmeister enne, kui ta siia jõuab, kõige oma väega sinu kallale kargab. Siis oled sina kadunud ja meie kaotame asjatult oma paremad mehed.“

„Enne aga teeme meie lossis neile tublisti kahju,“ ütles Tasuja kindlalt, „ja raiskame nende aega, nii et teie endid paremini ette valmistada jõuate. Pealegi seisab loss metsade keskel ja rüütlite teest kõrval, kui nad otse sealtpoolt tulevad, kus neid on nähtud. Vahest ei pane nad meid tähelegi, enne kui ise neile kuklasse lööme.“

Tasuja selgete sõnadega arutatud nõu võeti üksmeelselt vastu. Vanemad tõusid üles ja astusid õue, kus rahvas ikka veel kõnerikka sõnumitooja väsimatut juttu kuulas. Vanemate ilmumisel jäi jutustaja vait, mispeale Tasuja kivi otsa astus ja võetud nõu rahvale teada andis. See võeti vaikselt vastu.

Nüüd valiti neli peavanemat saadikuiks ja veel samal tunnil ratsutasid need, rahva palavaid õnnesoove kaasa võttes, laagrist välja orduväge otsima.

Teisel hommikul tõusis Lodijärvel kära: „Mässajad piiravad lossi ümber!“

Lossis oli, nagu eestlaste peavanem õieti arvanud, inimeste hulk põgenejate läbi kasvanud. Peale naiste ja laste oli seal umbes sada võitlusvõimelist meest koos. Kuuldud sõnumi peale tõttasid kõik, mehed ja naised, noored ja vanad, müürile. Lossi ümber kubises sõjariistus meestest.

Värava ligidal peatus suurem salk ratsamehi, kelle hulgas palju endisi lossi talupoegi ära tunti. Nad olid kõik oma labases maarahva riides. Tolleaegsed eestlased ei armastanud end veel võõraste hilpudega ehtida, mida neile hävitatud mõisades küllalt kätte langes. Ainult mõned kiivrid ja sõjariistad olid võõrad ja läikisid võidumärkidena tõusva päikese paistel. Teiste hulgast paistis välja kõigepealt Tasuja oma mehise kuju, toreda hobuse ja kukesulgedega, mis tema kübaral lehvisid.

Tema käsul veeretas üks ratsanik valge lipu lahti, lähenes müürile ja hüüdis valju häälega:

„Kes teist on lossi peremees?“

Oodo, käed ristis rinnal ja kulmud kortsus, vastas talupoegi silmitsedes järsku:

„Kas sa, lurjus, saksa ei tunne? Kaabu maha!“

Talupoegade käskjalg kõneles pühalikult edasi:

„Oled sina Oodo Raupen, Lodijärve lossi peremees, siis kuula, mis selle maa vaba rahva vanemad sinult nõuavad. Anna see loss, mis sinu omaks jääda ei või, vastupanematult meie kätte, siis võid sina ja iga rüütliisost mees, kes sõjariistad maha paneb, Eestimaalt vabalt välja minna, kuhu tahab. Kõik sõjasulased aga võetakse vangi ja peetakse kinni, kuni siia maale kindel valitsus tuleb.“

„Mis sa, vares, kraaksud? Tule parem oma sandikarjaga ja katsu loss ära võtta!“ pilkas Oodo. „Koerapiitsad ja soolased vitsad on mul sinusuguste tarbeks igatahes valmis pandud.“

„Kui sa vanemate tahtmist kohe ei täida,“ vastas käskjalg kõikumatu rahuga, „siis võetakse loss tormiga, tehakse maatasa, ja kõik, kes on lossis, peavad armutult surema. Nii on vanemate tahtmine ja nii seda täidetakse. Vali ise ja anna vastus.“

„Kasi, koer!“ kärgatas Oodo, kelle äkiline loomus kõige tasasematki vasturääkimist ei kannatanud. „Mässavate orjade ja mõrtsukatega mina ei kauple.“

Käskjalg pööras hobuse ringi ja ratsutas oma meeste juurde tagasi.

Ka Emiilia oli vallile tulnud. Tasujat silmates kohkus ta, vaatas, raputas pead ja pöördus venna poole küsimusega: „Kas näed seda ratsanikku, kellel suled kübaral on?“

Oodo tahtis midagi põlastavat öelda, aga ta pilk pidi ilma otsimata Tasuja peale langema, kes umbes viiekümne sammu kaugusel võis olla ja parajasti täie näoga juhtus lossi poole pöörduma. Oodo pörkas tagasi ja jäi põnevail silmil vahtima. Tasuja, kes seda tähele pani, pööras kähku pead ja hakkas oma meesle käske andma.

„Kui ma kindlasti ei teaks, et ta tulle jäi, ma vannuksin, et see on tema,“ pomises Oodo.

„Noh?“ küsis Emiilia värisedes.

„Ma ei tunne teda... koer nii kui teised,“ urises Oodo.

All hakkasid ümberpiirajad kihama. Nad ronisid hobuste seljast ja lagunesid puude all laiali.

Oodo oleks hea meelega kohe täku selga hüpanud ja kõigi meestega talupoegade kallale tormanud, keda ta palja piit-saga arvas pakku ajada võivat. Aga rüütel Kuuno, kes juba enne mässu algust võõrsile oli tulnud ja kardetava aja pärast

ei julgenud sõpru maha jätta, seisis kõigest jõust selle vastu. Oodo andis viimaks järele ja veel kord vihaselt talupoegade poole rusikat raputades läks lossi. Müüril jäi lugu vaiksemaks, ainult sõjamehed käisid edasi-tagasi ja pildusid pilkeid ning sõimusõnu alla, mispeale talumehed vastust võlgu ei jätanud. Kolmel päeval kostis metsast raiumine. Ümberpiirajad tegid tormiredeleid ja müürimurdjaid, ihusid sõjariistu ja laulsid sõjalaule, mis veel esivanemailt suust suhu päritud. Üksikud salgad luusisid ümber lossi ja valvasid, et keegi sisse ega välja ei pääseks.

Tuli kolmas õhtu. Vali tuul kihutas pilvi kiiresti üle taevavõlvi. Pimedus jõudis ruttu kätte. Lossis süüdati tuled. Magada ei julgenud tol ööl keegi. Rohked vahid valvasid müüril.

Ka Tasuja seadis vahid lossi ümber. Teised heitsid puhkama. Tasujal ei olnud uinumishimu. Ta istus kännu otsa, toetas lõua käele ja jäi mõttes lossi poole vahtima. Tuul mühises ja vingus puudes. See kõlas täna nii kaeblikult, nii kohutavalt. Oli, nagu tõstaksid öövaimud häält ja kuulutaksid kuulajale õnnetust... Tasuja silmad otsisid üht lossiakent, mille võreruutude tagant valge eesriide läbi paistis öölambi kuma. Ta ei suutnud silmi sellest tuntud paigast pöörata. Müdistasid tukkuvad hobused ta selja taga või lendas üksik öölind kahinal läbi okste, siis vaatas ta ettevaatlikult ümber, — kuid ikka sattus ta pilk pikkamisi vanale kohale tagasi. Vahel liikus tume vari kumava akna taga, seisatas ka kor-raks, ja siis läksid vahtija silmad suuremaks, igatsevamaks, nagu ootaks ta, et vari kehaks muutub ja kuma seest nagu valge viirastus öö pimedusse astub. Siis pigistas ta silmad kinni ja ta huultel värises üks nimi.

Segane pomin Tasuja selja taga pani teda jälle ümber vaatama. Karu Andres rääkis unes:

„Mmm! Ömm!... jah, ulu nüüd!... Pea maha, nagu kapsas... kaaps...“

Kui Tasuja jälle akna poole vaatas, kohkus ta äkisti ja jäi siis hinge kinni pidades põnevil vahtima. Eesriie oli kõrvale lükatud, mustjas kuju seisis akna võrede taga.

Oleks öö olnud valgem, siis oleks vahtija all näinud, kuidas see kuju oma kahvatanud palet vastu külma klaasi surus, jumal teab mis põhjusel sügavasti ohkas ja silmadega talupoegade laagri pimedat kohta otsides midagi iseenese ette sosistas.

Kuju kadus varsti jälle akna tagant ja endine igav kuma paistis läbi valge eesriide. Viimaks kustus ka see kuma ja akna koht oli seinaga ühesuguselt pime. Vahtija aga istus veel kaua unetult oma kännu otsas ja kurvad mõtted vaevasid teda. Kesköö oli ammu möödas. Hobuse sammude müdin äratas Tasuja mõtteist. Ta jäi kuulatama. Sammude müdin vaikus, kuuldus inimeste häälte kõmin. Paar minutit hiljem ragisesid raod lähenevate inimeste jalge all.

„Kes seal on?“ küsis Tasuja pooliku häälega.

Lähemal silmapilgul seisis kaks meest tema ees; üks neist oli vahil olnud.

„Oled sina ise, Tasuja?“ sosistas viimane. „Ma toon Tallinna poolt käskjala halbade sõnumitega.“

„Mis on sündinud?“ küsis Tasuja üles tõustes.

„Otse õnnetust küll veel mitte,“ ütles käskjalg, „aga kes teab, kas seegi ennast kaua oodata laseb.“

„Räägi, vend!“

„Eile õhtul hilja jõudis landmeister suure väega Tallinna alla.“

„Ometi!“

„Meie saadikud ei tulnud tagasi — öeldakse, nad olevat jalgupidi üles poodud. Me saatsime uued saadikud landmeist-

rile allaandmist pakkuma. Aga ka taanlased ja mõisnikud, kes tema juures on, katsuvad teda igapidi enda poole tõmata. Ordurüütliid on nende nõus. Praegu on meister veel kahevahel, võib-olla ehk kaalub õnn meie poole, võib aga ka olla, et homme juba viimne võitlus käes on.“

See sõnum pani Tasuja mehise südame värisema.

„Siis pole enam aega viita,“ ütles ta kiiresti. „Enne hommikut veel peab loss meie käes olema, siis tuleme ja aitame teil võita või surra.“

Selle otsusega ratsutas käskjalg minema. Tasuja äratas mehed ja andis neile teada, mis oli sündinud.

„Me peame kohe tormi jooksuma,“ kõneles ta edasi, ja meeste pimedas kiirgavad silmad tunnistasid, et nad sellega nõus olid. „Sina, Karu Andres, võta kakskümmend meest, roni üle aiapäüüri, kaks või kolm peitku end lossimüüri ääres põõsastesse, teised jäägu suvihoonesse seisma. Kui meie eestpoolt tormama hakkame ja vahid müüri teile selja pööravad, siis katsuge nad vaikselt maha pista. Ronige mööda kõrget kaske üles, mille oksad üle müüri ulatuvad, ja hüpake müüri. Läheb see teil korda, siis saadan sinna rohkem mehi. Seni jookseme eestpoolt tormi ja katsume väravat lõhkuda.“

Vaikselt kui vaimud hakkasid mehed liikuma. Tormiredelid aeti püsti, kakskümmend meest võtsid pika raske palgi põikpuudega õlgadele. Lossi hallid müürid kumasid pimeduses, väravakoht mustas. Sinnapoole juhtisid mehed palgi otsa. Müüri najale pandud tormiredelitel ronisid mustad kujud kassiosavusega üles. Esimene lõhkuv tõuge raksatas vastu väravat.

Aga lossikaitsjad ei maganud. Nagu ärritatud herilaste pesas tõusis üleval kihin ja kahin, tõrvalondid valgustasid pimedust ja heitsid värisevat kuma ülesronijate nägudele.

Sõjamehed tõttasid müürile, ja kui esimese ülesronija pea müüri äärelle tõusis, läikisid talle sõjariistad vastu. Ta püüdis neid vehkides eemale tõrjuda ja müürile karata, aga üks lõi ta mõõga puruks, teine lõhkus tal kärke hoobiga pea. Surnukeha libises teiste kaela, tugevad käed haarasid redeli otsast kinni ja lükkasid selle ühes pealolevate meestega kolinal ümber. Nii sündis igal pool, kus talupojad katsusid tormata. Üks murdis kaela, teine luud ja liikmed; kes terveks jäid, ajasid redeli uuesti püsti ja tormasid edasi. Võitluse ägedus pani meeste vere keema, kartus kadus, oma elu unustades püüdis igauks vastase elu kallale. Aeg-ajalt mürisesid palgi tõuked värava pihta võitluse kärast üle. Kuid sellega ei saadud palju teha, sest ülevalt sadas viskodasid, nooli ja kive palgikandjate kaela, mehi langes kui kärkseid, palk kukkus, aga teised käed tõstsid selle ikka jälle üles.

Enam kui pool tundi vältas asjatu tormamine, koit punetas taevaäärel, tõrvalonte visati ülevalt tormajaile vastu silmi ja võideldi poolvalguses.

Tasuja, kes kõige selle aja juhatades omade keskel seisis, sai aru, et sedaviisi asi edeneda ei võinud, ja hüüdis mehed tagasi. Tormajad taganesid müüridelt, tormiredeleid ja müürimurdjat kaasa võttes. Ülevalt tõusis rõõmukisa. Pilkeid sadas alla.

„Me peame kaitsekatuse tegema ja selle varjul katsuma väravat lõhkuda,“ ütles Tasuja. „Karu Andresele viige käsk, et ta ennast ikka peidus hoiaks.“

Mehed läksid kaugemale metsa, et lossist ei märgataks, mis nad teha tahtsid. Metsast kostsid ainult sagedad kirvehoobid. Lossikaitsjad jäid põnevil ootama, ei julgenud aga veel välja tungida.

Päike oli ammu tõusnud, kui mehed müürimurdjaga uuesti, seekord lossikaitsjate surmariistade eest varjatult,

värava poole liikusid. Teised olid hobuste selga hüpanud ja ootasid, et kohe sisse tormata, niipea kui värav langeb.

Värav kõikus kangesti esimese tugeva põraka mõjul. Veel paar niisugust mütsu ja ta pidi langema. Ülevalt visati küll raskeid kive ja tuld kaitsekatuse peale, aga see oli tugevatest okstest tehtud ja mulla ning mätastega kaetud, nii et ta kahju ei kartnud.

„Me peame välja tungima,“ kiristas Oodo, kes rüütel Rainthaliga müüri seisis. Viimane noogutas tummalt pead. Oodo käskis sulaseid ja vööraid sadulasse istuda. Üks osa jooksis tallidesse. Aga juba langes värav koleda mürinaga maha ja Tasuja kannul tungisid talupojad kisaga sisse. Vall jäi tühjaks, kõik tõttasid alla, sissetungijaile vastu. Äge võitlus algas. Esimeste hulgas võitlesid Oodo ja rüütel Kuuno. Tasuja nägi esimest ja kippus otsekohe tema kallale. Oodo vaatas korra otse vastase põlevaisse silmadesse, hirmus mälestus sähvis kui pikne tema peajust läbi — ja äkilise ehmatusega pöördus noor rüütel ümber, põgenes omade vahelt läbi, lossitrepist üles. Saalis langes ta kahvatult kui surnu maha. Emiilia kummardus tema üle ja kuulis, kuidas ta väri-sevate huultega sosistas: „Ma olen vaimu näinud.“

Hoovis võitlesid lossimehed meeleheitlikult ja peaaegu oleksid sissetungijaid, kes surnute üle komistades kitsast väravast ainult vähehaaval sisse pääsesid, jälle välja rõhunud. Aga juba oli Karu Andres oma meestega mahajäetud müüri kaudu lossihoovi jõudnud ja langes nüüd valju kisaga kõrvalt sakslaste kaela, kes pikkamisi lossi taganesid ja uksi eneste taga kõiksugu kraamiga kindlustasid. Talupojad hakkasid uksi lõhkuma.

Kui Tasuja nägi, et Oodo tema käest oli pääsenud, tuli ta hobuse seljast maha ja läks mõne mehega lossi lõunapoolsesse otsa, kus madal rauduks alla lossikeldrisse viis. Uks murti

kangidega lahti ja Tasuja astus meestega kivitrepist alla. Sum-
bunud õhk ja lämmatav hais voolasid neile vastu. Kaasavõet-
tud tõrvalont pisteti põlema ja see valgustas kitsast võlvialust,
kus kaks meest vaevalt kõrvuti võis käia. Võlvialuse tagumist
poolt kattis hall pimedus. Mõlemal küljel viisid madalad ja
kitsad rauduksed tillukestesse kongidesse. Mõned ukсед, mis
olid lukkus, lõhuti sisse. Kongid olid tühjad. Võlvialuse vii-
mases otsas oli veel üks vaevalt nähtav ukseke, enam auk kui
uks. Tasuja ise lõi selle kangiga sisse. Kui ta sisse astus, pidi
ta sügavasti kummarduma — kong oli vaevalt neli jalga
kõrge. Seinad olid niisked ja kumasid tulepaistel rohekalt.
Põrandaks oli haisev pori. Valgus ei pääsenud kuskilt sisse —
siin vältas igavene pimedus.

Tagumise seina najal kükitas üksik inimkuju, kael seina
külge kinnitatud raudvõrus. Tema riided rippusid kaltsudes
paiguti paljastatud liikmete küljes. Pea oli tal alla rinnale
vajunud, mõlema käega oli ta kramplikult oma aluse porisse
kinni hakanud.

Tasuja langes selle kuju ette põlvili ja tõstis ta pea õrnalt
üles. Peast rippusid hallid juuksed libedates salkudes üle sil-
made. Kui Tasuja juuksed kõrvale pühkis ja tulepaiste otse
vangi näole langes, pörkas tulenäitaja, endine lossi talupoeg,
kohkunult tagasi ja karjatas: „Metsa Tambet!“

Tambeti nägu ei olnud enam elava inimese nägu, see oli
surnu pealuu, tõmmu, roheka nahaga kaetud. Kustunud sil-
mad olid laiali lahti ja vahtisid kangelt, koledalt, liikumatult
sügavatest aukudest välja . . .

Kui Tasuja natuke aega seda nägu oli uurinud, vajutas ta
tema silmad õrnalt kinni ja laskis surnu pea jälle tasakesi rin-
nale langeda.

„Lõpp!“ sosistas ta tasa.

Kui ta jälle püsti tõusis, oli ta nägu surnukahvatu, aga

rahulik ja jääkülm. Seltsimehed kokkusid teda nähes. See ei olnud inimese nägu. Niisuguste silmadega võivad mõrtsukaid unenäos nende ohvrite vaimud hirmutada. Vaikselt astusid mehed võlvi alt välja päevavalgele.

Seni olid teised lossi peaukse maha lõhkunud ja tungisid kotta. Võideldes ja iga sammu maad verega müües taganesid kahanenud kaitsjad kojast saali, kus naised ja lapsed olid varju otsinud.

Tasuja tahtis parajasti jalga lossitrepile tõsta, kui üksik ratsamees tuhatnelja lossiväravast sisse kihutas.

„Tasuja, Tasuja!“ hüüdis ta juba eemalt.

Tasuja pööras silmad nähtava ärevuseta sinnapoole ja küsis:

„Mis sõnumeid sa tood?“

„Mina tulen otse Tallinna poolt,“ pajatas ratsanik lõõtsutades. „Landmeister on kõige väega äkki meie kallale tulnud... ja meie mehed on hädas...“

„Kas peavad veel vastu?“

„Jah, aga paluvad sind appi, lahing on kibe.“

„Ma tulen,“ vastas Tasuja rahuga, „aga enne pean siin asja lõpetama.“ Ta tormas trepist üles — saali.

Siin panid sakslased, värisevate naiste ja laste ette müüri luues, viimse jõuga vastu. Rüütel Kuuno võitles kui lõvi, ka Oodo oli oma uimastusest toibunud ja raius kui meeletu enese ümber. Võitlejad komistasid iga silmapilk surnukehade üle, voolav veri leotas põranda libedaks. Sõjariistade kõlin, surmavate hoopide tumedad mütsud, sajatamine, oigamine, naiste palved ja laste hale vingumine — kõik see möll sünnitas koledat kohinat, seda tormikohinat, millele kõige sügavam vaikus — surmavaikus järgneb.

Tasuja tungis oma meeste vahelt läbi, kes tema tulekut hõisates tervitasid. Ka Oodo nägi teda kohe.

„Siia, verine vari!“ karjus ta Tasujale vastu. „Näita, kas oled surematu!“

„Kui ise tahad?“ kostis Tasuja ja ta tardunud nägu ilmutas jälle ärkavat elu. „Olgu siis surm minu käe läbi sulle kergeks nuhtluseks minu isa tapmise eest!“

Nende mõõgad kõlisesid kokku.

„Jaanus!“ kiljatas Emiilia.

Aga juba välkus Tasuja mõök lennul ja vajus siis otse vastase südamesse. Oodo langes hingetult rüütel Kuuno jalgade ette maha, kes talle asjatult appi tõttas.

„Üks ohver on langenud — nüüd langegu teine!“ ümises Tasuja ja kippus Kuuno kallale. Seal langes Emiilia põlvili.

„Jaanus, halasta, halasta!“ kiljatas ta, Tasuja põlvede ümbert kinni hakates.

See ootamatu juhtumus pani silmapilguks kõik kära vaikima. Surmavad käed puhkasid, kõik silmad vahtisid Tasuja poole, kes liikumatult seisma oli jäänud.

„Halasta?“ kordas ta karedalt. „Kes halastas minu vaese isa peale, kui ta haisvas keldris elusalt mädanes?“

„Sa oled ohvri saanud,“ vastas neiu paludes „ainsa süüdlase oled sa praegu surmanud. Heida armu ilmsüütu peale!“

„Kas see on süütu, kes minu vendade verd valab?“

„Siis tõuka oma mõök minu rinda, halastamatu inimene!“ kisendas Emiilia meelt heites. „Ma kahetsen meie noorpõlvesõprust — esimest korda. See on minu peigmees... Ma armastan teda, nagu ma sind põlgan ja vihkan.“

Tume korin tuli Tasuja huultelt, mõök kukkus ta käest kõlisesed maha. Sel silmapilgul oli ta nägu samasugune kui isa surnukeha juures. Ta seisis tükk aega külmalt ja kangelt nagu kivist kuju; käsivarred rippusid tal lõdvalt allapoole, värin raputas ta kanget keha, külm higi kattis ta otsaesist... Saalis vältas hauavaikus.

Viimaks tungis värisev kohin Tasuja rinnust. Ta pigistas mõlemad käed vastu silmi, laskis nad pikkamisi üle näo alla-poolle libiseda, kummardus, tõstis mõõga üles, pöördus oma meeste poole ja kellelegi otsa vaatamata ütles sügava häälega:

„Meie vennad Tallinna all on hädas — lähme neile appi.“

Sirgelt sammus ta omade keskelt läbi ja uksest välja, teised vaikse võõrastusega ta kannul. Sakslased vahtisid kui kiviks kangestunult neile järele, kuni viimane oli uksest väljas.

„Mis see tähendab?“ küsis rüütel Kuuno imestades, kui kõik teised vaikisid. „Missugune imelik mees!“

„Missugune imelik mees!“ kordas Emiilia, ikka veel põlvili maas. „Nüüd läheb ta surma, ma nägin seda ta näost,“ lisas ta tasakesi juurde ja peitis näo käte vahele.

Kaks suurt, palavat pisarat, haleduse, võib-olla ka armastuse pisarat, nirises pikkamisi Emiilia peente, valgete sõrmede vahelt läbi.

XV

Tasuja oma salgaga, kellest suur jagu oli langenud, istus sadulasse ja kihutas tuhatnelja Tallinna poole. Kui ta umbes tunni aja pärast sinna jõudis, oli võitlus juba lõppemas. Rüütelite raudriiete ja sõjakunsti vastu ei ulatunud talupoegade hulk ega vahvus, sest vastav ettevalmistus ja juhatus puudusid. Rüütliid murdsid veriseid sihte nende ridadesse ja raiusid üksikud salgad viimseni maha. Aga need salgad langesid seltsamal paigal, kus nad seisid, sammu taganemata, ja kes vähe suutis, see kiskus ühe vastase surmas kaasa.

Kaugelt suurem jagu eestlasi, nende hulgas peaaegu kõik vanemad, kattis verist, truudusetut, siiski armastatud isamaa

pinda oma kehadega. Tasuja — nüüd mitte enam kardetav mässutõstja ning rahva vabastaja, vaid õnnetu, surmaotsiv talupoeg Jaanus — nägi kohe, et siin enam mingit võidulootust üle ei jäänud. Ka tema südames olid kõik lootused kustunud, kõik oli tühi, külm ja kole.

„Vennad!“ hüüdis ta, ja tema mehine hääl kõlas viimset korda oma täie jõuga, tema silmad särasid üleloomulikul läikel, „vennad! Siin ilmas pole meil enam midagi otsimist. Seal kutsub surm . . . näete, kui lahkesti, kui magusasti ta kutsub! Tule, surm, ja päästa oma lapsed!“

„Sureme surmates!“ mürises salga vastus.

Ja hirmus kui vihane sõjajumal kihutas Tasuja otse rüütelite tihedamasse salka, seltsimehed tema kannul. Hirmsasti möllas ta tugev käsivars vaenlaste keskel, armutult saatis ta ühe ohvri teise järel enese eel surma, sai veel kord veriseks tasujaks. Tema seltsimehed langesid üksteise järel ja vaenlaste hulk mattis nende kehad jalge alla, aga Tasuja kange mõök välkus veel kaua, iga välguga vaenlasi surmates, ja suled ta kübaral lehvisid kaugel vaenlaste tihedama salga südames. Kuid viimaks välkus ka tema mõök viimset korda . . . Siis kadus ta, ja vaenlaste hulgad kohendusid langenud kangelase surnukeha juures.

Nii särab Eesti rannal loojaminev päike veel korra pilverüngaste vahelt ja paneb lainete vahutavad pead punetama. Siis vajub ta merre ja tuul vaikib ja mässavad lained rahunevad pikkamisi . . .

Pärast õnnetut lahingut Tallinna all kadus mässavate eestlaste õnn täiesti. Landmeister kihutas neid igal pool kui metsloomi taga, raske, verine nuhtlus langes õnnetu rahva kaela, kes oli julgenud oma kadunud priiust jõuga tagasi püüda. Aasta pärast valitses laastatud maal jälle rahu.

Paar aastat hiljem — 1346 — müüs Taani kuningas Eestimaa, mille ordumeister juba enne pandiks oli võtnud, 19 000 marga hõbeda eest Saksa ordule.

Eestlaste priiusevaim oli lühikeseks ajaks lõkendanud. Pärast seda ei julgenud nad enam nii pea vastu hakata, kuigi raudne orjaike neid raskemini rõhus kui enne seda mässu. Eestlane unustas ajutiseks oma rahvuse, unustas esivanemad ja nende vabaduse, ja pikk, raske uni algas.

